

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh national pedagogical university

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

Серия «Международная жизнь и политика»
Хабаршысы, «Халықаралық өмір және саясат» сериясы
Series of «International Affairs and Politics»
№1 (80), 2024

Алматы, 2025

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh national pedagogical university**

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

**Серия «Международная жизнь и политика»
Хабаршысы, «Халықаралық өмір және саясат» сериясы
Series of «International Affairs and Politics»
№1 (80), 2025**

Алматы, 2025

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАБАРШЫ

«Халықаралық өмір және саясат»
сериясы №4(80), 2025 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2002 ж. Бастап шығады.

Бас редактор:

з.ғ.д., профессор А.А. Сабитова

Бас ред. Орынбасары:

з.ғ.к., профессор О.Б.Хусанов

Ғылыми редактор:

с.ғ.д., профессор Л.Х. Матакбаева,
ф.ғ.д., профессор Ш.А. Сабитова,
с.ғ.к К.С. Нурғалым,
магистр А.М. Кадилов,

Редакциялық алқа мүшелері:

з.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА Академигі

С.Н.Сабикенов,

с.ғ.д., доцент А.К. Курманғали,

т.ғ.к., профессор М.К. Сембинов,

с.ғ.к. Жабелова Т.Е.,

с.ғ.к. Т.Н.Чумаченко,

з.ғ.д., профессор, (Қазақстан

Республикасы Бас

прокуратурасының

жанындағы Құқық қорғау
органдары академиясы)

Е.Н.Бегалиев,

з.ғ.д., профессор (Нархоз
университеті)

Г. А. Алибаева,

з.ғ.д., профессор (Қазақстан

Республикасы Президенті

жанындағы адам құқықтары

жөніндегі Комиссия Төрағасы) И.И.

Рогов,

т.ғ.д., профессор (Institut Français
d'Etudes sur l'Asie Centrale,

Университет ИНАЛКО, Франция)

Катрин Пужоль,

з.ғ.д., профессор (Лотарингия
университеті, Франция) Пьер

Тифин,

з.ғ.д., профессор (Пантеон-
Сорбонна университеті, Франция)

Патрик Долла,

з.ғ.д., профессор (Лотарингия
университеті, Франция) Хьюго

Шталь

Техникалық хатшы:

заң ғылымдарының магистрі

С.С. Набережнев

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ LEGAL ASPECTS OF INTERNATIONAL RELATIONS

Н.Е Байгелова, А.К Жумаділла, Қ.Б Үркімбай

Құқық қорғау қызметін цифрландыру:

жасанды интеллектіні тергеу тәжірибесінде

қолдану.....07

Байгелова Н. Е., Жумадилла А. К., Уркимбай К. Б

Цифровизация правоохранительной деятельности:

использование искусственного интеллекта в

исследовательской практике.....07

Baigelova N. E., Zhumadilla A. K., Urkimbay K. B.

Digitalization of law enforcement activities:

application of artificial intelligence

in investigative practice.....07

С.С. Набережнев, К.Б. Ниязова

Ислам елдеріндегі әйелдердің құқықтық мәртебесі:

Ауғанстан салыстырмалы контексте.....12

Набережнев С. С., Ниязова К. Б.

Правовой статус женщин в исламских странах:

Афганистан в сравнительном контексте.....12

Naberezhnev S. S., Niyazova K. B.

Legal status of women in Islamic countries:

Afghanistan in a comparative context.....12

А.К. Құрманғали, Е.М. Жаухан

Бітімгершілік сыртқы саяси қызметтің факторы

ретінде: халықаралық тәжірибе және Орталық

Азия.....17

Құрманғали А. Қ., Жаухан Е. М.

Миротворчество как фактор внешнеполитической

деятельности: международный

опыт и Центральная Азия.....17

Kurmangali A. K., Zhaukhan Y. M.

Peacekeeping as a factor of foreign policy: international

experience and Central Asia.....17

Г.Я. Амандыкова

Халықаралық құқық және халықаралық қатынастар

мамандығы студенттеріне француз тілін оқытудың

инклюзивті әдістемесі: мұғалім

тәжірибесі.....34

Амандыкова Г. Я.

Инклюзивная методика преподавания французского

языка студентам специальности «Международное

© Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2022
Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде
2009 жылғы мамырдың 8-де тіркелген №10105 – Ж

Басуға 30.12.2021 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 15,75 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 326.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия

«Международная жизнь и политика»
№4 (80), 2025 г.

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2002 года.

Главный редактор:
д.ю.н., профессор Сабитова А.А.
Зам. Гл. редактора:
к.ю.н., профессор
Хусаинов О.Б.

Научные редакторы:
д.с.н., доцент Матакбаева Л.Х.,
д.ф.н., профессор Сабитова Ш.А.,
к.с.н. Нурғалым К.С.,
магистр Кадиров А.М.

Члены редколлегии:
д.ю.н., профессор, академик НАН РК
Сабикенов С.Н.,
д.п.н., доцент Курманғали А.К.,
к.и.н., профессор Сембинов М.К.,
к.п.н. Жабелова Т.Е.,
к.п.н. Чумаченко Т.Н.
д.ю.н., профессор, (Академия
правоохранительных органов при
Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан) Бегалиев
Е.Н.,
д.ю.н. профессор Бегалиев Е.Б.,
д.ю.н. профессор (Нархоз)

право и международные отношения»: опыт преподавателя.....	34
Amandykova G. Y. Inclusive methodology for teaching French to students of “International Law and International Relations”: teacher's experience.....	34
Т.Н. Чумаченко, К.Е. Тлеужанова ЕО және Орталық Азия жаңа серіктестік кезеңі.....	39
Чумаченко Т. Н., Тлеужанова К. Е. ЕС и Центральная Азия на новом этапе сотрудничества.....	39
Chumachenko T. N., Tleuzhanova K. E. EU and Central Asia at a new stage of cooperation.....	39
Л.Х. Матакбаева Жаңа әлемдік тәртіпті қалыптастыру жағдайында егемендік мәселелері: үрдістер мен перспективалар.....	48
Матакбаева Л. Х. Вопросы суверенитета в условиях становления нового мирового порядка: тенденции и перспективы.....	48
Matakbayeva L. Kh. Issues of sovereignty in the formation of the new world order: trends and prospects.....	48
М.К. Сембинов, Н.Ш. Жамансарин, А.Т. Исламова Қытайдың "Бір белдеу – бір жол" жобасы және оның саяси интеграция мен жаңа әлемдік тәртіп үшін маңызы.....	54
Сембинов М. К., Жамансарин Н. Ш., Исламова А. Т. Проект Китая "Один пояс — один путь" и его значение для политической интеграции и нового мирового порядка.....	54
Sembinov M. K., Zhamansarin N. Sh., Islamova A. T. China's "One Belt — One Road" initiative and its significance for political integration and the new world order.....	54
А.З. Абдулхаиров, Р.И. Гафарова Қырым татар мұсылман әйелінің әлеуметтік мәртебесі: тарих кезеңдері.....	55
Абдулхаиров А. З., Гафарова Р. И. Социальный статус крымскотатарской женщины-мусульманки: вехи истории.....	55
Abulkhairov A. Z., R. I. Gafarova The Social Status of Crimean Tatar Muslim Women: Milestones in History.....	55
Авторлар туралы мәлімет.....	71

Алибаева Г.А.,
*д.ю.н., профессор (Председатель
 Комиссии по правам человека при
 Президенте Республики Казахстан)*

Рогов И.И.,
*д.и.н., профессор, (Университет
 ИНАЛКО Франция) Катрин
 Пужоль,*
*д.ю.н. профессор профессор
 (Университет Лотарингии, Франция)*

Пьер Тифин,
*д.ю.н., профессор (Университет
 Пантеон-Сорбонна, Франция)*

Патрик Долла,
*д.ю.н., профессор, (университет
 Лотарингия, Франция) Хьюго
 Шталь*

Технический секретарь:
*Преподаватель, магистр
 Набережнев С.С.*

© **Казахский национальный
 педагогический университет
 им. Абая, 2024**
 Зарегистрировано в Министерстве
 культуры и информации
 Республики Казахстан
 8 мая 2009 г. №10105-Ж

Подписано в печать 30.12.2021.
 Формат 60x84 1/8.
 Объем 15,75 уч-изд.л. Тираж 300
 экз.
 Заказ 326.

050010, г. Алматы, пр. Достык,
 пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая
 Издательство «Ұлағат»
 Казахского национального
 педагогического университета
 имени
 Абая

**Abai Kazakh national pedagogical
 university
 BULLETIN**

**«Bulletin Abai Kazakh national
 pedagogical university»
 (series of «International Affairs and
 Politics»)
 №4 (80), 2025**

**Periodical – 4 no. per year
 Published since 2002**

*doctor of legal Sciences, Professor
 Sabitova A.
 candidate of legal Sciences, professor
 Khusainov O.*

Сведения об авторах.....72
About authors.....73

Members of the editorial board:

*Doctor of Political Sciences, Associate
Professor Matakbayeva L.Kh.,
doctor of philological Sciences,
associate professor Sabitova Sh.,
Candidate of Political Sciences
Nurgalym K.S.,
Master of International Relations
Kadirov A.M.*

Editorial Board Members:

*Doctor of Law, Professor,
Academician of the National Academy
of Sciences of the Republic of
Kazakhstan Sabikenov S.,
Doctor of Political Sciences, Associate
Professor Kurmangali A.,
candidate of Historical Sciences,
Professor Sembinov M.,
candidate of politic.sciences
Zhabelova T.,
candidate of polit.sciences
Chumachenko T.,
Doctor of Law, Professor (Narxoz
University) Alibayeva G.,
Doctor of Law, Professor (Chairman
of the Human Rights Commission
under the President of the Republic of
Kazakhstan) Rogov I.,
Doctor of Sciences, Professor
(French Institute for Central Asian
Studies, INALCO University, France)
Catherine Poujol,
Doctor of Law, Professor (University
of Lorraine, France) Pierre Tifine,
Doctor of Law, Professor (Pantheon-
Sorbonne University, France) Patrick
Dollat,
Doctor of Law, Professor (University
of Lorraine, France) Hugo Stahl*

Technical Secretary:

*Master of Law (Department of
International Law) Naberezhnev S.,*

© Abai Kazakh National
Pedagogical University 2022

Registered in the Ministry
of Culture and Information of the
Republic of Kazakhstan
May 8, 2009 №10105-Zh

Signed in print 20.12.2021.

Format 60x84 ¹/₈

Volume 15,75 teaching and publishing
lists Number of copies 300. Order 326.

050010, Almaty, Dostyk avenue 13,
Abai Kazakh national pedagogical

Publishing house “Ulagat” of Abai
Kazakh national pedagogical university

--	--

Білім және ғылым саласындағы комитетінің шешімі негізінде (Қосымша 1 Білім және ғылым министрлігінің 2012 жылдың 10 шілдесінің №»1082 бұйрығына сәйкес) Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршысының “Халықаралық өмір және саясат” сериясы саяси ғылымдар бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялау үшін басылымдар тізіміне ұсынылған.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (Приложение 1 к Приказу МОН РК от 10 июля 2012 года за №1082) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Международная жизнь и политика» внесен в перечень изданий для публикаций основных научных результатов диссертаций по политическим наукам.

In accordance of the decision of the Committee on the control in the field of Education and Science (Annex 1 to the Order of MES RK from 10 July 2012 Order No. 1082) Bulletin KazNPU named after Abai, a series of "International Affairs and Politics" is included into the list editions for publication main scientific results of dissertations on Political Sciences Білім және ғылым саласындағы комитетінің шешімі негізінде (Қосымша 1 Білім және ғылым министрлігінің 2012 жылдың 10 шілдесінің №»1082 бұйрығына сәйкес) Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршысының “Халықаралық өмір және саясат” сериясы саяси ғылымдар бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялау үшін басылымдар тізіміне ұсынылған.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (Приложение 1 к Приказу МОН РК от 10 июля 2012 года за №1082) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Международная жизнь и политика» внесен в перечень изданий для публикаций основных научных результатов диссертаций по политическим наукам.

In accordance of the decision of the Committee on the control in the field of Education and Science (Annex 1 to the Order of MES RK from 10 July 2012 Order No. 1082) Bulletin KazNPU named after Abai, a series of "International Affairs and Politics" is included into the list editions for publication main scientific results of dissertations on Political Sciences

МРНТИ: 06.81.29.

<https://doi.org/10.51889/1728-550X.2025.80.1.001>

Н.Е. Байгелова¹, А. К.Жумадилла¹, Қ.Б. Үркімбаев¹

*¹Кенжеғали Сагадиев атындағы Халықаралық бизнес университетінің з.ғ.к., доцент
қауымдастырылған профессоры*

¹Кенжеғали Сагадиев атындағы Халықаралық бизнес университетінің 3-курс студенті

¹Кенжеғали Сагадиев атындағы Халықаралық бизнес университетінің 3-курс студенті

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН ЦИФРЛАНДЫРУ: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ТЕРГЕУ ТӘЖІРИБЕСІНДЕ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа

Бұл мақалада құқық қорғау қызметінің жұмысын, оның ішінде қылмыстарды ашу, тергеу және алдын алудағы жасанды интеллекттің маңызы сондай-ақ қылмыстық процестік тергеу әрекеттеріндегі жасанды интеллект атқаратын іс-әрекеттері мен тәуекелдері қарастырылады. Жасанды интеллект технологияларының дамуы түрлі салаларда, соның ішінде құқық қорғау қызметі саласында үлкен өзгерістер мен көптеген мүмкіншіліктер әкелуде. Қылмысты ашу және тергеуде Жасанды интеллект үлкен көлемдегі деректерді талдау, үлгілерді анықтау, күдіктілерді іздеу және басқа да көптеген тапсырмаларды орындауға көмектеседі. Мақалада жасанды интеллекттің тергеушілер мен криминалистерге қылмыстық құқықбұзқыштардың алдын алу, қылмыстарды ашу мен тергеудегі тиімділігі және деректерді талдау мен іздеудегі, үлгілерді анықтау, болжам жасаудағы артықшылықтары қаралады. Жасанды интеллекттің көмегімен орындалған әрекеттері баяндалады. Сонымен қатар жасанды интеллект-бұл адамды, яғни құқық қорғау органы қызметкерлерін алмастырушы емес, құқық қорғау қызметкерлерінің жұмысын оңайлатуға және жылдамдатуға арналған көмекші құрал екендігі айтылады. Жасанды интеллекттің негізгі мақсаты – көмектесу, адамның жұмысын жеңілдету және өз жұмысының тиімділігін арттыру. Жасанды интеллект пен адамның бірлесіп жұмыс атқаруы қылмыстық құқық жүйесіне оң өзгерістер әкеліп, қылмыстарды анықтау мен жолын кесуде жоғарғы жетістікке жетелейді.

Кілт сөздер: жасанды интеллект, құқық қорғау қызметі, тергеу әрекеті, қылмыстық процесс, тергеуші, криминалист.

Байгелова Н.Е.¹, Жумадилла А.К.¹, Уркімбаев К. Б.¹

*¹кандидат юридических наук, доцент, Международный университет бизнеса имени
Кенжеғали Сагадиева.*

*¹студентка 3 курса, Международный университет бизнеса имени Кенжеғали
Сагадиева*

*¹студентка 3 курса, Международный университет бизнеса имени Кенжеғали
Сагадиева*

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СЛЕДСТВЕННОЙ ПРАКТИКЕ

Аннотация

В данной статье рассматривается значение искусственного интеллекта в раскрытии, расследовании и предупреждении деятельности правоохранительной службы, в том числе преступлений, а также действия и риски, связанные с искусственным интеллектом в уголовно-

процессуальных следственных действиях. Развитие технологий искусственного интеллекта приносит большие изменения и множество возможностей в различных сферах, в том числе в сфере правоохранительной деятельности. В раскрытии и расследовании преступлений искусственный интеллект помогает выполнять большие объемы анализа данных, выявления закономерностей, поиска подозреваемых и многих других задач. В статье рассматривается эффективность искусственного интеллекта для следователей и криминалистов в предотвращении уголовных правонарушений, раскрытии и расследовании преступлений, а также преимущества анализа и поиска данных, выявления закономерностей, прогнозирования. Излагаются действия, выполненные с помощью искусственного интеллекта. Также отмечается, что искусственный интеллект является вспомогательным инструментом для упрощения и ускорения работы сотрудников правоохранительных органов, а не заменой человека, то есть сотрудников правоохранительных органов. Основная цель искусственного интеллекта-помочь, облегчить работу человека и повысить эффективность его работы. Совместная работа искусственного интеллекта и человека вносит позитивные изменения в систему уголовного права и ведет к высокому успеху в выявлении и пресечении преступлений.

Ключевые слова: искусственный интеллект, правоохранительная деятельность, следственное действие, уголовный процесс, следователь, криминалист.

Baigelova N.E.¹, Zhumadilla A.K.¹, Urkimbay K.B.¹

PhD in Law, Associate Professor Kenjeghali Sagadiyev International University of Business

3rd-year student Kenjeghali Sagadiyev International University of Business

3rd-year student Kenjeghali Sagadiyev International University of Business

DIGITIZATION OF LAW ENFORCEMENT: THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN INVESTIGATIVE PRACTICE

Annotation

This article examines the importance of artificial intelligence in the detection, investigation and prevention of law enforcement activities, including crimes, as well as the actions and risks associated with artificial intelligence in criminal procedural investigative actions. The development of artificial intelligence technologies brings great changes and many opportunities in various fields, including law enforcement. In solving and investigating crimes, artificial intelligence helps to perform large amounts of data analysis, identify patterns, search for suspects, and many other tasks. The article examines the effectiveness of artificial intelligence for investigators and criminologists in preventing criminal offenses, uncovering and investigating crimes, as well as the advantages of data analysis and search, identifying patterns, and forecasting. The actions performed with the help of artificial intelligence are described. It is also noted that artificial intelligence is an auxiliary tool for simplifying and speeding up the work of law enforcement officers, and not a substitute for humans, that is, law enforcement officers. The main purpose of artificial intelligence is to help, facilitate human work and increase the efficiency of his work. The joint work of artificial intelligence and humans brings positive changes to the criminal law system and leads to high success in detecting and suppressing crimes.

Keywords: artificial intelligence, law enforcement, investigative action, criminal process, investigator, criminologist.

Қазіргі заманда қылмыспен күрес күрделі әрі көп қырлы сипатта. Технологияның жаңа мүмкіндіктерін белсенді қолдана отырып қылмыс жасайтындар саны ұлғаюда. Ол құқық қорғау органы қызметкерлеріне қиындық тудыраы белгілі. Осы тұста жасанды интеллектіні қылмыстық құқық жүйесінде қолдану тергеушілер мен криминалистерге қылмыстарды анықтауда, күдіктіні іздеу мен үлгілердің кімге тиесілі екенін анықтауда маңызды көмекші құрал болып табылады.

Жасанды интеллект тергеушілердің жұмысын жеңілдету және физикалық мүмкіндіктеріне байланысты өздігінен шеше алмайтын олқылықтарды жою үшін қажет. Мәселен, мысалы, өзінің жасанды интеллектісі бар бағдарламаның көмегімен электрондық құрылғыны қорғауды айналып өтуге болады. Бағдарламасыз адам бұл мәселені шеше алмайды. Қазіргі жағдайда электронды құрылғыларды тексеру шұғыл және өте тиімді тергеу болып табылады[1 б,572].

Жасанды интеллект не жасай алады?

Жасанды интеллект – көлемі үлкен деректермен, оның ішінде аудиожазба, бейнежазба, ұялы телефондағы ақпараттар және деректер базасындағы ақпараттарды өңдеп, талдауда жылдам әрі тез көмектесуші. Бейнебақылауларға түскен іздеуде жүрген күдіктілерді табуда деректер базасына шоли жасай отыра жұмыс атқарады. Кішкентай немесе аз үлгілерден анықтау жасай алады. Бір тамшы қанның ізінен адамды анықтай алады және машина дөңгелегі ізінен маркасын, оқ ізіне қарап атыс қаруын анықтап береді.

Нейрондық желі шеше алатын тағы бір тапсырма - жеке фотосуреттер мен дәлелдемелерді талдау және оларда қайталанатын айқын емес элементтерді іздеу. Мысалы, нейрондық желі аяқ киімнің іздерін көруді ғана емес, сонымен қатар қылмыскердің қандай аяқ киім кигенін талдауды, кроссовкалардың немесе аяқ киімнің өндірушісін немесе моделін тән белгілеріне - дизайн бөлшектеріне немесе аяқ ізіне қарай анықтауды үйрене алады.

Күдіктілерді анықтауда жасанды интеллектінің маңызды зор. Салыстырмалы түрде ұзақ уақыт бойы белсенді түрде қолданылып келе жатқан қылмыстық тергеуде жасанды интеллектті қолданудың ең тиімді бағыты қылмыскерлерді анықтау (тану) болуы. Осы мақсатта бет-әлпетті тану құралдары қолданылады. Жалпы кескінді тану және жеке тұлғаны тану мәселесі интеллектуалды жүйелер теориясындағы іргелі мәселелер болып табылады, оны шешуде ғалымдар ұзақ уақыт бойы әртүрлі табыс деңгейлерімен жұмыс істеп келеді. Бұл технологияны қолданудың ең танымал саласы - бейнедегі мәтінді (кейде тіпті қолмен жазылған) сәтті анықтап, оны мәтіндік құжатқа түрлендіруге мүмкіндік беретін заманауи OCR жүйелері (таңбаларды оптикалық тану жүйелері). Адам қолмен (тіпті бүкіл полиция бөлімшесі) ешқашан көптеген фотосуреттерді немесе бейнеклиптерді қарап, талдай алмайды, оларды түпнұсқамен салыстыра алмайды және дұрыс қорытынды жасай алмайды. Бірақ тану жүйелері мұны үлкен дәлдікпен жасай алады. Бұл көрсеткіш 99,7%-ға дейін жоғары болуы мүмкін және Facebook DeepFace 97% дәлдікпен суретке түсірілген екі тұлғаның бір адамға тиесілілігін анықтай алады. Сонымен қатар, автоматтандырылған құралдар «ашық веб» деп аталатын мазмұнда жоқ мазмұнды талдай алады - терең вебте және қараңғы вебте мазмұнмен жұмыс істейтін адамдарды талдауға арналған құралдар қазірдің өзінде бар. Бет-әлпетті тану жүйелерінің көпшілігі адамның бейнесі жеткілікті анық болмаса, соншалықты тиімді емес, дегенмен көпшілігі бейне немесе фотосуреттегі адамдарды дәл «тану» мүмкін. Бүкіл әлем бойынша полиция қолданатын тиімді тану құралының мысалы ClearView AI әзірлеу болып табылады. Машиналық оқытуды қолданатын заманауи тану жүйелерінің мүмкіндіктері әлдеқайда көп. Мысалы, олар тек бет бейнесін ғана емес, сонымен қатар киім-кешек, қаңқа құрылымын, жүрісі мен дене қозғалысын талдай алады, сондықтан мұндай талдау қауіпсіздік мамандары мен терроризмге қарсы күреске қатысқандардың болжамдық жұмысында белсенді қолданылады. Мысалы, мінез-құлықты жан-жақты талдау тобырдағы әдеттен тыс немесе

күдікті мінез-құлқы бар адамдарды - ұрлыққа бейім, лаңкестік әрекетті дайындап жатқан немесе жаппай тәртіпсіздіктерге қатысуды жоспарлаған адамдарды анықтауға болады.

Оңтүстік корейлық инженерлер қылмысты болғанға дейін болжай алатын Dejaview технологиясын жасап шығарды. Жүйе белгілі бір аумақтағы қылмыстық әрекетті болжау және анықтау үшін нақты уақыт режимінде бейне ағындарын талдау үшін жасанды интеллектті пайдаланады. Зерттеушілердің пікірінше, Dejaview жүйесі қылмысты болжау тиімділігі 82,8% құрайды, бұл ықтимал қауіптерді анықтаудағы жоғары дәлдікті көрсетеді. Оның жұмысы екі әдіске негізделген. Техниканың біріншісі - бұл қылмыстар туралы тарихи мәліметтерді талдайды, оны күн, орналасқан жері және басқа айнымалылар сияқты факторлармен салыстырады. Бұл жүйеге қылмыстың қаупі артып, құқық қорғау органдарының патрульді ұлғайту қажеттілігі туралы алдын-алуға мүмкіндік береді. «Жеке-жеке бағдарланған болжамды болжау» деп аталатын екінші техника қылмыстарды қайта таныстыру қаупі бар адамдарға бағытталған. Dejaview олардың қозғалыстарын бақылайды, үй қамау немесе шартты түрде шығару сияқты заңды шектеулердің сақталуын тексереді. Жүйе олардың қылмыстық әрекетке оралу ықтималдығын анықтау үшін осы адамдардың мінез-құлқын талдайды. Технология мемлекеттік қауіпсіздік инфрақұрылымында қолданылады, ал 2025 жылдың аяғында коммерциялық салаға енгізу жоспарланған[2].

Полиция деректер базасының күшін пайдаланудағы рөлін қарастырар болсақ, Полицияда да, басқа да құқық қорғау органдарында бұрынғы күдіктілер туралы мәліметтер базасы бар. Бірақ бұл деректер базасы толық пайдаланылмайды: полиция қызметкерлері ескі қылмыстар туралы деректерді қолмен қарап шығуға және олардың арасында қарым-қатынас орнатуға тырысуға физикалық тұрғыдан қабілетсіз. Бұл байланыстар мен анықтамалар шын мәнінде жаңа қылмыстарды ашуға көмектесетін болса да, мұндай деректер жиі жасырылғаны соншалық, оны жай көзбен анықтау мүмкін емес. Машиналық оқытудың арқасында мұның бәрі өзгеруде. Полициядағы үлкен деректер базасын талдау AI құралдарының арқасында жаңа деңгейге көтерілді, бұл деректер базаларында қандай ақпарат бар екенін түсіну ғана емес, сонымен қатар оны жаңа қылмыстармен күресу үшін қалай пайдалануға болатынын түсіну үшін.[3].

Әр түрлі ілімдерде бұл ұғым әртүрлі көзқарастардан ашылады және салыстырмалылыққа ие. Біздің ұстанымымызда жасанды интеллект тергеу әрекетімен байланысты мәселелерді шешу үшін үлкен деректерді іздеу, сақтау және өңдеу үшін белгілі бір тапсырмаларды орындайтын әрекет алгоритмі ретінде түсініледі. Басқаша айтқанда, жасанды интеллект дегеніміз-адамның ойлау қабілеттерін компьютерлік және ақпараттық технологиялар жазықтығына ауыстыру, бірақ енді адамға тән ақаулар емес[4 с,31].

Жасанды интеллектің көмегімен көптеген қаншалықты қылмыстар ашылуда?

Жергілікті құқық қорғау және атқарушы органдардың жұмысын тиісті дәрежеде үйлестірудің нәтижесінде аймақта қоғамдық-саяси ахуал тұрақты. Біздің бастамамызбен өңірде «Смарт білезік», «IT тергеу» және «Қылмыссыз ауыл – кемел келешек кепілі» атты 3 жоба жүзеге асырылуда. Бүгінде бұл жобалар оң нәтижесі беруде. Нақтыласақ, «Смарт білезік» жобасы аясында «үй қамақ» бұлтартпау шарасы қолданылған 137 күдіктіге смарт білезік тағылып, тергеп-тексеру жүргізілді. Одан бөлек, «IT тергеу» жобасы аясында интернет алаяқтық қылмыстарды дер кезінде ашу мен сапалы тергеп-тексеруді жүзеге асыру үшін «Киберпол» тобы құрылып, құрамына тәжірибелі прокурорлар мен полиция қызметкерлері енгізілді. Қазіргі күні жасанды интеллект мүмкіндіктерін қолданып, 749 қылмыстық іс бойынша 1 074 ұялы телефон нөмірі тексерілді. Нәтижесінде 151 қылмыс ашылып, 62 қылмыскер құрықталды. «Қылмыссыз ауыл – кемел келешек кепілі» пилоттық жобасы бойынша қала, аудандарда алкоголь өнімін сататын 104 кәсіпкермен алкоголь сатуды шектеу туралы меморандум жасалды. Прокуратураның сүйемелдеуімен 116 тұлға алкогольден және нашақорлықтан емдеуге жіберіліп, оның 89-ы мәжбүрлеп емдеуге жатқызылды. Біздің

тарапымыздан ардагерлер және әйелдер кеңесімен өзара ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойылды. Отбасында жүйелі түрде жанжал шығаратын құқық бұзушылардың тізімі жасақталып, ардагерлерді қатыстыра отырып, олардың әрқайсысымен жеке-жеке профилактикалық жұмыстар жасалып, құқықтық, психологиялық, әлеуметтік және медициналық көмектер көрсетілуде. Бүгінде бұл жұмыстардан оң серпін байқалып, отбасында жанжал шығаратын тұлғалардың қайта құқық бұзушылық жасау дерегі біршама төмендеген, - деді Қызылорда облысының прокуроры Ризабек Кәрімұлы[5].

Облыстағы интернет алаяқтық қылмыстарды дер кезінде ашу мен сапалы тергеп-тексеруді жүзеге асыру үшін үстіміздегі жылдың 19 шілдесінде «Киберпол» тобы құрылып, құрамына тәжірибелі прокурорлар мен полиция қызметкерлері енгізілді. Жоба аясында жасанды интеллект мүмкіндіктерімен 496 қылмыстық іс бойынша 689 ұялы телефон нөмірлері тексерілді. 200 млн теңгеден астам залал келтірген 134 қылмыс дерегі ашылып, 62 қылмыскер ұсталды. Бұдан бөлек 51 хабар-ошарсыз жоғалғандар тәулік ішінде табылды. Жыл басынан бері 772 алаяқтық қылмыстар тіркеліп, 375 сотқа жолданды. Бүгінгі таңда алаяқтықпен келтірілген залал бойынша жалпы 439 млн теңге тергеп-тексеру сатысында өндірілген.

Сондай-ақ «IT TERGEU» жобасы аясында 2024 жылдың тамыз, қыркүйек айларында Қызылорда қаласының тұрғындарын интернет ресурстарын пайдаланумен 45 млн теңге қаражатты алаяқтық тәсілмен жымқырды деп күдіктелген киберқылмыстық топ мүшелері Орал қаласында ұсталды[6].

Сондай-ақ Қызылорда өңірінде криминалистер қылмыстарды жасанды интеллект көмегімен анықтауда. Өңірде криминалистика қызметі 1951 жылы құрылған. Сол уақытта қызметкерлер бір ғана фотоаппаратпен жұмыс істепті. Ал қазір мамандар озық ақпараттық жүйелерді пайдаланып отыр. Соның бірі – «Папилон» деп аталады. Электронды дактилоскопия саусақтың немесе алақанның іздерін салыстырады. Бұл құрылғы арқылы тексеру жұмысары санаулы минутта атқарылады. Ал былтырдан бастап сарапшылар кез келген бейнежазба арқылы адамның жеке басын анықтай бастады. «Бұрынғы таңда картотека арқылы қылмысты ашуға ұзақ уақыт кететін болса, қазір осы «Полифейс» арқылы уақытты үнемдеп, тез-тез қылмысты ашуға үлесін қосып отыр қазір. Бір күн, екі күн уақыт кететін, қазіргі таңда «Полифейс» арқылы 5-10 минуттың ішінде анықтап жатырмыз», - дейді Қуаныш Шілдебаев, облыстық ПД Жедел-криминалистикалық басқармасының криминалисті[7].

Жасанды интеллект: көмекші құрал, алмастырушы емес

Жасанды интеллектінің-тің мүмкіндіктері кеңейген сайын, оның адамды толығымен алмастыра ала ма деген сұрақ туындайды. Дегенмен, Жасанды интеллект-тің негізгі мақсаты – адамға көмектесу, оның жұмысын жеңілдету және тиімділігін арттыру. Жасанды интеллект – бұл құрал, ал құралды басқаратын, шешім қабылдайтын және жауапкершілік алатын – адам.

Қылмысты ашу және тергеуде Жасанды интеллект үлкен көлемдегі деректерді талдау, үлгілерді анықтау, күдіктілерді іздеу және басқа да көптеген тапсырмаларды орындауға көмектеседі. Алайда, Жасанды интеллект шығарған қорытындылар тек қана бастапқы ақпарат болып табылады. Қылмыстық істерді тергеуде шешуші рөлді әлі де адам атқарады. Тергеушілер Жасанды интеллект ұсынған ақпаратты мұқият талдап, тексеріп, қосымша дәлелдемелер жинауы керек.

Жасанды интеллект алгоритмдері кейде қате шешімдер қабылдауы мүмкін. Сондықтан, қылмыстық процестерді толығымен Жасанды интеллект-тің басқаруына беру қауіпті. Адамның бақылауы және этикалық нормаларды сақтау өте маңызды. Жасанды интеллект тек қана көмекші құрал ретінде қолданылуы керек, ал шешуші сөз бен жауапкершілік адамда қалуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Афанасьев Алексей Юрьевич Искусственный интеллект в уголовном процессе // Юридическая техника. 2021. №15.
2. <https://esp.md/ru/sobytiya/2024/09/18/v-yuzhnoy-koree-iskusstvennyy-intellekt-nauchilsya-predskazyvat-prestupleniya>
3. <https://search.app/TWQG4N8V72v62m8x5>
4. Бахмеев Дмитрий Валерьевич Искусственный интеллект в криминалистике: состояние и перспективы использования // Российское право: образование, практика, наука. 2018. №2 (104).
5. <https://aqmeshit-zhastary.kz/basty-zhangalyqtar/zhasandy-intellekt-koemegimen-qylmystar-ashylwda-102972/>
6. <https://baq.kz/amp/news/othernews/200-mln-tengeden-astam-zalal-keltirilgen-62-qylmysker-ustaldy-200001729/>
7. <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/kogam/697397-k-yzylordalyk-kriminalister-k-ylmyskerlerdi-zi-komegimen-anyk-tajdy>

МРНТИ: 10.01.03

<https://doi.org/10.51889/1728-550X.2025.80.1.002>

Набережнев С.С.¹, Ниязова К.Б.¹

¹магистр юридических наук, преподаватель, Институт Сорбонна-Казахстан КазНПУ им.Абая

¹студентка 2 курса, институт Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им. Абая

ПРАВОВОЙ СТАТУС ЖЕНЩИН В ИСЛАМСКИХ СТРАНАХ: АФГАНИСТАН В СРАВНИТЕЛЬНОМ КОНТЕКСТЕ

Аннотация

Статья посвящена исследованию правового положения женщин в исламских странах сквозь призму шариатского права, с особым акцентом на Афганистан после 2021 года. На основе анализа действующих ограничений, касающихся образования, труда и свободы передвижения, рассматриваются механизмы системной дискриминации женщин, институционализированной под видом религиозных предписаний. Сопоставляя афганскую ситуацию с положением женщин в других мусульманских государствах, автор поднимает вопрос о политической интерпретации шариата и её влиянии на степень гендерного неравенства. В центре внимания — противоречие между традиционными нормами и универсальными стандартами прав человека, закреплёнными в международных соглашениях.

Ключевые слова: шариат, женщины в исламе, Афганистан, дискриминация, права человека, исламское право, международные стандарты.

С.С. Набережнев¹, К.Б. Ниязова.¹

¹құқықтану магистрі, оқытушы, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ

¹2 курс студенті, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ

ИСЛАМ ЕЛДЕРІНДЕГІ ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ: АУҒАНСТАНДЫ САЛЫСТЫРМАЛЫ КОНТЕКСТЕ ҚАРАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада ислам елдеріндегі әйелдердің құқықтық мәртебесі шариғат заңнамасы тұрғысынан қарастырылады. Негізгі назар 2021 жылдан кейінгі Ауғанстандағы жағдайға аударылған. Білім

алу, еңбек ету және еркін қозғалуға қатысты шектеулерді талдай отырып, автор діни нормалар түрінде заңдастырылған жүйелі кемсітушілік тегіктерін ашады. Ауғанстандағы ахуал басқа мұсылман елдеріндегі әйелдердің жағдайымен салыстырыла отырып, шариғаттың саяси тұрғыдан түсіндірілуі мен гендерлік теңсіздік деңгейіне әсері мәселесі көтеріледі. Зерттеу халықаралық құқық нормалары мен дәстүрлі ислам құқықтық жүйесі арасындағы қайшылықты ашып көрсетеді.

Түйінді сөздер: шариғат, исламдағы әйелдер, Ауғанстан, кемсітушілік, адам құқықтары, ислам құқығы, халықаралық стандарттар.

Naberezhnyev S.S.¹, Niyazova K.B.¹

¹Master of Laws, Lecturer, Sorbonne-Kazakhstan Institute, Abai Kazakh National Pedagogical University

*¹2nd-year student, Sorbonne-Kazakhstan Institute, Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

LEGAL STATUS OF WOMEN IN ISLAMIC COUNTRIES: AFGHANISTAN IN A COMPARATIVE CONTEXT

Annotation

This article explores the legal status of women in Islamic countries through the lens of Sharia law, with a particular focus on Afghanistan after 2021. By analyzing current restrictions on education, employment, and freedom of movement, the author uncovers mechanisms of systemic discrimination institutionalized under religious justifications. Comparing the Afghan case with the situation of women in other Muslim-majority states, the paper raises critical questions about the political interpretation of Sharia and its role in sustaining gender inequality. The study highlights the contradiction between traditional legal norms and universal human rights standards established by international law.

Keywords: Sharia, women in Islam, Afghanistan, discrimination, human rights, Islamic law, international standards.

Проблема правового статуса женщин в исламских странах остаётся одной из наиболее острых в современном мире. На протяжении веков нормы шариата формировали патриархальную модель общественных отношений, где роль женщины ограничивалась преимущественно сферой семьи и домашнего хозяйства. Несмотря на то, что в ряде государств Ближнего Востока и Центральной Азии в XXI веке наблюдаются процессы правовой и социальной модернизации, во многих странах исламского мира женщины по-прежнему сталкиваются с дискриминационными нормами, которые закрепляются как на уровне законодательства, так и в судебной и бытовой практике. Особое внимание в рамках данного исследования уделяется положению женщин в Афганистане, где после возвращения к власти движения

«Талибан» в 2021 году произошёл фактический отказ от международных стандартов в области прав человека, что привело к возвращению ультраконсервативной интерпретации норм шариата. «Талибан» (дословно — «студенты», от арабского корня «таляба» (طالب) — просить, требовать [знаний]) — это созданное в 1994 году афганское военизированное религиозно-политическое движение, захватившее силовым путем власть в Афганистане в 2021 году. Движение признано террористическим и запрещено в ряде стран мира. Многие лидеры талибов находятся в международном розыске и под санкциями ООН.

Правовое положение женщин в исламских странах, включая Афганистан, во многом определяется действием норм шариата — системы религиозного права, основанной на догматах ислама. Шариат не является кодексом в западном понимании: это скорее совокупность моральных, правовых и ритуальных предписаний, охватывающих все сферы жизни мусульманина — от быта до государственной политики.

Источники шариата включают четыре главных элемента: Коран, Сунну (традиции пророка Мухаммеда), иджму (единогласное мнение исламских богословов) и кыяс (правовая аналогия). Эти основы формируют структуру исламского права, но его интерпретация варьируется в зависимости от конкретной школы фикха — суннитской или шиитской.

Положение женщины в шариате является предметом многочисленных богословских и правоведческих споров. Хотя в коранических текстах зафиксированы положения о духовном равенстве мужчин и женщин перед Богом (например, сура 33:35), на практике шариат зачастую интерпретируется через призму традиционной патриархальной культуры. Это приводит к юридической и социальной иерархии полов.

Примеры:

- в вопросах наследования, женщина по классической шариатской норме получает долю, вдвое меньшую, чем мужчина (Коран, сура 4:11);
- в уголовных и имущественных делах свидетельство женщины приравнивается к половине мужского свидетельства (Коран, 2:282);
- в браке допускается полигамия для мужчин (до 4 жён), но не для женщин (сура 4:3);
- развод возможен для мужчины односторонне через «талак», в то время как женщине необходимо доказать «обоснованность» развода через суд.
- участие в политической жизни и трудовая деятельность ограничиваются моральными и религиозными установками.

Кроме того, ключевым понятием является институт махрама — необходимость сопровождения женщины мужским родственником при выходе из дома или путешествии, особенно в более строгих интерпретациях (например, в ханбалитском мазхабе, распространённом в Саудовской Аравии и частично в Афганистане).

То есть, шариат служит инструментом патриархального контроля.

В конце XX века «Талибан» фигурировал в самых шокирующих новостных заголовках. Начиная от убийства Усамы бен Ладена и заканчивая грубейшими нарушениями прав человека, таких как публичные казни, показательные искалечивания и пытки, самопровозглашенное государство быстро дискредитировало себя в глазах остальных стран. Власть боевиков продержалась недолго — уже в 2001 году США при поддержке НАТО вторглись в Афганистан и свергли правительство в лице муллы Омара. Спустя ровно 20 лет история повторилась. И если раньше фокус боевиков был настроен на внешнюю политику, то во второй раз они сосредоточились на внутреннем устройстве государства, и в частности — на женщинах.

К власти пришли те же люди, что действовали в 1996-м, когда их главной целью было «создание безопасной среды для женщин, где они смогут сохранить свою честь и целомудрие». Достичь этого, судя по их действиям, можно лишь с помощью жестоких репрессий. К ужасу всех женщин, живущих в Афганистане сегодня, с 90-х эти методы не поменялись.

После протестов, отгремевших в августе 2021-го, мировое сообщество сдалось. В 2024 году флаг Исламского Эмирата Афганистана гордо развевается над правительственными зданиями в Кабуле. Фундаменталисты продолжают искоренять законы, принятые после 2001-го, диктуя все более радикальные правила и предписания. Несмотря на то, что талибы все время говорят о создании идеальной страны с «бережным отношением к охране жизни и безопасности людей», в реальности все обстоит иначе. Особенно, когда речь идет о женщинах. Ниже — список основных запретов, которых власти вынуждают придерживаться все женское население. И по словам Революционной ассоциации женщин Афганистана, это всего лишь «беглый взгляд на адскую жизнь под властью

„Талибана“ которые афганские женщины обязаны влечить ежедневно». Основные ограничения для представителей женского пола в Афганистане:

- 1) Запрет на образование. Девочкам запрещено посещать средние школы, а с декабря 2022 года и университеты.
- 2) Ограничение трудовой деятельности. Женщины отстранены от работы в большинстве государственных учреждений и частных компаний.
- 3) Обязательное ношение бурки или чадры.
- 4) Запрет на участие в политике и судопроизводстве.
- 5) Насильственные браки и ранние браки без согласия женщины.

Помимо этого, существуют запреты, которые являются “дополнительными”. Среди запретов имеются такие, как:

- 1) Женщинам запрещено разговаривать с мужчиной или здороваться за руку, если это не муж или другой близкий родственник мужского пола;
- 2) Чужой человек не должен слышать голос женщины, поэтому им запрещено не только разговаривать, но и смеяться прилюдно — это считается вульгарностью;
- 3) Разрешается носить только плоскую обувь, без каблука, потому что мужчина не должен слышать женских шагов;
- 4) Нельзя садиться в такси без сопровождения мужа или другого близкого родственника-мужчины;
- 5) Нельзя иметь медийную профессию, выступать по радио, на телевидении, в Интернете, на публичных мероприятиях;
- 6) Нельзя заниматься спортом. Девочки и женщины не могут ходить в спортзалы или в фитнес-центры, на секции;
- 7) Нельзя садиться и ездить на велосипедах или мотоциклах;
- 8) Запрещено носить одежду ярких цветов, так как она может возбудить мужчин;
- 9) Нельзя прихорашиваться для досуга или на праздники, это вульгарно;
- 10) Нельзя стирать или полоскать белье в водоемах, чтобы женщин случайно не увидел мужчина;

Примером жестокого ограничения прав женщин стали случаи публичных наказаний за нарушение дресс-кода и других норм «морального поведения», о чём регулярно сообщают правозащитные организации: Human Rights Watch, Amnesty International.

До недавнего времени и Саудовская Аравия демонстрировала модель исламского государства с жёсткой интерпретацией шариата, где женщины находились в правовом подчинении мужчин.

Основные ограничения до реформ:

-запрет на управление автомобилем;

-обязательное согласие опекуна (вали) на получение образования, медицинских услуг, поездки за границу и работу;

-запрет на участие в выборах и политической жизни.

Но, с 2018 года началась программа реформ «Видение 2030», где женщины в значительной степени воспользовались пакетом реформ, осуществленных Королевством в области расширения прав и возможностей женщин на всех уровнях, что помогло им добиться многих успехов на национальном и международном уровнях. Законодательная среда обеспечила соответствующие условия для этого, поскольку «Видение 2030» предусматривало поощрение полноценного участия женщин на рынке труда, развития их потенциала, талантов и использования их способностей, а также предоставление им соответствующих возможностей для построения своего будущего и внесения вклада в развитие своего общества и экономики страны. «Видение 2030» также уделяло особое внимание предоставлению женщинам значительной доли прав и возможностей для

повышения их роли на всех уровнях. В последние годы наблюдаются некоторые улучшения в королевстве, такие как отмена запрета на вождение автомобиля женщинами в 2018 году и расширение прав в сфере труда и образования. Однако сохраняются ограничения на свободу передвижения и участие женщин в общественной жизни.

Объединенные Арабские Эмираты также демонстрируют модель сочетания традиционных норм шариата и современного законодательства, адаптированного к условиям глобальной экономики. Например, женщины имеют равный доступ к образованию и занимают высокие посты в государственном управлении, бизнесе и дипломатии.

Помимо этого, ограничения, связанные с браком и семейными отношениями, сохраняются в рамках шариатских судов.

В 2020–2021 гг. внесены поправки в уголовный кодекс: отменена уголовная ответственность за совместное проживание без брака, смягчены законы о разводе и наследовании.

ОАЭ сохраняют приверженность исламским ценностям, но активно модернизируют правовую систему, добиваясь баланса между религией и международным правом.

Если говорить о международных стандартах то , такие как Всеобщая декларация прав человека и Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (CEDAW), провозглашают равенство прав мужчин и женщин. Однако Афганистан, под руководством

«Талибана», систематически нарушает эти нормы, вводя законы и практики, ограничивающие права женщин. Международное сообщество, включая ООН, выразило обеспокоенность по поводу ситуации с правами женщин в Афганистане и призвало к отмене дискриминационных мер. Международные усилия по оказанию давления на «Талибан» и поддержке женщин в Афганистане сталкиваются с ограничениями, включая политическую изоляцию и гуманитарный кризис.

Таким образом, правовой статус женщин в Афганистане сегодня представляет собой один из самых острых примеров правовой дискриминации в современном мире. Под предлогом соблюдения шариатских норм вводятся меры, фактически исключающие женщин из социальной, образовательной и профессиональной жизни. Несмотря на то, что ислам допускает различные интерпретации, в Афганистане доминирует крайне консервативный подход, при котором женщина рассматривается не как самостоятельный субъект права, а как объект контроля. Сравнение с другими исламскими странами показывает, что применение шариата может быть более гибким и не обязательно вести к репрессиям. Это подтверждает, что ключевым фактором остаётся не религия сама по себе, а политическая воля властей и степень соблюдения международных обязательств в области прав человека.

Список использованной литературы:

1. *Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 г.* URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (дата обращения: 27.04.2025).
2. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), 1979. United Nations.* URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/> (дата обращения: 28.04.2025).
3. *Human Rights Watch. “Afghanistan: Taliban Deprive Women of Basic Rights.” 2023.* URL: <https://www.hrw.org/news/2023/01/23/afghanistan-taliban-deprive-women-basic-rights> (дата обращения: 28.04.2025).
4. *Amnesty International. “Afghanistan: One Year of Taliban Rule.” 2022.* URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2022/08/afghanistan-one-year-of-taliban-rule/> (дата обращения: 28.04.2025).

5. Quran. Surah An-Nisa 4:11; Surah Al-Baqarah 2:282. URL: <https://quran.com/> (дата обращения: 27.04.2025).
6. United Nations Assistance Mission in Afghanistan (UNAMA). "Human Rights in Afghanistan." 2024. URL: <https://unama.unmissions.org/human-rights-afghanistan> (дата обращения: 28.04.2025).
7. Vision 2030. Kingdom of Saudi Arabia. URL: <https://vision2030.gov.sa/> (дата обращения: 28.04.2025).
8. United Arab Emirates Government Portal. "Legal Rights of Women in the UAE." 2024. URL: <https://u.ae/en/information-and-services/social-affairs/women> (дата обращения: 28.04.2025).
9. International Covenant on Civil and Political Rights, 1966. United Nations. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> (дата обращения: 28.04.2025).

МРНТИ: 11.25.91

<https://doi.org/10.51889/1728-550X.2025.80.1.003>

А.Қ. Құрманғали¹, Е.М. Жаухан¹

¹саясаттану ғылымдарының докторы, доцент, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ

¹1 курс магистранты, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ

БІТІМГЕРШІЛІК СЫРТҚЫ САЯСИ ҚЫЗМЕТТІҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ

Аңдатпа

Халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде бітімгершілік қызмет маңызды құрал болып қала беруде және Орталық Азия елдері бітімгершілік миссияларға қатысуын біртіндеп күшейтуде. Бұл мақала Орталық Азия мемлекеттерінің сыртқы саяси стратегия аясында бейбіт жолмен реттеу жөніндегі миссияларға қатысу деңгейін анықтауға арналған. Зерттеудің мақсаты қатысу деңгейіне әсер ететін факторларды талдау және Орталық Азия елдерінің бітімгершілік күш-жігерін Оңтүстік-Шығыс Азия мен Африка мемлекеттерінің күш-жігерімен салыстыру болып табылады. Ақырында, мақала Орталық Азия елдерінің бітімгершілік қызметтегі әлеуетін талқылайды. Жұмыстың негізгі бағыттары нормативтік-құқықтық базаны, институционалдық жүйелерді, сондай-ақ өңір елдерінің саяси және экономикалық уәждерін зерттеуден тұрады. Жұмыстың ғылыми маңыздылығы бітімгершілік қызмет туралы білімді тұтастай жүйелеу болып табылады, бұл халықаралық тәжірибені Орталық Азияның шындығына сәйкес бейімдеуге және оның аймақтағы даму заңдылықтары мен үрдістерін анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеудің тәжірибелік маңыздылығы басқа аймақтарды зерттеу барысында анықталған пайдалы ұсынымдар беруден тұрады, бұл Орталық Азияның бітімгершілік әлеуетін одан әрі кеңейту үшін пайдалы болуы мүмкін. Зерттеу әдістемесі Африка Одағындағы бітімгершілік қызметтің негізін қалаған ресми құжаттарды зерделеуден тұрады, және БҰҰ-ның бітімгершілік миссияларына АСЕАН-ға қатысушы елдер бөлетін

бітімгерлер санын салыстыруға мүмкіндік беретін халықаралық ұйымдардың деректерін салыстырмалы талдауға негізделген. Осы салада іс жүзіндегі тәжірибесі бар басқа өңірлердің бітімгершілік қызметін зерттеу мемлекеттердің бітімгершілік миссияларға қатысу деңгейінің халықаралық міндеттемелер мен мемлекет басшыларының саяси еркі сияқты әртүрлі факторларға байланысты өзгеретінін көрсетеді. Осылайша, зерттеу барысында бітімгершілік қызметке деген көзқарастардың жалпы белгілері мен айырмашылықтары анықталды. Зерттеудің үлесі Орталық Азия елдерінің бітімгершілік саласындағы әлеуетін ашудан, сондай-ақ олардың осы бағыттағы тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстарды тұжырымдаудан тұрады. Нәтижелер халықаралық қатынастарды зерттеушілерге, дипломаттарға және саяси талдаушыларға пайдалы болуы мүмкін.

Кілт сөздер: бітімгершілік қызмет, Орталық Азия, халықаралық қауіпсіздік, қақтығыстар, сыртқы саясат.

Курмангали А.К.¹, Жаухан Е.М.¹

¹ доктор политических наук, ассоциированный профессор Института Сорбонны-Казахстан КазНПУ им. Абая

¹ магистрант I курса, Институт Сорбонна-Казахстан, КазНПУ имени Абая

МИРОТВОРЧЕСТВО КАК ФАКТОР ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ

Аннотация

В обеспечении международной безопасности миротворческая деятельность остается важным инструментом, и страны Центральной Азии постепенно усиливают своё участие в миротворческих миссиях. Данная статья посвящена выявлению уровня вовлечённости государств Центральной Азии в миссиях по мирному урегулированию в контексте их внешнеполитических стратегий. Целью исследования является анализ факторов, влияющих на уровень вовлечённости, и сравниваются миротворческие усилия стран Центральной Азии с усилиями государств Юго-Восточной Азии и Африки. Наконец, в нем обсуждается потенциал стран Центральной Азии в сфере миротворчества. Основные направления работы состоят из исследования нормативно-правовой базы, институциональных механизмов, а также политических и экономических мотивов стран для участия в миротворческих миссиях. Научная значимость работы заключается в систематизации знаний о миротворческой деятельности в целом, что позволяет адаптировать международный опыт в соответствии с реалиями Центральной Азии и определить закономерности и тенденции её развития в регионе. Практическая значимость исследования состоит в предоставлении рекомендаций, которые были выявлены в ходе исследования опыта миротворческой деятельности государств других регионов, что может быть полезным для дальнейшего расширения миротворческого потенциала Центральной Азии. Методология исследования основана на сравнительном анализе, включающем изучение официальных документов, положивших начало миротворческой деятельности в Африканском Союзе, данных международных организаций,

позволяющих сравнить количество миротворцев выделяемые странами участниками АСЕАН на миротворческие миссии ООН. Изучение миротворческой деятельности других регионов, обладающих более значительным практическим опытом в этой сфере, демонстрирует, что уровень участия государств в миротворческих миссиях варьируется в зависимости от различных факторов такие как международные обязательства и политическая воля глав государств. Таким образом, в ходе исследование было выявлено общие черты и различия в подходах к миротворческой деятельности. Вклад исследования состоит в раскрытии потенциала стран Центральной Азии в сфере миротворчества, а также в формулировании предложений по повышению их эффективности в данном направлении. Полученные результаты могут быть полезны для исследователей международных отношений, дипломатов и политических аналитиков.

Ключевые слова: миротворческая деятельность, Центральная Азия, международная безопасность, конфликты, внешняя политика.

Kurmangali A.K.¹, Jaukhan Y.M.¹

*¹Doctor of Political Science, Associate Professor, Sorbonne-Kazakhstan Institute, Abai
Kazakh National Pedagogical University*

*¹1st-year Master's student, Sorbonne-Kazakhstan Institute, Abai Kazakh National
Pedagogical University*

PEACEMAKING AS A FACTOR OF FOREIGN POLICY ACTIVITY: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND CENTRAL ASIA

Annotation

Peacekeeping remains an important tool in ensuring international security, and Central Asian states are gradually increasing their participation in peacekeeping missions. This article is devoted to identifying the level of involvement of Central Asian states in peacekeeping missions in the context of their foreign policy strategies. The study aims to analyse the factors influencing the level of engagement and compares the peacekeeping efforts of Central Asian countries with those of South-East Asian and African states. Finally, it discusses the peacebuilding potential of Central Asian countries. The main areas of work consist of research on the legal and regulatory framework, institutional arrangements, and the political and economic motivations of countries to engage in peacekeeping missions. The scientific significance of the work lies in the systematisation of knowledge about peacekeeping in general, which makes it possible to adapt international experience to the realities of Central Asia and identify regularities and trends in its development in the region. The practical relevance of the study lies in the recommendations that have been identified in the course of research into the peacekeeping experience of states in other regions, which may be useful for the further expansion of Central Asia's peacekeeping potential. The methodology of the study is based on comparative analysis, including the study of official documents that initiated peacekeeping activities in the African Union and data from international organisations that allow us to compare the number of peacekeepers allocated by ASEAN member states to UN peacekeeping missions. The

study of peacekeeping activities in other regions, which have more practical experience in this area, shows that the level of participation of states in peacekeeping missions varies depending on various factors, such as international obligations and the political will of heads of state. The study has thus identified commonalities and differences in approaches to peacekeeping. The contribution of the study is to reveal the potential of the Central Asian countries in the field of peacekeeping and to formulate proposals to improve their effectiveness in this area. The findings may be useful for researchers of international relations, diplomats and political analysts.

Keywords: Peacekeeping, Central Asia, international security, conflicts, foreign policy.

Қазіргі заманғы халықаралық сын-қатерлер жағдайында бітімгершілік қызмет жаһандық және өңірлік қауіпсіздікті қамтамасыз етудің аса маңызды құралы болып отыр. Елеулі геосаяси және экономикалық бағыттардың тоғысқан жерінде орналасқан Орталық Азия халықаралық қатынастарды тұрақтандыру барысында стратегиялық рөл атқарады, бірақ оның мемлекеттерінің бітімгершілік миссияларға қатысу дәрежесі бірыңғай қалпына келмей тұр. Осы тұста қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі шаралардағы халықаралық қоғамдастық қатысушыларының бітімгершілік қызметін салыстырмалы талдау жеткілікті зерттелмеген аспект болып табылатынын аңғаруға болады. Қолданыстағы зерттеулердің көпшілігі Қазақстан іспеттес жеке мемлекетті, не болмаса халықаралық бітімгершіліктің жалпы мағынасын қарастырады, аймақтық ерекшеліктер бұл орайда ескерілмей қалуда. Бұл жұмыста аймақ мемлекеттерінің қатысуын салыстыру арқылы және олардың қатысуына әсер ететін халықаралық тәжірибенің негізгі құбылысын анықтау көмегімен осы олқылықтың орнын толтыруға әрекет жасалынады. Зерттеудің өзектілігі бірнеше жағдайларға байланысты. Біріншіден, халықаралық қауіпсіздік жүйесінің жалғасып жатқан түрлену үдерісі бейбітшілікті сақтаудағы жекелеген мемлекеттердің рөлін қайта қарауды талап етеді. Екіншіден, Орталық Азия трансшекаралық қақтығыстардан бастап экстремизм қаупіне дейін бірқатар сын – қатерлерге тап болуда, бұл өңірдегі елдердің бітімгершілікке қатысуын сыртқы саяси жүйесі ғана емес, сонымен қатар ішкі тұрақтылықты нығайту құралы етуде. Үшіншіден, АСЕАН және Африка одағы секілді басқа аймақтардағы бітімгершілік іс-қимылдарының сәтті тәжірибесі, Орталық Азияға бейімделудің пайдалы үлгілерін ұсына алады.

Зерттеу нысаны, халықаралық тәжірибе мен Орталық Азияның өңірлік ерекшеліктерін ескергендегі мемлекеттердің сыртқы саяси қызметіндегі бітімгершілік болып табылады.

Зерттеу пәні, мемлекеттердің бітімгершілік қызметке қатысу деңгейіне ықпал ететін, сондай-ақ ол елдердің қатысудағы институционалдық және саяси құралдарына әсер ететін себептер болып табылады.

Мақаланың мақсаты АСЕАН және Африка одағы сияқты басқа аймақтардың тәжірибесімен салыстыру аясында олардың халықаралық бітімгершілік іс-қимылдарына қатысуына әсер ететін факторларды анықтау негізінде Орталық Азия елдерінің бітімгершілік қызметін талдау болды. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды:

- елдердің бітімгершілік миссияларға қатысуын реттейтін нормативтік-құқықтық базасын талдау;
- мемлекеттердің қатысуына әсер ететін институционалдық жүйелер мен саяси-экономикалық негіздерін зерттеу;

- орталық Азияның бітімгершілік қызметін бейбітшілік орнату шараларына қатысу жағынан тәжірибесі әлдеқайда көп басқа өңірлермен салыстыру;
- орталық Азиядағы мемлекеттердің бітімгершілік әлеуетін күшейту үшін басым бағыттарды анықтау;

Зерттеу гипотезасы. Зерттеу, елдердің бітімгершілік қызметтеріне қатысуы, олардың экономикалық мүмкіндіктеріне ғана байланысты емес деген гипотезаға сүйенеді. Бұл жерде ішкі саяси ерік-жігерде, тиісті институционалдық құрылымдардың болуыда, сондай-ақ жаһандық және аймақтық қауіпсіздік себептерде рөл ойнайды.

Бұл зерттеудің ғылыми маңыздылығы халықаралық тәжірибені Орталық Азияның ерекшелігіне бейімдеуге және оның осы аймақтағы негізгі заңдылықтары мен даму үрдістерін анықтауға мүмкіндік беретін бітімгершілік қызметі туралы білімді, жаһандық ауқымда жүйелеу болып табылады. Жұмыстың тәжірибелік құндылығы Орталық Азияның бітімгершілік әлеуетін одан әрі нығайтуға ықпал ететін басқа аймақтағы мемлекеттердің бітімгершілік тәжірибесін талдауға негізделген ұсынымдарды тұжырымдаумен айқындалады.

Бұл зерттеу сапалық және сандық әдістерді біріктіретін пәнаралық тәсілге негізделген. Бұл жұмыстың арқа сүйеген негізгі зерттеу сұрағы келесідей: бітімгершіліктің халықаралық тәжірибесін Орталық Азия елдерінің сыртқы саяси рөлін күшейтуге қалай бейімдеуге болады?

Бұл зерттеудің жаңалығы оның пәнаралық көзқарасында жатыр. Бұл зерттеу сапалық және сандық әдістерді біріктіретін пәнаралық тәсілге негізделген. Осы әдістердің көмегімен бірқатар мемлекеттердегі үрдістер мен мәселелерді анықтау үшін басты құжаттар зерттелді. Мақалада БҰҰ-ның ресми есептері талданды, бұл Орталық Азия елдерінің бітімгершілік миссияларға қатысу динамикасын анықтауға мүмкіндік берді. Сандық әдістерге бітімгершілік контингенттердің статистикасын, қаржыландыруын және бітімгершілік күштердің санын талдау кірді. Осы әдістердің үйлесімі арқылы зерттеу бітімгершілік шараларға қатысуға әсер ететін факторларды тереңірек түсінуге мүмкіндік ұсына отырып, саясаткерлер мен зерттеушілерге құнды ақпарат береді.

Сонымен қатар, теориялық білімді кіргізу, бізге таныс аймақты басқа қырынан талдауға мүмкіндік берді. Мысалы, Стейгерге сәйкес (2023) тең емес серіктестер арасындағы қақтығыстарды бейбіт жолмен шешу серіктестігінде, өзара тиімді ынтымақтастық пен мықты жақтың осалды мәжбүрлеу арасында жіңішке жолақ өтіп жатыр. Бұл Орталық Азия елдерінің, сыртқы ірі ойыншылардың ықпалын сезе отырып, бітімгершілік операцияларына қатысу үшін қандай қиындықтармен қалай күресетініне бірегей көзқарас береді.

Бастапқы дереккөздер: Орталық Азия елдері үкіметтерінің ресми есептері, бағдарламалық құжаттары мен мәлімдемелері, сондай-ақ БҰҰ, ҰҚШҰ және Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы (ЕКЫҰ) тәріздес халықаралық ұйымдардың деректері. Екінші көздер: Орталық Азияға баса назар аудара отырып, бітімгершілік миссияларға бағытталған ғылыми мақалалар, кітаптар және жағдайлық зерттеулер. Отто және т.б. (2024), Стейгер (2023), Чжао және т. б. (2022) еңбектері бейбітшілікті сақтаудың теориялық контекстін түсіну үшін негізгі жазбалар іспеттес қызмет етеді. Бұдан басқа, Орталық Азия елдерінің бітімгершілікке деген көзқарастарында заңдылықтарды белгілеу үшін

бағдарламалық құжаттарға, баяндамалар мен есептерге талдау жүргізіледі. Бұл геосаяси ықпалы мен ішкі саяси мән-жайдың рөлін зерттеуді қамтиды.

Қауіпсіздік саласындағы халықаралық серіктестіктерді зерттеу айтарлықтай өзгерістерге ұшырады, ғалымдар қазір халықаралық ұйымдардың рөліне, геосаяси әсерлерге және бітімгершілік қызметті іс жүзінде жүзеге асыруына назар аударуда. Ресурстарды жұмылдыру және тең емес серіктестер арасындағы қарым-қатынас динамикасы соңғы жылдары өздеріне айтарлықтай назар аудартты. Бұл әдебиеттерге шолу бізге таңсық аймақтардағы бітімгершілік іс-әрекеттер қалай жұмыс істейтініне түсінік беретін төрт негізгі мақаланы қарастырады.

БҰҰ-ның бітімгершілік операциялары халықаралық қақтығыстарды шешудің негізгі құралдарының бірі ретінде өз ұстанымын сақтап тұр. Осы орайда, Отто және басқалар (2024) бейбітшілікті сақтау қызметі туралы кеңейтілген мәліметтер жиынтығын қолдана отырып, бітімгершілік қызметтің дәйектілігі мен орындалуын талдайды. Олардың зерттеулері БҰҰ жүргізетін тәртіптердің саны уақыт өте келе артқанын көрсетеді, бірақ бұл ұлғаю күтілгендей жүйелі емес. Айта кету керек, екінші және үшінші буын бітімгершілік миссияларында "қауіпсіздік бәрінен бұрын" тәсілі ерекше атап өтіледі, бұл бастпақы орналастырудан кейін де тұрақтандыруға бағытталған күш-жігерді көрсетеді (Отто және басқалар, 2024: 488-489). Бұл зерттеу бітімгершіліктің қалай дамып жатқандығы туралы сыни түсінік бергенімен, жазабада аймақтық ұйымдардың бұл принциптерді өздерінің қауіпсіздік ынтымақтастығы шеңберінде қалай қолданатыны қарастырылмайды. Дәл осылай, Каплан және басқалар, (2024) БҰҰ-ның бітімгершілік қызметінің қабылдаушы мемлекеттердің сыртқы істеріне әсерін зерттеп, бітімгершілік миссиялардың қабылдаушы елдердегі дипломатияға, институционалдық құрылысқа және саясаттың қалыптасуына әсер ететіндігін көрсетеді. Олар бітімгершілік қызметті үш негізгі бағытқа бөледі: қарым-қатынас орнату, дипломатиялық әлеуетті арттыру және сыртқы саясатты қалыптастыру (Каплан және басқалар, 2024: 644-670). Бұл аспект Орталық Азия елдерінің, атап айтқанда Қазақстанның бітімгершілікті дипломатиялық құрал ретінде қалай пайдаланатынын бағалау кезінде шешуші мәнге ие. Алайда, олардың зерттеулерінің басым бөлігі жанжалдан кейінгі жағдаяттарға бағытталған, ал Орталық Азия ұқсас, саяси тұрақты аймақтардың бітімгершілік қызметіне қосқан үлестері жеткілікті зерттелмеген. Басқа қырынан қарағанда, Чжао және қалғандары (2022) Еуразиядағы геосаяси бәсекелестікті, атап айтқанда Америка Құрама Штаттары, Қытай, Ресей және Еуропалық Одақ іспеттес жаһандық державалардың ықпалының өзгеруін зерттейді. Олардың қорытындылары ЕО-ның Еуразиядағы беделі төмендеп бара жатқанда, Қытайдың геосаяси ықпал ету құралдары өсіп келе жатқанын көрсетеді, бұл аймақтық қауіпсіздік динамикасына айтарлықтай әсер етеді (Чжао және т.б., 2022: 1-2). Зерттеу саяси тұрақты өңірлердегі геосаяси күресті қамтығанымен, аталмыш державалардың аймақтық бітімгершілік саясатын қалыптастырудағы рөлін қарастырмайды. Орталық Азия елдері өздерінің бітімгершілік стратегияларын геосаяси мүдделермен үйлестіре ме, мысалы, олар дипломатиялық ықпал ету тетіктерін алу үшін БҰҰ Қорғаныс министрлігіне қатыса ма, жоқ па, соны түсіну әрі қарай зерттеуді қажет ететін сала болып табылады. Стейгер (2023) мысал ретінде Еуропалық Одақ пен Африка одағының қарым-қатынасын пайдалана отырып, қауіпсіздік серіктестіктері арқылы ресурстарды жұмылдыруды зерттейді. Оның зерттеуі серіктестіктің бірлескен немесе

мәжбүрлі болуына байланысты сыртқы қаржыландыру, алушы ұйымдардың белсенділігін арттыруы немесе шектеуі мүмкін деп мәлімдейді (Стейгер, 2023: 502-503). Зерттеу Африкаға бағытталған болса да, бұл елдердің, әсіресе БҰҰ мен ұжымдық қауіпсіздік туралы шартты (ҰҚШҰ) ұйымдастыруға қатысты халықаралық қауіпсіздік серіктестіктерін қалай құратынын зерттеу үшін, пайдалы мәтін болып табылады. Алайда, қолданыстағы әдебиеттер Африка мен Орталық Азиядағы бітімгершілік іс-шараларға тікелей салыстырмалы зерттеулер жүргізбейді.

Соңғы оқиғалар аясында, бітімгершілік туралы әдебиеттер көлемі айтарлықтай өсуде, дегенмен олқылықтар әлі де бар. Мысалы, Орталық Азияның бітімгершілік рөліне шектеулі назар аударылуда, көптеген зерттеулер Африкадағы, Еуропадағы және БҰҰ басшылығымен миссияларды талдаса, Орталық Азия мемлекеттерінің жаһандық бітімгершілікке қалай үлес қосатыны туралы жазбалар аз. Қазақстанның БҰҰ-ның бітімгершілік операцияларына қатысуы жақсы құжатталғанымен басқа өңірлік субъектілердің қатысуы жеткілікті зерттелмеген күйінде қалып отыр. Бітімгершілік зерттеулердің басым көпшілігі ЕО, Африка одағы және БҰҰ секілді ұйымдарға бағытталған, бірақ олар әртүрлі аймақтардың бітімгершілік күштерін қалай құратынын сирек салыстырады. АСЕАН, Африка одағы және Орталық Азияның бітімгершілік тәсілдерін салыстырмалы зерттеу бағалы ақпарат бере алады. Қатысудың геосаяси түрткілеріне оралсақ, Чжао және басқалар (2022), билік үшін геосаяси күресті талқылайды, соған қарамастан олар бұл күрестің Орталық Азия бітімгерлерінің бітімгершілік қызметке қосқан үлесіне қалай әсер ететінін талдамайды. Оны қандай экономикалық, дипломатиялық ынталандырулар немесе қауіпсіздік себептері анықтайды деген сұрақ, әлі де ашық тұр. Қарастырылған әдебиеттер бітімгершілік миссиялардың динамикасын түсінуде басты іргетасты қамтамасыз етеді, бірақ Орталық Азияның рөліне бағытталған зерттеулерде жетіспеушілік қалады. Бұл зерттеу келесі жолдар арқылы осы салаға өз үлесін қосады:

- орталық Азиядағы бітімгершілік операцияларға қатысуды анықтайтын себептер мен шектеулерді зерттеу;
- аймақтың бітімгершілік тәсілін АСЕАН және Африка одағы тәрізді басқа аймақтармен салыстыру;
- орталық Азия мемлекеттерінің бітімгершілік шешімдеріне геосаяси ықпалдарды талдау;

Осы сауалдарға жауап беру арқылы бұл зерттеу бітімгершілік қызметке қосқан үлесі туралы салыстырмалы түсінікті жақсартады және болашақта жаһандық қауіпсіздік бастамаларына қатысу саясаты туралы түсінік береді.

Нәтижелер және талқылау

Бұл мақалада үш аймақтың бітімгершілік қызметіне, олардың халықаралық бітімгершілік миссияларға қатысуына және осындай бастамаларға қосылуына әсер ететін себептерге талдау жасалды. Бұл үшін, жазушылар мақалада шетелдік бітімгершілік қызметтің тәжірибесін қарастырды. Зерттеу нәтижелері Орталық Азиядағы бітімгершілік қызметі дамудың бастапқы кезеңінде екенін көрсетеді. АСЕАН және Африка одағы құсаған басқа аймақтармен салыстыру барысында, бітімгершілік іс-қимылдарға сәтті қатысу үшін, аймақтық келісім мен институционалдық негіздің маңыздылығы айқындалды.

Орталық Азияның бітімгершілік жолындағы маңызды кезеңдерінің бірі 1992 жылы аймақтағы барлық бес мемлекеттің Біріккен Ұлттар Ұйымына (БҰҰ) кіруі болды. Бірақ осы

елдер арасынан, Қазақстанның бітімгершілікке деген ұстанымын оның тәуелсіздігінің алғашқы жылдарынан бастап байқауға болады. Жаңа тәуелсіз мемлекет бола отырып, Қазақстан көптеген мәселелерге тап болды және өзінің дамуы үшін тұрақтылықтың маңыздылығын түсіне отырып, мемлекет, көпжақтылыққа, араласпауға және дауларды бейбіт жолмен шешуге ерекше назар аударылған сыртқы саясатты қабылдады. Осы орайда, 2000-шы жылдардың басынан бастап бұл елдің халықаралық бітімгершілік операцияларға белсенді қатысатынын аңғаруға болады. 2000 жылы қазақстандық бітімгершілік батальоны (Қазбат) құрылды, ол содан бері БҰҰ-ның Ирак, Непал және Батыс Сахарада орын алған түрлі тапсырмаларына жұмылдырылды. Қазақстан сондай-ақ БҰҰ-ның Уақытша Күштеріне Ливанда (БҰҰУКЛ) және БҰҰ-ның Оңтүстік Судандағы Миссиясына (БҰҰОСМ) өз үлесін қосты. Алайда, барлық ел тәріздес Қазақстан да өзінің ұлттық мүдделерін көздейді, осылайша, бітімгершілік саласына күш-жігерін жұмсай отырып, ел аймақтағы тұрақтылық пен қауіпсіздікті нығайтуға ықпал етеді, халықаралық бедел мен өзінің дипломатиялық беделін арттырады. Онымен қоса, сыртқы саяси мақсаттарын жүзеге асыра отырып, ел өзінің бітімгершілерін жер шарындағы дау-жанжал ошақтарына жіберу арқылы, әскери тәжірибесін ұлғайтады. Осылайша, 2014 жылы Қазақстан бітімгершілік қызметі туралы заң қабылдап, оның халықаралық бітімгершілік күш-жігерге бейілділігін ресми түрде бекітті. Дегенмен, Орталық Азияның басқа елдері Қазақстанға қосылуға асығатын түрі жоқ. Бұл 1948 жылдан 2024 жылғы қарашаға дейінгі кезеңді қамтитын қолда бар жаңартуларға негізделген мәліметтермен байланысты болуы мүмкін. Аталмыш деректерге сәйкес, Орталық Азия елдерінен бітімгершілік миссияларында 4 адам қаза тапқан, үшеуі Тәжікстан елінен болса біреуі Қырғызстан азаматы [1]. Бірақ тіпті осы жағдаятта неге айтылған елдер БҰҰ миссияларына шектеулі қатысатынын толыққанды түсіндірмейді, сондықтан біз осы мақалада басқа факторларды да қарастыратын боламыз.

Қазақстан Қорғаныс министрінің орынбасары Шайх-Хасан Жазықбаев қазақстандық бітімгерлердің БҰҰ-ның Голан биіктеріндегі миссиясына қатысуы және БҰҰ тарапынан төленетін төлем туралы атап өтті: "БҰҰ Қазақстанға бітімгершілік миссиясына қатысқаны үшін жылына 5 миллион доллар төлейді. Оның 2,4 млн доллары жеке құрамға, ал 2,6 млн доллары – техника мен мүлікті жалға алуға жұмсалады. Әр бітімгерге айына 1 448 доллар мөлшерлеме беріледі. Бұл қаражат республикалық бюджетке түседі", бұған қарамастан Орталық Азияның басқа елдері бітімгершілік бастамаларға қатысуы шектеулі [2]. Жағдайды саяси, әскери және стратегиялық факторлармен байланыстыруға болады. Егер Түрікменстандағы ахуал БҰҰ-да 1995 жылы мойындалған, елдің әскери ұйымдарға мүше болуына тыйым салатын саяси бейтараптықпен түсіндірілсе, Қырғызстан мен Тәжікстанның қарулы күштері саны мен мүмкіндіктері шектеулі және ішкі тұрақтылықты сақтауға бағытталған. Енді Қазақстанның аймақтағы ең ірі сауда серіктесі Өзбекстанға тоқталсақ, әскери қауқары жайлы News & World Report зерттеуінің нәтижелері бойынша Қазақстан 87 елдің арасында 19-шы орынға, ал Өзбекстан 18-ші орынға жайғасқан [3]. Дегенмен, басылымның өзіне сәйкес, бұл нәтижелерді жүз пайыз рас деп қабылдауға болмайды, "бұл жаһандық сауалнамадағы респонденттердің пікірі". Үздік елдердің көрсеткіші әлемнің түкпір-түкпірінен 17 мыңға жуық адам қатысқан жаһандық сауалнама негізінде жасалған. Қатысушылар зерттеушілер ұсынған 73 сипаттаманың қайсысы белгілі бір елмен байланысты екенін таңдау арқылы бағаланған, кейін баллдық жүйе негізінде мемлекеттердің қорытынды

дәрежесі есептелді. Алайда, Өзбекстанның әскери аспектісіне қатысты деректер ашық көздерде жоқ, бірақ әртүрлі мәліметтерге сәйкес, 2023 жылы елдің әскер саны 48 мыңнан 68 мыңға дейін, бұл оны аймақтың ықпалы жоғары мемлекеттердің біріне айналдырады. Бірақ басқа тұстан қарасақ, Өзбекстан оқшауланған сыртқы саясатты жүргізуде, әсіресе бұрынғы президент Ислам Каримовтың тұсында бұл анық байқалды. Өзбекстанның мұндай саясаты халықаралық ұйымдармен шектеулі өзара іс-қимылда, шектеуші ішкі заңдарда және өңірлік ынтымақтастыққа сескеншектікпен қарауда көрініс тапты. Қазіргі президент Шавкат Мирзиёев аймақтық ынтымақтастықты кеңейтуге бет бұрғанымен, Өзбекстанның бітімгершілік қызметке қатысуы шектеулі әлі де шектеулі болып тұр. Ел сыртқы соғыс қимылдарына емес, ішкі тұрақтылық пен экономикалық дамуға назар аударды. Қалай болғанда да, Орталық Азиядағы өзге елдерде де бітімгершілікке қатысу мүмкіндігін шектейтін қиындықтар аз емес. Мысалы, қаржы мәселесі кейбір елдер үшін кедергі болып қалуда. БҰҰ шығындардың көп бөлігін мойнына алса да, жыл сайынғы жаттығулар, формалар және тиісті кадрларды ұйымның белгілеген нормалары бойынша даярлау қажеттілігінен ешкім бастартпады. Тәжікстан аймақтағы ең төменгі жалпы ішкі өнім деңгейін ие, оған қоса елдің қарулы күштері шағын, және шекаралардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған.

1-суретте Стокгольм халықаралық бейбітшілікті зерттеу институтының (SIPRI) деректері негізінде 2023 жылғы Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан елдерінің қорғаныс шығындары салыстырылды [4].

Сурет 1 – 2023 жылы Орталық Азия елдерінің қорғаныс шығындары

Ескерту – Стокгольм халықаралық бейбітшілікті зерттеу институтының (SIPRI) деректері арқылы

Қолжетімді дереккөздерде Өзбекстан мен Түрікменстан бойынша сенімді ақпарат жоқ, бірақ өңірде орта есеппен ЖІӨ-нің 1-3% - ы әскери шығындарға жұмсалатынын ескерсек және Өзбекстан 2% бөледі деп есептесек, онда бұл елде әскери қажеттіліктерге арналған қаражат 1,8 миллиард долларды құрайды, ал Түрікменстан ЖІӨ-нің 1% бөлсе - 500 миллион доллар жұмсайды.

Миссияларға қатысу аймақтағы кейбір елдер үшін айтарлықтай шығындармен бірге жүрсе де, қаржылық мәселелер жалғыз артқа тартушы фактор емес. Осыған байланысты біз

кеңестік әскери доктринаның мұрасын есептен шығаруға әлі ерте деп санаймыз — бұл әскери ұстаным өзінің ықпалын білдіруде. Аталмыш доктрина қырғи қабақ соғыс кезінде және 1991 жылы Кеңес Одағы ыдырағанға дейін жұмыс істеді. Жаңа геосаяси шындықтарға бейімделу және жаңғырту жұмыстары басталғанымен, кеңестік әскери дәстүр, өз ықпалын алдағы ондаған жылдарға тигізіп кетті. Осылайша, халықаралық бітімгершілік іс-қимылдарда тәжірибенің болмауы бітімгершілік миссияларға қатысуға одан әрі кедергі келтіреді. Африка немесе Оңтүстік-Шығыс Азия сияқты аймақтардан айырмашылығы, Орталық Азия бейбітшілікті сақтауға күш салу үшін айтарлықтай халықаралық шақыруды кездестірмеді. БҰҰ құрамындағы мемлекеттерді қақтығыстарды реттеу жөніндегі операцияларға белсенді түрде тартады. Әсіресе шиеленістер жиі кездесетін аймақтардағы елдердің қатысуын қамтамасыз ететіні белгілі. Мысалы, Африкада ұйым жергілікті және халықаралық контингенттердің қатысуын талап ететін бітімгершілік миссиялардың едәуір санын орнатты. Солардың бірі БҰҰ-ның Судандағы өтпелі кезеңді қолдау миссиясы (UNITEAMS) ол 2020 жылы елдегі саяси ауысуды, бейбітшілік процесін және адам құқықтарын қорғауды жеңілдету үшін құрылған. Біріккен Ұлттар Ұйымының Конго Демократиялық Республикасындағы тұрақтандыру жөніндегі тағы бір миссиясы (MONUSCO) 2010 жылдан бастап алдыңғы миссияны (MONUC) ауыстырып келеді. Негізгі мақсат-бейбіт тұрғындарды қорғау және елдегі жағдайды тұрақтандыруда үкіметті қолдау болып табылады. Орталық Азияда Африкамен салыстырмалы тұстан қарағанда әжептәуір тұрақты жағдай қалпытасқан. Осы жағдайда халықаралық ұйымдар бұл аймақты бітімгерлердің маңызды жеткізушісі ретінде қарастырмайды. Орталық Азия елдерінде кейінге қалдыруға келмейтін басқа да міндеттер бар және тиісінше бейбітшілікті қолдауға уақыт жоқ. Мысалы Өзбекстан, көршілерімен қарым-қатынасты жақсартуға және өз экономикасын нығайту үшін шетелдік инвестицияларды тартуға баса назар аударуда. Түрікменстан өзінің энергетикалық секторын дамытуға және экспорттық бағыттарды әртараптандыруға басымдық береді. Ал еңбек көші-қонына көп тәуелді Тәжікстан мен Қырғызстан экономикалық тұрақтылықты орнатып, кедейлікті азайтуға бет бұрды. Осылайша бейбітшілік тапсырмаларына көңіл бөлуге аз күш жұмсалуда. Аймақтық қауіпсіздікке тікелей төніп тұрған қауіп жоқ екендігі бітімгершілік миссияларға қатысудың өзектілігін одан әрі төмен тәріздес көрсетеді.

Орталық Азиядағы бітімгершілік қызметтің динамикасын жақсы түсіну үшін, өңірді ұқсас геосаяси және қауіпсіздік мәселелеріне тап болған басқа аймақтармен салыстыру оңтайлы шешім табуға атсалысады. Екі тиісті мысал ретінде Оңтүстік-Шығыс Азия мемлекеттерінің қауымдастығы (АСЕАН) және Африка одағы (АС) қарастырылатын болады. Үшеуінің де қалыптасқан географиялық жағдайлары ұқсас, оған қоса барлығы да экономикалық және саяси ынтымақтастыққа ұмтылады. Мемлекетаралық келіспеушіліктерді ескерсек, тұрақтылық мәселелері барлық аймақтар үшін де маңызды. Алайда Орталық Азиядағы интеграция процесі ынтымақтастықты жандандыру үшін өзекті болып қалуда. Дегенмен, аймақта ЕЭО және Орталық Азия бестігі шеңберіндегі бейресми өзара іс-қимыл іспеттес ынтымақтастық форматтары бар, бірақ олар АСЕАН немесе АС секілді институттандырылмаған. Бұл жерде ескере кететін тағы бір айырмашылық, Орталық Азияда өңірдің барлық елдері арасындағы ынтымақтастықтың саяси және экономикалық аспектілерін жан-жақты үйлестіруді қамтамасыз ететін бірыңғай өңірлік құрылым әлі қалыптаса қоймады.

Басқа аймақтарды қарастыра келе Оңтүстік-Шығыс Азия қауымдастығы бітімгершілікке қалай сәтті қол жеткізгенін түсінуге болады. Сабахтағы Малайзия мен Филиппин арасындағы тарихи аумақтық дауларға қарамастан, АСЕАН дипломатиялық диалогтың сақталуына ықпал етті, бұл үлкен шиеленісті болдырмауға көмектесті. Сонымен қатар, Оңтүстік-Шығыс Азиядағы достық және ынтымақтастық туралы келісім 1976 жылы қол қойылып, аймақтағы бейбітшілік пен тұрақтылықты нығайтудың негізгі құралына айналды. Шарт қатысушы елдерді дауларды бейбіт жолмен шешуге және бір-бірінің егемендігін құрметтеуге міндеттеді. Осының арқасында АСЕАН өзін аймақтық ынтымақтастықтың, соның ішінде бейбітшілікті сақтау саласындағы модель ретінде көрсетті. АСЕАН-ның өзінде тұрақты бітімгершілік күштері болмаса да, оның Индонезия, Малайзия және Таиланд сияқты құрамындағы бірнеше мемлекеттер БҰҰ-ның бітімгершілік миссияларына белсенді қатысады. Бұл елдер Африкада, Таяу Шығыста және Азияның басқа бөліктерінде миссияларға қатысу үшін әскерлер береді. Атап айтқанда, 2024 жылғы мәліметтер бойынша, Индонезия 2735 бітімгершілер жіберіп БҰҰ бітімгершілік операцияларына қатысушы елдер арасында бесінші орынға ие болды, Малайзия 25—ші орында болса (878 адам), Таиланд 45—ші (290 адам), ал Вьетнам 38—ші (275 адам), Филиппин болса 70—ші орында болған (34 адам) [5]. 2022 жылы АСЕАН-ның бес елінің әскери контингенттері БҰҰ-ның сол кездегі он екі бітімгершілік миссиясының алтауына қатысулы болған. АСЕАН-ның бейбітшілікті сақтау саласындағы күш-жігерінің сәттілігіне ықпал ететін негізгі факторлардың бірі оның мүше мемлекеттер арасындағы аймақтық бірегейлік пен ынтымақтастық сезімінде. Бұл бейбітшілікті сақтауды қоса алғанда, қауіпсіздік мәселелеріндегі ынтымақтастыққа ықпал етеді. Осы секілді аймақтық келісім АСЕАН-ға бейтараптықты сақтауға мүмкіндіп беріп қана қоймай, сыртқы ойыншылардың қауіпсіздік құрылымдарына қосылу арқылы алпауыт державалардың саясатын тиімді жүргізуге мүмкіндік береді (Йошимацу, 2022). Өңірде мемлекеттер арасындағы байланыстарды нығайтуға ықпал ететін АФТА АСЕАН және еркін сауда аймағы АЕС АСЕАН экономикалық қауымдастығы бар. Аймақ елдері көбінесе өздерінің өңірлерінің мүдделерін қорғай отырып, халықаралық аренада бір бағытта әрекет етеді. Мысалы, оңтүстік Қытай теңізіндегі дағдарыс кезінде АСЕАН елдері Қытай мен басқа да сыртқы ойыншылардың қысымына қарамастан өз ұстанымдарын қорғай алды. Алайда, аймақтағы елдер Америка Құрама Штаттары, Жапония және Еуропалық Одақ тәріздес сыртқы серіктестер қолдайтын әлеуетті арттыру бағдарламаларынан (capacity-building) айтарлықтай пайда көргенін ескерген жөн. Бұл бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтау бастамалары аясында олардың институционалдық қауқарын нығайтуға көмектесті. АҚШ-тың бітімгершілік операцияларды қолдау бағдарламасы (Global Peace operations Initiative, GRI) 2004 жылы іске қосылып содан бері бір миллиард доллардан астам қаражат жұмсаған. Негізгі мақсат БҰҰ қызметіне қатысу үшін АСЕАН елдерінің бітімгершілік күштерін оқыту және жабдықтау болды, сондай-ақ осы бағдарлама аясында Малайзия мен Индонезияда он мыңнан астам бітімгершілерді оқытатын оқу орталықтары құрылды [6]. 2024 жылы Байден әкімшілігі Оңтүстік-Шығыс Азия елдері үшін 1,2 миллиард доллар сұраған, ал қосымша 90 миллион тек аймақтағы институттарды нығайтуға бөлінген [7]. Оңтүстік-Шығыс Азияға қомақты ақша бөлінетінін мойындай отырып, аймақтың бітімгершілік саласындағы табыстың басты себебі тек қаражатта емес деп санаймыз. Өңірлік бірегейлік сезімі АСЕАН-ның бітімгершілік жетістігінің себебі болып табылады. Осылайша, Оңтүстік-Шығыс Азиядан айырмашылығы,

Орталық Азияда аймақтық бірегейлік сезімі аса байқалмайды және қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық үшін институционалдық негізді арттыру бойынша ұқсас бағдарламалардың болмауы бұл жағдаятты тудырушы емес, оның салдары болып табылады. Толиповтың (2024) пікірінше, бұл жерде қауіпсіздік «бөлінеді», себебі өңір елдерінің геосаяси бағыттары әртүрлі. Қазақстан, Қырғызстан және Тәжікстан ҰҚШҰ-ға қатысса, Өзбекстан ұйымнан шыққан, ал Түрікменстан бейтараптықты ұстануда. Сонымен қатар, ҰҚШҰ, ШЫҰ, ЕО және ЕҚЫҰ іспеттес көптеген ұйымдардың болуы бірыңғай стратегияны жасауға ықпал етпейді, өйткені олардың қауіпсіздік тәсілдері көп сәйкес келе бермейді. Оның үстіне, аймақ елдері көбінесе тарихи бәсекелестікпен, этникалық шиеленіспен және сыртқы саяси талаптас бағдарлармен бөлінеді. Бұл фрагментация дәстүрі бүгінгі күнге дейін сақталып келетіндей: аймақ елдері қауіпсіздік саласындағы тиімді ынтымақтастыққа кедергі келтіретін әртүрлі сыртқы саясатты ұстанады. Аймақтағы елдер арасында үстемдік ету үшін бәсекелестік бар бұл тарихтан келе жатырған дау екендігі мәселені одан сайын ушықтырады. Ресей Еуропадан Азияға дейін біртұтас экономикалық және саяси кеңістік құруға ұмтылып, батыстық интеграциялық жобаларға балама ретінде "үлкен Еуразия" тұжырымдамасын алға тартады (Глейзер мен Томанн, 2021). Алайда, бұл идея Орталық Азияда қарсылыққа тап болуда, мысалы, Қазақстан мен Өзбекстан басқа ірі мемлекеттермен байланысты дамыта отырып, стратегиялық автономияны сақтауға тырысып бағуда. Қазақстан түрлі серіктестермен экономикалық байланыстарды нығайтуға ұмтыла отырып, көпвекторлы сыртқы саясатты дәйекті түрде іске асыруда. Дегенмен, дәстүрлі көлік маршруттарына тәуелділік, әртараптандыру стратегиясын жүзеге асыруға әсер ететін маңызды фактор болып тұр. Қазіргі жағдайларды көре отырып, Орталық Азияның біртіндеп геосаяси бәсекелестік аренасына айналып бара жатқандығын байқауымызға болады, бұл бірыңғай аймақтық қауіпсіздік жүйесін құруға көмек болмайтыны айдан анық.

Қаржылық мәселелер және мүше елдердің саяси келіспеушіліктері сияқты көптеген қиындықтарға қарамастан Африка одағы (АО) бітімгершілік қызметінде айтарлықтай жетістіктерге жетті. Дегенмен, АО-на мүше елдердің мүдделері көбінесе әртүрлі, бұл бейбіт мәселелер бойынша консенсусқа қол жеткізуге теріс әсер етеді. Эфиопия мен Эритрея арасындағы 20 жылдан кейін ғана шешілген қақтығыс бұған дәлел. Эритрея Президенті Эфиопиямен 2018 жылы бейбітшілік келісіміне қол қойып, ара-қатынасты қалыпқа келтіруге ықпал еткенімен, Эритрея одаққа тек 2023 жылы оралды. Бұл қақтығыс оң нәтиже бермесе де, АО бітімгершілік күшіне негіз қалап, 2002 жылы Бейбітшілік және Қауіпсіздік Кеңесін құру туралы хаттамаға қол қойды. Одан кейін 2003 жылы Мозамбиктің Мапуту қаласында өткен АО саммитінде қабылданған Африка резервтік күштерін (АРК) құру туралы шешім қабылданды. Алайда, қаржылық, техникалық және ұйымдастырушылық қиындықтарға байланысты процесс ұзаққа созылып АРК ресми түрде жеті жылдан кейін, яғни 2010 жылы құрылды. Бұл жағдай саяси ерік-жігердің болмауына да байланысты орын алды деп санауға болады. Яғни кейбір елдер өздерінің ұлттық қарулы күштерін әлсіретіп аламыз деп қорқып, АРК-ға әскерлер мен ресурстарды жіберуге дайын болмады. Осындай үрдістерді Орталық Азияда да байқауға болады. ҰҚШҰ мен ШЫҰ аясындағы ынтымақтастыққа қарамастан, өңірдегі елдер негізінен өз мүдделерін қорғауға бағдарланған, бұл әртүрлі ал кейде тіпті бір-біріне қайшы келетін сыртқы саяси стратегияларға алып келетіні байқалады. Бұл тұрғыда бітімгершіліктің өңірлік әдістерін дамыту мәселесі ашық күйінде қалып отыр.

Өткен жылдардағы оқиғаларды зерттей отырып, төтенше күштердің құрылу себебін және осы күштерді құру процесін бастаған Оңтүстік Африка Республикасы не көздегенін түсінуге болады. Әрине, Оңтүстік Африканың бұл бастамасы экономикалық мүдделерсіз болмаса да, аймақтық көшбасшылық пен құрлықтың негізгі интеграторы мәртебесіне қатысты идеологиялық ұстанымдар да өз рөлін атқарды. Мысалы, оңтүстік африканың көшбасшысы Табо Мбеки ішкі мәселелерді шешуде континенттің тәуелсіздігін, яғни сыртқы күштерге тәуелділікті төмендетуге деген ұмтылысты білдіретін "африкалық жаңғыру" тұжырымдамасын алға тартты. Сыртқы ойыншыларға аз тәуелді болу идеясы 1994 жылдан бастау алады, ол уақытта Руандадағы геноцид кезінде халықаралық қауымдастық жаппай кісі өлтіруге тосқауыл бола алмады. БҰҰ-ның Руандадағы миссиясының қолбасшысы генерал Ромео Даллэр "миллиондаған адамдар үйлерінен қуылды, мүгедек болды және өлтірілді, біз тек 30 000 адамды құтқара алдық. Бірақ маған оларды да тастауға бұйрық берілді. Бұйрық БҰҰ-на кіретін барлық елдердің еркін білдіретін Қауіпсіздік кеңесінен келді. Яғни бұл халықаралық қауымдастықтың шешімі болды және ешкім тіпті наразылық білдіруге тырыспады" деді [8]. Геноцид кезінде халықаралық қауымдастықтың немесе Африканың өзі шешуші әрекет ете алмауы өздерінің бітімгершілік күштерін құруға орасан зор серпін берді. Алайда, бітімгершілік жолында АО елдері аймақтағы күрделі қақтығыстармен күресу қажеттілігіне тап болды. Африкадағы келіспеушіліктердің көпшілігі созылмалы әрі этникалық, діни және экономикалық қайшылықтармен шиеленіскен, бұл оларды шешуді өте қиын етеді. Мәселен, 2007 жылдан 2022 жылға дейін жұмыс істеген Африка одағының AMISOM (African Union mission in Somalia) миссиясы елдегі тұрақтандыруда шешуші рөл атқарды, "Аш-Шабааб" террористік тобының ықпалын әлсіретті, бірақ мыңнан астам бітімгершілер қаза тапты. БҰҰ-ның бұрынғы бас хатшысы Пан Ги Мун Сомали басшылығын Сомалидегі БҰҰ қызметкерлерін AMISOM-мен тығыз байланыста қорғауға шақырды, бұл аймақтағы жағдайдың халі ауыр болғанына дәлел. Аталмыш миссия 2022 жылы аяқталғанымен, БҰҰ-ның басқа да қақтығыстарды бейбіт жолмен шешу тапсырмалары бүкіл әлемде жұмыстарын атқаруда. Төмендегі 2-сурет БҰҰ мәліметтері бойынша құрастырылған, онда 11 белсенді бітімгершілік миссиялар көрсетілген [9].

2-сурет - БҰҰ-ның 2025 жылғы белсенді бітімгершілік миссиялары
Ескерту – БҰҰ ресми деректері бойынша

"Аш-Шабааб" әлі күнге дейін өзінің идеологиясын насихаттау және жаңа мүшелерді тарту үшін бұқаралық ақпарат құралдарын белсенді қолданады. Террористік топ өзінің медиа қызметін радиостанциялар мен журналдарды қолданудан бастап уақыт өте келе әлеуметтік медиада насихаттау сияқты заманауи байланыс түрлеріне көшкен (Grobbeelaar, 2022).

Шет елден бөлінетін қаржыларды есептемегенде Африка одағының жетістігінің тағы бір себебі мүше мемлекеттерінің қауіпсіздік мәселелерін ұжыммен шешуге деген берік саяси жігерінде. Бұл, құрлықтың бір бөлігіндегі тұрақсыздықтың көрші елдер үшін жанама салдары болуы мүмкін екенін түсіну арқылы мүмкін болды. Ал Орталық Азия елдері тиісті ұжымдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі күш-жігерге емес, терроризм, экстремизм және шекаралық даулар секілді ішкі қауіпсіздік мәселелеріне көбірек көңіл аударуда. Әрине, әр ел өз мүддесі үшін әрекет етеді. Алайда, Африка одағының мысалынан байқағанымыздай, көбіне бір нәрсе жасауға талпыныс жағдай қайтымсыз сипат алғаннан кейін ғана басталады. Қазіргі кезде, Орталық Азия елдерін бітімгершілік жұмыстарға белсенді қатысуға итермелейтін бірнеше факторлар бар. Атап айтқанда, көршілес аймақтардағы тұрақсыздық трансшекаралық қылмыс пен көші-қон ағындарын қоса алғанда, қауіпсіздік саласындағы ықтимал сын-қатерлерге қатысты аландаушылық туғызады. Бұл тұрғыда, бітімгершілік, аталмыш мәселелерді шешудің таптырмас механизмі ретінде қарастырылғаны жөн. Бітімгершілік миссияларға қатыса отырып, Орталық Азия елдері терроризмге қарсы күресте, шекара қауіпсіздігін қамтамасыз етуде және жанжалдарды шешуде құнды тәжірибе жинақтай алар еді.

Бұл олардың ішкі қауіпсіздік қатерлеріне жауап беру қабілетін арттырып, аймақтық тұрақтылыққа жақсы әсерін беруі мүмкін.

Қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық үшін өңірлік институционалдық негіз құру Орталық Азияның бітімгершілік қызметке қатысуын едәуір кеңейте алар еді. Мұндай ынтымақтастықтың әлеуетті платформаларының бірі Қытай, Ресей және Орталық Азияның бірнеше елдерін қамтитын Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы (ШЫҰ) болып табылады. ШЫҰ қазірдің өзінде Аймақтық терроризмге қарсы құрылымды (РАТС) құрды және оның мандатын бітімгершілік қызметке қосу үшін кеңейтуге мүмкіндігі бар. Алайда, бітімгершілік қызметке қатысу туралы шешім көбінесе Орталық Азия көшбасшыларының саяси ерік-жігеріне және олардың ішкі және сыртқы кедергілерді еңсеру қабілетіне байланысты болады. Әлем өзара байланысып қатынастар шиеленісе түскен сайын, қауіпсіздік пен ынтымақтастықты нығайту құралы ретінде бітімгершіліктің құндылығы арта түседі. Орталық Азияның осы салада белсенді рөл атқару мүмкіндігі бар, бірақ бұл аймақтық және халықаралық ынтымақтастықтың басымдықтары мен міндеттемелерін өзгертуді талап етеді. Бүгінгі таңда, Орталық Азияда ірі державалардың болуы аймақтық тұрақтылыққа мүмкіндіктермен қоса қауіп төндіретінін ескерсек, экономика мен қауіпсіздік мәселелері аса өзекті болып табылады (Аббаси Гади және басқалар, 2022). Бітімгершілік мақсатына жету үшін өңір елдері басқа халықаралық ұйымдардың тәжірибесін игере алады. Мысалы, Африка одағы дағдарыстарға жедел ден қою үшін АРК жедел әрекет ету күштерін бастау арқылы қақтығыстарды бейбіт жолмен шешу құралдарын ойдағыдай дамытуда. Орталық Азия елдері осындай бағдарламаларға бірлескен бітімгершілік құру, инфрақұрылымды әзірлеу және жергілікті кадрларды даярлау сияқты бітімгершіліктің гуманитарлық аспектілерінің көмегімен бастау сала алады. БҰҰ-мен белсенді қарым-қатынас, оның бітімгершілік операцияларына қатысу және мамандандырылған агенттіктердің тәжірибесін пайдалану да маңызды қадам болар еді. Бұл өңірдің халықаралық беделін арттырып қана қоймай, Орталық Азия елдеріне озық әдістер мен ресурстарға қол жеткізуге мүмкіндік берер еді. Осылайша, тиімді өңірлік бітімгершілік құрылымды қалыптастыру халықаралық тәжірибеге, көшбасшылардың саяси еркіне және жаһандық институттармен ынтымақтастықты кеңейтуге негізделген кешенді тәсілді талап етеді.

Мақаланың мақсаты АСЕАН және Африка одағы іспеттес басқа аймақтардың тәжірибесімен салыстыру аясында олардың халықаралық бітімгершілік іс-қимылдарына қатысуына әсер ететін факторларды анықтау негізінде Орталық Азия елдерінің бітімгершілік қызметін талдау болды. Зерттеу барысында өңір мемлекеттерінің бітімгершілік қызметке қатысуын айқындайтын негізгі аспектілер анықталды: басшылықтың саяси еркі, нормативтік-құқықтық базаның болуы, институционалдық мүмкіндіктер мен экономикалық мүдделер. АСЕАН және Африка одағының аймақтарымен салыстыру көрсеткендей, бірқатар ұқсастықтарға қарамастан, Орталық Азия елдері геосаяси тәуекелдер мен ресурстардың шектеулерін қоса алғанда, ерекше қиындықтарға тап болуда. Зерттеудің маңызды нәтижелерінің бірі Орталық Азия елдерінің бітімгершілік қызметке деген көзқарастарындағы елеулі айырмашылықтарды анықтау болды. Қазақстан БҰҰ миссияларына қатыса отырып, белсенді ұстанымын көрсетуде, бұл оның көпвекторлы сыртқы саясатымен, халықаралық беделін нығайтуға және әскери даярлық деңгейін арттыруға ұмтылысымен түсіндіріледі. Ал, Қырғызстан, Тәжікстан, Өзбекстан және Түрікменстан секілді аймақтың басқа елдері бітімгершілік миссияларға

қатысу бойынша өз ұстанымдарын қалыптастыру кезінде саяси, әскери және стратегиялық факторларды ескереді. Аймақ елдерінің бітімгершілік миссияларға қатысуының маңызды шектеулері бірқатар факторларға байланысты. Біріншіден, Орталық Азияда қауіпсіздік саласындағы өңірлік саясат одан әрі дамуды талап етеді, бұл бітімгершілік бастамаларға ұжымдық қатысу мүмкіндігін шектейді. Өзінің қатысушы елдерінің ынтымақтастығын белсенді үйлестіретін АСЕАН-дан айырмашылығы, Орталық Азиядағы өңірлік ынтымақтастық фрагменттік сипатқа ие, онда мемлекеттер әртүрлі сыртқы саяси бағдарларды ұстанады. Екіншіден, негізгі тежеуші фактор әскери ресурстардың шектелуі және бітімгершілік қызметті қаржыландыру болып табылады. БҰҰ қатысушы елдердің шығындарының бір бөлігін өтейтініне қарамастан, бітімгерлерді даярлау, техникалық жарактандыру және логистика өңірдің барлық мемлекеттері көтере алмайтын қомақты инвестицияларды талап етеді. Мысалы, Қырғызстан мен Тәжікстан ішкі қауіпсіздік мәселелеріне назар аударады және халықаралық миссияларға белсенді қатысу үшін жеткілікті мүмкіндіктерге ие емес. Қазіргі проблемаларды шешу үшін әскери кадрларды даярлауға және бітімгершілік контингенттерді техникалық жарактандыруға ықпал ететін экономикалық базаны дамыту талап етіледі. Зерттеу барысында анықталған тағы бір маңызды аспект-геосаяси факторлардың аймақ елдерінің шешім қабылдауына әсері. Ресей, Қытай, АҚШ және ЕО сияқты ойыншылардың болуы Орталық Азия елдерінің стратегиялық басымдықтарын қалыптастырады, бұл олардың бітімгершілік қызметіне де әсер етеді. Атап айтқанда, Қазақстан бітімгершілік миссияларға қатысуды өзінің халықаралық беделін нығайту және Батыс әріптестерімен ынтымақтастықты кеңейту құралы ретінде қарастырады, ал Түркіменстан сыртқы саяси міндеттемелерден алшақтауды жөн көреді. Өзбекстан өз кезегінде қауіпсіздік саласындағы екіжақты ынтымақтастыққа бағытталған сыртқы саясатты жүргізеді, алайда оның бітімгершілік бастамаларға қатысуы шектеулі болып қала береді. Аймақтағы бітімгершілік қызметті дамыту перспективаларын талдай отырып, бірнеше мүмкін бағыттарды бөліп көрсетуге болады. Орталық Азия бітімгершілік қызметке неғұрлым белсенді қатысу үшін елеулі әлеуетке ие, алайда оны іске асыру үшін басымдықтарды өзгерту және өңірлік ынтымақтастықты нығайту қажет. АСЕАН және Африка одағы сияқты басқа аймақтардың тәжірибесі бітімгершіліктің жетістігі күшті аймақтық сәйкестіктің, институционалдық негіздің және сыртқы серіктестердің қолдауының болуына байланысты екенін көрсетеді. Атап айтқанда, АСЕАН аймақтық ынтымақтастықтың дамыған жүйесі мен АҚШ, Жапония және ЕО сияқты елдердің қолдауының арқасында айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді. Африка одағы қаржылық және саяси қиындықтарға қарамастан Африка резервтік күштерін (ТЖК) құрды, бұл оған континенттегі дағдарыстарға тиімді жауап беруге мүмкіндік берді. Осы саладағы одан әрі зерттеулер Орталық Азия елдерін жаһандық бітімгершілік жүйесіне интеграциялаудың нақты тетіктерін зерделеуге, бітімгершілік миссияларды қаржыландырудың әлеуетті модельдерін талдауға бағытталуы мүмкін. Өңірлік ынтымақтастықты дамыту, бітімгершілік құрылымдарды институционалдық нығайту және халықаралық ұйымдармен белсенді өзара іс-қимыл халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі өңір елдерінің рөлін арттыруға ықпал ететін негізгі факторлар болуы мүмкін. Бітімгершілік миссияларға қатысу өңір елдерінің халықаралық беделін арттырып қана қоймай, оларға терроризмге қарсы күресте, шекаралардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуде және жанжалдарды шешуде құнды тәжірибе жинақтауға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде аймақта

да, одан тыс жерлерде де тұрақтылық пен қауіпсіздікті нығайтуға ықпал етеді. Өсіп келе жатқан геосаяси бәсекелестік пен қауіпсіздіктің жаңа сын-тегеуріндері жағдайында бітімгершілік Орталық Азиядағы ынтымақтастықты нығайту және жанжалдардың алдын алу үшін маңызды құрал бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Fatalities statistics by nationality and mission. United Nations Peacekeeping. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/fatalities>.
2. БҰҰ-ның Голландия жоталарындағы миссиясына қатысқан қазақстандық бітімгерлер қанша жалақы алады. Tengrinews.kz. URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/skolko-poluchayut-kazahstanskije-mirotvortsyi-uchastie-missii-562346/.
3. These Countries Have the Strongest Militaries. U.S. News & World Report. URL: <https://www.usnews.com/news/best-countries/rankings/strong-military>.
4. SIPRI Military Expenditure Database. Stockholm International Peace Research Institute. URL: <https://www.sipri.org/databases/milex>.
5. Troop and police contributors. United Nations Peacekeeping. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors> (Дата обращения: 22.02.2025).
6. Global Peace Operations Initiative (GPOI). U.S. Department of State. URL: <https://2009-2017.state.gov/t/pm/ppa/gpoi/index.htm>.
U.S.-ASEAN Comprehensive Strategic Partnership, One Year On. U.S. Embassy in Indonesia. URL: <https://id.usembassy.gov/fact-sheet-u-s-asean-comprehensive-strategic-partnership-one-year-on/>.
7. Руандадағы тутсыларға қарсы геноцидке 25 жыл: бұл қалай болды. United Nations.
8. Аймақтар бойынша БҰҰ-ның бітімгершілік операциялары. United Nations.
9. Bokeria, S. A. (2022). БҰҰ мен АС-тың бітімгершілік саласындағы әріптестігі: үрдістер мен мәселелер. Халықаралық ұйымдар бюллетені, 17 (2), 189–207.
10. Caplan, R., Gledhill, J., & Meiske, M. (2024). БҰҰ-ның бітімгершілік операцияларының қабылдаушы елдердің сыртқы саясатына әсерін зерттеу.
11. Glaser, M. (Kukartseva), & Thomann, P. E. (2022). “Ұлы Еуразия” тұжырымдамасы: Ресейдің “Шығысқа бұрылуы” және оның Еуропалық Одаққа геосаяси тұрғыдан әсері.
12. Grobbelaar, A. (2023). Африкадағы БАҚ және терроризм: Аш-Шабаттың радикалды топтан медиа ойыншысына айналуы.
13. Otto, S., Kube, F., & Smidt, H. (2024). Бітімгершілікке орналастыру кезінде БҰҰ-ның бітімгершілік қызметі: теория мен тәжірибедегі әрекеттер.
14. Staeger, U. (2023). Қауіпсіздік серіктестіктеріндегі ресурстарды жұмылдыру: Еуропалық Одақ пен Африка Одағы арасындағы ынтымақтастық пен мәжбүрлеуді түсіндіру.
15. Tolipov, F. (2024). Қауіпсіздіктің бөлінетін және бөлінбейтін сипаты: Орталық Азия үшін қиындықтар.
16. Yoshimatsu, H. (2023). Аймақтық бірлестіктегі АСЕАН және ұлы державалардың бәсекелестігі: Шығыс Азиядан Үнді-Тынық мұхит аймағына дейін.
17. Zhao, M., Liu, Y., Gong, Y., Hou, Y., & Cao, X. (2022). Сирия мен Украина оқиғаларына негізделген “Еуразияның Орталық өңірі” саяси ықпал үлгісі.

Г.Я.Амандыкова¹

¹*ф.ғ.к., Халықаралық қатынастар кафедрасының аға оқытушысы
Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ*

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР МАМАНДЫҒЫ СТУДЕНТТЕРІНЕ ФРАНЦУЗ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ИНКЛЮЗИВТІ ӘДІСТЕМЕСІ: МҰҒАЛІМ ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа

Сапалы білім - білікті тұлғаны қалыптастырудың барлық талаптары мен қағидаларын, соның ішінде инклюзивті білім беру мүмкіндіктерін жүзеге асыратын білім. Заманауи мектепте инклюзивті білім беру принциптерін жүзеге асыру жалпы білім беру жүйесінде ерекше мәнді. Бұл жүйенің негізгі құрамдастары - ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен жұмыс жүргізу барысында практикаға бағытталған тапсырмаларды, сондай-ақ бүгінгі таңдағы сан алуан технологияларды пайдалану және даму бағытындағы бағалау әдісін - прогрессивті бағалау жүйесін қолдану маңызды.

Түйін сөздер: инклюзивті әдіс, ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылар, оқытуды даралау, француз тілін оқыту әдістемесі, заманауи технологиялар.

Амандыкова Г.Я.¹

¹*к.ф.н., старший преподаватель кафедры Международных отношений Института Сорбонна-Казахстан КазНПУ им.Абая*

ИНКЛЮЗИВНАЯ МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ФРАНЦУЗСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ»: ОПЫТ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Аннотация

Особое значение в системе общего образования имеет реализация принципов инклюзивного образования в современной школе. Основными компонентами данной системы являются практико-ориентированные задания при работе с обучающимися с особыми образовательными потребностями, а также использование разнообразных современных технологий и метода развивающей оценки – прогрессивной системы оценивания.

Ключевые слова: инклюзивный подход, учащиеся с особыми образовательными потребностями, индивидуализированное обучение, методика преподавания французского языка, современные технологии.

Amandykova G.Ya.¹

¹*c.ph.s., senior lecturer of faculty of International relations
Sorbonne-Kazakhstan Institute, Abai KazNPU*

INCLUSIVE METHOD OF TEACHING FRENCH TO STUDENTS OF INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS: TEACHER'S PRACTICE

Abstract

The implementation of the principles of inclusive education in a modern school is of particular importance in the general education system. The main components of this system are practice-oriented tasks when working with students with special educational needs, as well as the use of a variety of modern technologies and a developmental assessment method - a progressive assessment system.

Keywords: inclusive method, students with special educational needs, individualization of learning, methodology of teaching French, modern technologies.

Шет тілдерін үйрену әдістері соңғы жылдары айтарлықтай дамып, әртүрлі тәсілдер кеңінен қолданылуда. Бұл тәсілдерге тыңдалым, оқылым, жазылым және айтылым дағдыларын дамыту, сондай-ақ рөлдік ойындар, пікірталастар, жобалық жұмыстар және заманауи технологияларды пайдалану сияқты интерактивті әдістер жатады. Әр әдіс өз артықшылықтары мен кемшіліктеріне ие, сондықтан оларды тиімді пайдалану қажеттігі туындайды. Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде инклюзивті әдістердің қолданылуы ерекше маңызға ие. Бұл әдістердің тәжірибеде қолданысы түрлі елдерде, оның ішінде Қазақстанда да өзекті мәселеге айналып отыр. Бұл мақалада мен француз тілін оқытуда инклюзивті әдістемені қолдану тәжірибеммен бөліскім келеді. Инклюзивті әдіс - бұл әр студенттің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың материалды тиімді меңгеруі үшін ең қолайлы жағдай жасауға бағытталған тәсіл. Бұл заманауи шара студенттердің бастапқы білім деңгейіне, әлеуметтік немесе этникалық тегіне қарамастан, оларға тең мүмкіндік беру арқылы оқу процесін қамтамасыз етеді. [1]

Шетел тілдерін, оның ішінде француз тілін оқытуда, студенттердің тілдік және мәдениетаралық дағдыларын дамыту кезінде, олардың әрқайсысының ерекше қасиеттері мен қабілеттерін ескере отырып, оқу үрдісіне толыққанды қатысуын қамтамасыз ету мақсатында инклюзивті әдіс тиімді әрі қажетті. Қазіргі білім беру саласындағы әдістемеде инклюзивті бағыт білім алушылардың барлығына бірдей мүмкіндіктер туғызу мақсатында маңызды талап екенін ескеріп, француз тілін оқыту әдістемесі қазақтілді және орыс тілді аудиторияларға бейімделген ерекшеліктерді де ескеруді қажет етеді.

Студенттердің тіл меңгеру деңгейлеріне байланысты жалпыевропалық стандарттарға (CECR) негізделген топтарға бөлінгеннің өзінде, әр топтың ішінде әр студенттің білім алу қарқыны әртүрлі болады. Тіл үйренуші топта әртүрлі деңгейдегі дайындықтары, ынтасы мен қабілеттері бар оқушылар болуы сөзсіз. Әрбір студент бірегей тұлға болғандықтан, олардың қабілеттері түрліше, әсіресе шет тілін үйрену кезінде кейбір студенттердің осы бағыттағы ерекше бейімділіктері байқалуы мүмкін. Инклюзивті оқыту әдістемесі студенттердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқыту процесін даралауды көздейді, сондықтан, студенттердің әр қайсысына ең тиімді әдісті таңдау оқыту бағдарламасын икемді әрі тиімді етеді. Бір топта оқитын білім алушылардың дайындық деңгейі әртүрлі болып келеді, кейбіреулер жаңадан бастап оқушылар болуы мүмкін, ал басқалары тілдің озық пайдаланушылары болуы мүмкін ал әрбір оқушының оқу ортасында өзін сенімді және жайлы сезінуін қадағалаған жағдайда, топты тілді меңгеру деңгейіне қарай бөлгеннің өзінде, оқу барысында төмен дайындықпен келген әр студентке өз деңгейінде жұмыс істеуге мүмкіндік беретіндей, бір топта әр түрлі деңгейдегі тапсырмалар әзірлеу үшін, қосымша көрнекі мазмұнды, бейнероликтерді, инфографикаларды және грамматикалық, лексикалық материалды қарапайым түрде түсіндіру қажеттігінен сабақты икемді түрде жоспарлау маңыздылығы туындайды. Осы мақсатта білім алушының жасына психологиялық ерекшелігіне назар аударамыз.

Оқу психологиясында білім алушының темпераменті келесідей топтарға бөлінеді: сангвиник, холерик, флегматик, меланхолик; экстраверт немесе интроверт; циклотимиялық немесе шизофрениялық; сыртқы бағытталған, стероидты немесе невротикалық. Бұл топтар адам мінез-құлқының түрлі ерекшеліктерін сипаттайды, олардың әрқайсысы оқушының оқу процесінде қалай әрекет ететінін көрсетеді. Онан тыс, түрлі жағдайларға байланысты, денсаулық жағдайы бойынша білім алушылар арнайы топтарға бөлінеді. Оқу материалын қабылдау,

ақпарат алмасу жылдамдығына байланысты білім алушыларды екі топқа: бірінші топ - жылдам қабылдайтындар және екінші топ баяу қабылдайтындар деп, оқушының мотивациясына қарай, бірінші топ -қызығушылықпен оқитындар және белсенді түрде оқымайтындар деп бөлуге болады. Екінші топты ерекше оқытуды қажет ететін, «арнайы білім беру қажеттіліктері бар оқушылар» деп те айтуға болады.

Мен өз тәжірибемде оқушылардың жаңа дидактикалық материалды игеру жылдамдығына орай, сараланған тапсырмаларды жиі қолданамын, мысалы, жаңадан бастаған студенттерге қарапайым сөз тіркестері мен сөздік жаттығулары бар тапсырмаларды ұсына аламын, ал материалды жылдам қабылдайтын, аудиториялық тапсырманы шапшаң игеретін аудиториядан тыс жұмысты дер кезінде тыңғылықты орындайтын студенттер үшін күрделірек мәтіндерді және тереңірек деңгейдегі талқылауларды қамтитын жаттығулар әзірлеймін. [2]

Қазіргі уақытта технологиялар оқыту процесінің маңызды құрамдас бөлігіне айналууда. Мен француз тілін оқыту барысында Duolingo, Quizlet сияқты онлайн платформалар мен қолданбаларды, сондай-ақ тыңдау мен грамматиканы дамытуға арналған арнайы ресурстарды белсенді түрде қолданамын. Бұл құралдар сабақ этаптарын әртүрлі етіп, қызықты етуге көмектеседі, жаңа сабақ материалын топтың қаншалықты меңгергенін көрсететеді, сонымен қатар әр студентке өзінің жеке қарқынымен өзіне ыңғайлы жылдамдықпен жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Оқушылардың өзара әрекеттесуіне және білім алмасуына көмектесу үшін мен топтық және жұптық тапсырмаларды жиі ұйымдастырамын. Топта әртүрлі деңгейдегі студенттердің болуы маңызды, өйткені озық студенттер тілді енді ғана үйрене бастағандарға көмектесе алады, ал өзіне сенімі төмен студенттер құрдастарының қолдауымен қолайлы ортада француз тілінде сөйлем құрастыру, айтылған ақпаратты түсіну, тақырыпқа байланысты сұрақ қоя алу, сұраққа жауап бере алу тәрізді өз дағдыларын дамыта алады.

Дидактикалық материалдарды әртүрлі формада ұсыну, мысалы, мәтін, аудио, бейнемазмұн, суреттер оқыту процесін тиімді етеді. Мұндай әдіс оқу стилі әртүрлі оқушылардың қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Мысалы, кейбір оқушылар үшін мәтінмен жұмыс жасау қиын болуы мүмкін, ал бейнемазмұн немесе суреттер олардың түсінуін жеңілдетіп, қызығушылықтарын арттыра алады.

Сондай-ақ инклюзивті тәсілдің маңызды бөлігі икемді бағалау жүйесін пайдалануға негізделеді. Соңғы нәтижені ғана емес, әр оқушының жеке үлгерімін тұтас ескеруге тырысамын. Ерекше білім алатын студенттің әрбір әрекеті, оның ішінде аудиторияда және аудиториядан тыс жұмыстарын белсенді түрде орындауы бағаланатынын, маңызды екенін сезінуі қажет мұндай жағдайларда бағалау жүйесін сараланады, мысалы, ерекше білім алуды қажет ететін студент бір аптада жаңа сөздік қордың белгілі бір көлемін меңгеріп, оны мәтін құрастыру барысында кеңінен және еркін қолдана алса, тілдің басқа аспектілері бойынша дамуды көрсетпесе де, оның жұмысы жоғары бағаланады, өйткені инклюзия әдісінде икемді бағалау әрбір кішігірім прогресті бағалау процесі, демек, әрбір кішігірім жетістікті бағалау ерекше білім алуды қажет ететін оқушыға ынталандыру мен қолдау көрсету. Инклюзивті әдіс білім алушы топтың әрбіріне көмектесу үшін әртүрлі технологиялар мен материалдарды қолдануды ғана емес, сонымен қатар, студенттер арасындағы өзара көмек, төзімділік, құрмет және қолдау көрсету мәселелеріне мән беруді қамтиды.

Әрбір студент өзін сенімді сезінетін, оқу процесіне қатысу мүмкіндігі бар және табысты оқу үшін қажетті қолдау таба алатын ортаны құру ерекше маңызды. Инклюзивті білім беру барлық оқушыларды, соның ішінде әртүрлі оқу қиындықтарына тап болуы мүмкін оқушыларды бір оқу ортасына біріктіруді көздейтін оқытушы студенттердің білім деңгейлеріндегі айырмашылықтарды, олардың мәдени айырмашылықтарын және оқу барысында кездестіретін тілдік кедергілерін ескеруі керек дегенді білдіреді. Мысалы қазақтілді аудиторияның ерекшеліктерін ескеру француз тілін оқытын қазақтілді студенттер әсіресе француз тілін жаңа

бастап оқыған кезде, көбінесе француз, қазақ және орыс тілдерінің тілдік айырмашылықтарына артикль және женский, мужской род категориясы байланысты мәселелерге тап болады. Бастапқы деңгейлерде олардың француз тілін білуі шектеулі болғандықтан, француз грамматикасын, айтылуын және француз лексикасын қабылдауда қиындықтар туындауы мүмкін. Сонымен қатар, қазақ тілі агглютинативті тіл болса, француз тілі аналитикалық тілдің құрылымын қабылдауға күрделілік қосатынын ескеру қажет. Бұл оқытушының әдістемесі икемді болуын және осы қиындықтарды жеңу үшін нақты әдістерді қолдануын талап етеді. [3]

Білім беру үдерісінде ерекше қажеттіліктері бар студенттерге қатысты көптеген табысты мысалдарды келтіруге болады. Кейбір студенттерге ақпаратты түсіну қиын болса да, көрнекі және интерактивті әдістерді, мысалы, инфографика, субтитрлермен бейнероликтер, практикалық тапсырмалар қолдану арқылы олар оқу процесіне белсене қатысып қана қоймай, француз тілін қолданудағы сенімділіктерін айтарлықтай арттыра алды. Бұл әдіс басқа студенттер үшін де пайдалы болды, өйткені олар тәжірибелерін әртараптандырып, материалды жақсырақ меңгерді.

Инклюзивті білім беруде заманауи технологиялар үлкен көмек бола алады. Дидактикалық ақпаратты ұсынуда көрнекі немесе визуалды, аудио немесе виртуалды және зейіннің дамуына әсер ететін кинематографиялық технологияларды қолдану ерекше білім беруді қажет ететін студенттер үшін сабақты жақсы нәтиже көрсеткіштері бар. Француз тілінің айтылуы мен интонациясын жақсы түсінуге көмектесетін аудио және бейне материалдар ұсына алатындай Абай университетінің материалдық-техникалық базасы студенттерге қазіргі заманғы білім беру технологияларын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Университетте студенттерге арналған қолжетімді оқу залдары мен оқу материалдарының кең ауқымы бар. Мысалы, университеттің Сорбон-Қазақстан Институтында француз тілін үйрену үшін арнайы компьютер кластары, интерактивті тақтамен жабдықталған аудиториялар, лингафонды лабораториялық кабинеттер жұмыс істейді онлайн платформалар мен қолданбаларды пайдалану студенттерге өз қарқынымен жұмыс істеуге және кері байланыс алуға мүмкіндік береді. Ерекше білім алуды қажет ететін студенттер үшін сондай-ақ онлайн курстар, мобильді қосымшалар, виртуалды зертханалар және тіпті әлеуметтік медиа инклюзивті ортаны құрудың пайдалы құралы бола алады, бұл әрбір студенттің оқу процесіне теңдей және бірдей қосылуына мүмкіндік береді.

Сөйлеу және тыңдау дағдыларын жетілдіру үшін мынадай ұсыныстарды орындауға болады: сөйлеуді тыңдауда француз тіліндегі әндер, подкасттар, аудиокітаптар тыңдау француз тілінде фильмдер, бағдарламалар немесе жаңалықтарды субтитрлермен көріп, контексті түсіну, аудитория жұмысында өздік жұмыс кезінде сөйлесетін серіктес болу, достарымен немесе француз тілі клубында тілдік топтармен сөйлесіп, сенімділігін арттыру, сондай-ақ қолданбаларды пайдалану Duolingo сияқты қолданбалар тіл үйренуде, сонымен қатар тыңдау мен сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Ерекше білім алуды қажет ететін студенттердің қарым-қатынас дағдыларын дамытуға, шет тілінде сөйлеу қорқынышын жеңуге көмектесетін рөлдік ойындар сияқты ойын әдістері қолданылады, үнемі позитивті күшейту, кішігірім жетістіктерін бағалап, әр студенттің күшті жақтарын анықтап, қиын жақтарымен жұмыс жасау, қателесуден қорықпайтын етіп және қателерінен сабақ алатындай студенттер арасында сенім мен өзара түсіністік атмосферасын құру - инклюзив технологиясы қалыптастыратын мұндай артықшылықтар туралы психолог әдістеме теоретиктері құнды тұжырымдамалар жасаған

И. Бежен мен Г. Дюссонның 1982 жылы жарияланған еңбектері, психология, философия немесе әлеуметтік талдау салаларына қатысты: «Оқыту индивидуализациясы - әрбір оқушыға оқу мақсаттарына қол жеткізу үшін оның бұрынғы білімін ескере отырып, оқу әрекетін уақыт пен кеңістікте ұйымдастыруға мүмкіндік береді, оның жеке ерекшеліктерін барынша ескеретін жағдайлар жасау. Бұл білім алушыға өздігінен жүріп, жеке қарқынымен оқуына, қажетті сапалы

білім . . . алуына мүмкіндік береді.» [1] Бұл тұжырымдама тиімді білім беру ортасын құрудың маңыздылығын көрсетеді, ол әрбір оқушының ерекшеліктерін, алдыңғы тәжірибесін және жеке таңдауларын ескереді. Осы контексте оқу процесін жекелендіру оқушыларға өз жұмыс ырғағымен және жеке қажеттіліктеріне сәйкес білім алу мүмкіндігін білдіреді. Мұндай пікір қазіргі заманғы білім беру тәжірибелерін сипаттайды, себебі олар білім алушылар арасындағы жеке айырмашылықтарды, мысалы, дайындық деңгейін, қызығушылықтарын, оқу стилін және басқа да аспектілерді ескеруге бағытталған. Мұндай тәсіл әр оқушының білім беру мақсаттарына жетуін қамтамасыз ететін, оқушыларды оқу процесіне тереңірек тартуға, олардың ынтасын және оқу тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Құқық мамандығы бойынша оқитын студенттермен жұмыс істей отырып, инклюзивті әдістерді қолданудың оқу үрдісіне белсенді қатысуға ықпал ететінін байқадым. Мұғалімнің әр студентпен үнемі диалог орнатып, олардың жеке мүмкіндіктеріне сәйкес тапсырмалар мен жаттығуларды таңдауы, сондай-ақ көрнекі құралдар мен заманауи технологияларды қолдану тілдік кедергілерді жеңуге көмектеседі. Шағын топтарда жұмыс істеу материалды тереңірек түсінуге көмектесіп, бір-біріне қолдау көрсету атмосферасын қалыптастырады. Сонымен қатар, қандай әдістердің тиімді екенін анықтау үшін студенттердің кері байланысын үнемі ескеріп отыру өте маңызды. [4]

Француз тілін үйретудің инклюзивті әдісі әрбір студентке жеке көзқарас пен қажеттілікке сай икемділікпен назар аударуды талап етеді, оқытудың түрлі әдістерін қолдану, студенттердің ерекше сипаттарын ескере отырып, заманауи технологияларды енгізу арқылы француз тілін үйрену үшін қолайлы және тиімді орта қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл студенттерге материалды тереңірек меңгеруге көмектесіп қана қоймай, тілдік және мәдени кедергілерді жеңу арқылы олардың өзін-өзі сенімді сезінуін арттырады. Француз тілі мұғалімі ретінде тәжірибемен туындайтын негізгі тұжырым жаңа технологиялар тәсіл қазақтілді және орыстілді аудиторияда тиімді оқытудың негізін құрайды. Шет тілін, әсіресе француз тілін оқыту барысында инклюзивті әдістеме әрбір студенттің жеке қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескеруге мүмкіндік береді. Бұл әдіс ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді, сондай-ақ тілдік дағдылары әртүрлі деңгейдегі және белгілі бір денсаулық мәселелері бар жағдайларда білім алушыларды қамтып, олардың бәріне тең мүмкіндіктер мен қолайлы шарттарды қамтамасыз ету көзделеді. Француз тілін инклюзивті оқыту тәсілі оқушылардың әртүрлі қажеттіліктері мен қабілеттерін ескереді, икемді, қолдаушы және өнімді оқу ортасын жасайды. [5]

Сонымен әрбір студенттің бірегей екенін түсіну маңызды және олардың оқу білім алу қасиеттерін жеке ерекшеліктерін толық ашу үшін әрқайсысына жеке жұмыс ұйымдастырып, жеке назар аударуды мүмкін ететін әртүрлі әдістерді, технологияларды және материалдарды кешенді пайдалану әрбір студенттің тілді меңгеруде дамуына және табысқа жетуіне мүмкіндік беретін инклюзивті атмосфераны құруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бежен, И. және Дюссо, Г. 1982 Энциклопедиялық білім беру және оқыту сөздігінде (1994)
2. Ministère de l'Éducation nationale, de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, « Scolarisation des élèves en situation de handicap », Ministère de l'Éducation nationale, de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, 21 août 2015
3. Daniel Vitry (dir.), Repères et références statistiques sur les enseignements, la formation et la recherche : édition 2009, septembre 2009, 426 p. p. 130 (4.19 Les enseignements adaptés dans le second degré)

4. Коваленко, Е.А. Инклюзивное образование: от теории к практике, от общего к частному, Алтынсаринские педагогические чтения, Материалы международной научно-практической конференции, 23 февраля 2024 года
5. Инклюзивное образование: методология, практика, технологии. Международная научно-практическая конференция, проводимая Институтом интегративного (инклюзивного) образования. Москва, 2011 г

МРНТИ 11.25.19

<https://doi.org/10.51889/1728-550X.2025.80.1.005>

Чумаченко Т. Н.¹, Тлеужанова К. Е.¹

¹к.п.н., старший преподаватель кафедры международных отношений, Института Сорбонна Казахстан, КазНПУ им. Абая

¹студентка 1 курса специальности Института Сорбонна-Казахстан КазНПУ им.Абая

ЕС И ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ НА НОВОМ ЭТАПЕ СОТРУДНИЧЕСТВА

Аннотация

В современном мире, характеризующемся конфликтами, изменением климата, терроризмом и нарушениями прав человека, эффективное международное сотрудничество является более значимым - и более затруднительным, чем когда-либо. На фоне этих трудностей стратегическое партнерство между Европейским союзом и Центральной Азией выделяется как достойный пример конструктивного взаимодействия.

Несмотря на географическую удаленность и культурные различия, ЕС и Центральная Азия налаживают прочные связи, основанные на общих интересах, таких как региональная стабильность, энергетическая безопасность и устойчивое развитие. В данной статье рассматриваются ключевые действия, результаты и проблемы их сотрудничества, подкрепленные официальными данными об инвестициях и дипломатических инициативах.

Изучая эти развивающиеся отношения, мы получаем представление о том, как различные регионы могут преодолевать барьеры и эффективно работать вместе в условиях быстро меняющегося глобального мира.

Ключевые слова: Европейский союз, Центральная Азия, международное сотрудничество, стратегическое партнерство, геополитика, региональная стабильность, энергетическая безопасность, устойчивое развитие, права человека, верховенство права, демократизация, образование, культурный обмен.

Т. Н Чумаченко¹, К. Е. Тлеужанова¹

¹с.ғ.к., халықаралық қатынастар кафедрасының, Сорбонна-Қазақстан Институтының аға оқытушысы, Абай атындағы ҚазҰПУ

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Сорбонна-Қазақстан Институтының 1-курс студенті

ЕО ЖӘНЕ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ҰНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ ЖАҢА САТЫСЫНДА

Аңдатпа

Қазіргі әлемде қалыңдылар, климаттың өзгеруі, терроризм және адам құқықтарының бұзылуы сияқты мәселелер белең алып тұрған уақытта халықаралық ұнтымақтастық бұрынғыдан да маңызды бола түсуде – әрі бұрынғыдан да күрделірек. Осындай қиындықтарға қарамастан, Еуропалық одақ пен Орталық Азия арасындағы стратегиялық әріптестік конструктивті өзара әрекеттестіктің жарқын үлгісі ретінде ерекшеленеді.

Географиялық алшақтық пен мәдени айырмашылықтарға қарамастан, ЕО мен Орталық Азия өңірлік тұрақтылық, энергетикалық қауіпсіздік және тұрақты даму сияқты ортақ мүдделерге негізделген берік байланыстар орнатып келеді. Бұл мақалада олардың

ынтымақтастығының негізгі бағыттары, қол жеткізілген нәтижелері мен туындап отырған мәселелері, инвестициялар мен дипломатиялық бастамалар жөніндегі ресми деректер арқылы қарастырылады.

Осы дамып келе жатқан қарым-қатынастарды зерттей отырып, біз түрлі аймақтардың жаһандық өзгерістерге толы заманда қандай да бір кедергілерді еңсеріп, тиімді түрде бірлесе әрекет ете алатынын түсінеміз.

Түйін сөздер: Еуропалық одақ, Орталық Азия, халықаралық ынтымақтастық, стратегиялық әріптестік, геосаясат, өңірлік тұрақтылық, энергетикалық қауіпсіздік, тұрақты даму, адам құқықтары, құқық үстемдігі, демократияландыру, білім беру, мәдени алмасу.

Chumachenko T.N.¹, Tleuzhanova K.T.¹

¹Candidate of political sciences, Senior Lecturer at the Department of International Relations, Sorbonne Institute-Kazakhstan, KazNPU named after Abai

¹The 1th year student of International Relations and Human Rights of the Institute Sorbonne-Kazakhstan Abai KazNPU

THE EU AND CENTRAL ASIA AT A NEW STAGE OF COOPERATION

Abstract

In today's world, marked by conflicts, climate change, terrorism, and human rights violations, meaningful international cooperation is more crucial—and more challenging—than ever. Amidst these complexities, the strategic partnership between the European Union and Central Asia stands out as a promising example of constructive engagement.

Though geographically distant and culturally distinct, the EU and Central Asia are building strong ties based on shared interests such as regional stability, energy security, and sustainable development. This article explores the key actions, outcomes, and challenges of their cooperation, supported by official data on investments and diplomatic initiatives.

By examining this evolving relationship, we gain insight into how diverse regions can overcome barriers and work together effectively in a rapidly changing global landscape.

Keywords: European Union, Central Asia, international cooperation, strategic partnership, geopolitics, regional stability, energy security, sustainable development, human rights, rule of law, democratisation, education, cultural exchange.

После распада СССР в мире произошли кардинальные изменения – в результате было сформировано 15 новых независимых государств, каждое из которых начало свой уникальный путь развития, определяя новые формы государственной организации и особенности общественного устройства. Пять из них составили Центрально-Азиатский регион (ЦАР). К данному региону относятся такие страны как Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан. Несмотря на то, что некоторые исследователи в географическом контексте берут в учет и другие регионы, такие как Афганистан, некоторые части Китая и Монголию, но именно эти пять постсоветских республик занимают центральную позицию в евразийском регионе. Геополитическое положение стран ЦА играет важную роль в их развитии, выступая своеобразным мостом между Европой и Азией. Также стоит отметить, что территории стран ЦА обладают серьезным природным потенциалом и имеют в качестве соседей, такие государства-державы, как Российская Федерация (РФ) и Китайская Народная Республика (КНР), что придает региону комплексный характер.

Сотрудничество ЕС и ЦА имеет давнюю историю и интенсивную динамику развития с 1990-х годов сразу после обретения независимости республиками бывшего СССР. Первые

двусторонние соглашения европейских стран (РСА — Partnership and Cooperation Agreements) были подписаны с Казахстаном, Киргизстаном и Узбекистаном в 1990-х. Одной из первых интерес к региону проявила Федеративная Республика Германия (ФРГ). Тем самым, Германия была “первооткрывателем” данного региона. Берлин признал независимость Казахстана, Узбекистана и Кыргызстана де-факто 31 декабря 1991 года. А дипломатические отношения были установлены с 3 февраля по 6 марта 1992 года. Интерес Германии был обусловлен не только экономически-торговым характером, немало важным было общее историческое прошлое с ЦА. Из-за массовых депортации немцев во время Второй мировой войны, на территории государств ЦА проживало, в общем и целом, около 1,135 тыс. этнических немцев. Германия также продвигала идею культурного обмена между странами. Тем самым открылось множество культурных центров и такая образовательная организация, как “Гёте Институт”, предоставляющий стипендию DAAD «Германской службы академических обменов» (Deutscher Akademischer Austauschdienst). Благодаря этой стипендии множество преподавателей и студентов имеют возможность обмениваться знаниями за пределами своих стран. И по настоящий день функционируют различные государственные фонды ФРГ, изучающие Центрально-азиатский регион. В таблице 1 представлены наиболее известные из них, действующее в настоящее время.[1, С. 13].

Таблица 1. Государственные фонды ФРГ, осуществляющие деятельность в Центральной Азии

№	Название фонда	Основное направление деятельности
1	Фонд Фридриха Эберта	Социальная демократия, права человека
2	Фонд Конрада Аденауэра	Политическое образование, развитие правового государства
3	Фонд Ханса Зайделя	Поддержка демократических институтов, устойчивое развитие
4	Фонд Фридриха Наумана	Либеральные ценности, развитие гражданского общества
5	Фонд Розы Люксембург	Социальная справедливость, поддержка критического мышления

(Составлено автором на основе анализа информационных материалов фондов)

Еще одним важным стратегическим партнером-гигантом из Европейского Союза для ЦА является Франция. Французское Государство осознавало всю геополитическую важность Центрально-Азиатских государств, обладающих особо важными полезными ископаемыми, и имеющих крайне выгодное геополитическое положение на карте мира. После установления дипломатических отношений с государствами Центральной Азии начался интенсивный этап развития билатерального сотрудничества. В частности в 1992-1994 гг. Франция открыла консульства в Ашхабаде, Бишкеке и Душанбе, которые в последствии были преобразованы в посольства. Успешно работают культурно-языковые центры и организация “Французский Альянс” (Alliance Française), Campus France, Институт Сорбонна-Казахстан, а также в 2025 году открылся филиал французского университета – Университет Лотарингии – на базе Казахского Национального Педагогического Университета им. Абая (КазНПУ). Это говорит о том, что ЦА имеет крепкие двусторонние отношения с представителями ЕС.

Регион Центральной Азии активно изучается профессорами и исследователями Европейского Союза. При этом исследуются различные направления от истории и этнографии, социологии, демографии до политологии и международных отношений. В этом направлении успешно работают многие европейские аналитики, например, профессор Катрин Пужоль (ИНАЛКО, Франция), основатель аналитического центра «EUCAM» Йос Боонстр (Jos Boonstra), итальянский эксперт Фабьен Боссю (Fabienne Bossuyl), австрийские ученые Б. Фрагнер и А.Капплер и другие. Необходимо отметить, что в первую очередь доминируют политологические, геополитические и исторические исследования, связанные с Центрально-Азиатским регионом. В свою очередь, Евродепутат Маттью Вале (Франция), член комитета по иностранным делам отметил, что Евросоюзу сегодня важно диверсифицировать международных партнеров. Учитывая устойчивое развитие региона, Центральной Азии рассматривается как приоритетная зона для сотрудничества с большим потенциалом. [1, С.12]

Ключевым стратегическим документом, подтверждающим всю серьезность намерений Европейского Союза по отношению к Центральной Азии, стала принятая 2007 году стратегия ЕС для Центральной Азии – «Европейский союз и Центральная Азия: стратегия нового партнерства» [The EU and Central Asia: Strategy]. Эта стратегия включает в себя комплекс целей и ценностей. И стоит отметить, что с последующими стратегиями основные цели и задачи подвергались определенным изменениям. Первоначально целями, заявленной стратегии ЕС в ЦА являлись: обеспечение региональной безопасности, пограничный контроль, ядерная безопасность, охрана окружающей среды, образование, а также проблема водных ресурсов. Для демонстрации усиленного внимания ЕС к региону Центральной Азии бюджет поддержки в рамках новых финансовых рамок на период 2007–2013 годов был существенно увеличен и достиг 750 миллионов евро. В соответствии с Инструментом сотрудничества в целях развития, среднегодовой объем финансирования увеличился с 58 млн евро в 2007 году до 139 млн евро к 2013 году. Около 70% этих средств было направлено на реализацию двусторонних программ, которые были разработаны с учетом специфики политической и социальной ситуаций в каждой из стран региона. Так как значительная часть сельского населения Центральноазиатского региона продолжает жить за чертой бедности, основной и приоритетной задачей ЕС остается её сокращение. Для осуществления этого требуется проведение социальных реформ, улучшение системы образования и повышение общего уровня жизни, особенно в сельских районах. [2, С. 31]

Центрально Азиатские государства геополитически, как и многократно отмечалось ранее, находятся в географически выгодном положении, хоть и расположены далеко от стран Европы. Тем не менее интерес Европейских стран к ним большой. и одним из направлений являются вопросы безопасности. Как известно, Афганистан как раз таки граничит со странами, входящими в ЦА. Афганистан также является немаловажным игроком в международных отношениях. Учитывая, же приход террористической группировки «Талибан» во главу государства, угроза безопасности по всему миру увеличилась вдвойне. Как известно, революционные потрясения в Таджикистане прямым образом связаны с Афганистаном. Многие Таджикские боевики и оппозиционеры находили там убежища, через Афганистан в Таджикистан, было множество поставок оружия, а также перемещение бойцов. Суммируя все, что было приведено ранее, данный геополитический фактор вызывает опасения исламизации и радикализации Центрально Азиатских стран.

Важным аспектом полноценного партнерства между Европейским союзом и странами Центральной Азии является развитие и укрепление стабильных, справедливых и открытых обществ, а также соблюдение международных стандартов. Приоритетными направлениями сотрудничества выступают эффективное государственное управление, соблюдение принципов верховенства права, защита прав человека, поддержка демократических преобразований, а также развитие образования и профессиональной подготовки. ЕС готов

делиться накопленным опытом в данных сферах, в том числе и в области региональной интеграции, способствующей политической стабильности и экономическому росту. Помимо этого, Европейский Союз может предоставить полезные наработки, полученные в результате реформ в странах Центральной и Восточной Европы. Учитывая богатое культурное наследие и продолжительную историю сотрудничества, государства ЕС и ЦА могут сыграть значимую роль в развитии межкультурного диалога.

Европейский Союз поддерживает инициативу по укреплению международного права, соблюдению верховенства права и защите прав человека, с особым акцентом на защиту прав женщин, гендерное равенство и демократические ценности – в этих аспектах страны ЦА готовы быть партнерами на долгосрочной основе. ЕС готов делиться опытом совершенствования правовой и судебной системы. К тому же Европейский Союз активно сотрудничает с Центральной Азией в рамках таких международных организаций, как ООН, ОБСЕ, Совет Европы и с Верховным Комиссаром ООН по правам человека. Регулярно проводится мониторинг, встречи и анализ данной проблемы в этом регионе. В конце выносятся рекомендации и последующие шаги, которые страны участницы обязуются выполнять в рамках данного сотрудничества. С целью содействия укреплению мира и международного правопорядка ЕС и его государства – члены выражают полную готовность поделиться со странами ЦА своим опытом в области адаптации правовых норм, связанных с присоединением к Римскому статуту Международного уголовного суда, а также в противодействии международной преступности на основе международного права. [3, С. 3]

Для обеспечения реализации данных целей ЕС запустил несколько программ, одной из основных является TACIS (Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States). Программа была основана в 1991 году. Основным направлением данной программы является содействие привлечению иностранных инвестиций, проведение экономических и административных реформ. А главной задачей было содействие переходу от плановой к рыночной экономике укреплению демократических институтов и обеспечению верховенства права в странах Восточной Европы и Центральной Азии. К числу участников данной программы относятся такие государства, как Армения, Азербайджан, Беларусь, Грузия, Казахстан, Кыргызстан, Молдова, Россия, Таджикистан, Туркменистан, Украина и Узбекистан. TACIS реализуется на основе целей и принципов, закрепленных в соглашениях о партнёрстве и сотрудничестве, а также договорах о торгово-экономическом взаимодействии между ЕС и странами СНГ.

Эта программа затрагивает не более трех областей сотрудничества: проведение административных реформ, содействие экономическому развитию, развитие инфраструктуры и защита окружающей среды. Вторая из важнейших программ это INOGATE (Interstate Oil and Gas Transportation to Europe), которая представляет собой одну из самых долгосрочных инициатив по технической помощи в энергетическом секторе. Данная программа была запущена в 1996 г. в рамках Бакинской инициативы и Восточного партнёрства. Ее действие началось в 1996 г. в рамках проекта Бакинской инициативы и Восточного партнерства. Эта программа играет важную роль в сотрудничестве. Также к остальным целям и интересам относятся: сближение энергорынков с учетом норм ЕС и особенностей стран-участниц, повышение энергобезопасности за счёт решения вопросов импорта, транзита и потребления ресурсов, содействие устойчивому развитию энергетики за счет повышения энергоэффективности, расширения использования возобновляемых источников энергии и эффективного управления энергетическим спросом, а также привлечение иностранных инвестиций в региональные и совместные инициативы в плане энергетики. В рамках программы INOGATE было реализовано 70 проектов, что указывает на высокую результативность. С 2007 г. программу финансируют через Европейскую инициативу соседства и партнерства. Важным шагом в формализации энергетического взаимодействия

стало подписание соглашения на саммите INOGATE в 1999 году, в ходе которого 13 стран пришли к договоренности о формировании правовой основы для международного регулирования транзита и природного газа. Важным этапом стало проведение Первой Министерской конференции по энергетике 24 ноября 2004 года, по итогам которой была утверждена Бакинская инициатива. Два года спустя, 30 ноября 2006 года, в Астане прошла Вторая Министерская конференция, на которой была утверждена энергетическая «дорожная карта» INOGATE. Этот документ зафиксировал конкретные шаги и стратегические цели на краткосрочную, среднесрочную и долгосрочную перспективу развития энергетического сотрудничества в рамках программы.

17 июня 2019 г. Европейский советом была утверждена обновленная стратегия ЕС в отношении Центральной Азии «ЕС и Центральная Азия: новые возможности для более крепкого партнерства» (The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership) [The EU and Central Asia: New Opportunities]. Если первая стратегия делает упор на права человека, демократизацию, образование, экономическое развитие, энергетику и транспорт, экологию и водное хозяйство, региональную безопасность, межкультурный диалог, то данная имеет существенные изменения. [4]

Эта стратегия предусматривает два ключевых вектора: содействие укреплению потенциала устойчивости государств Центральной Азии и улучшению их социального положения, а также развитие регионального сотрудничества в качестве всеобъемлющего стратегического приоритета (cross-cutting priority). В новой стратегии особое внимание уделяется жизни и нуждам местных сообществ, особенно тех, кто живёт изолированно или в отдалённых районах. [5, p. 6]

Основываясь на истории центральноазиатских стран, ЕС понимает всю сложность имплементации ценностей запада. ЦА на протяжении нескольких столетий была подвержена не только Восточно-Европейской культуре, но и Восточно-Азиатской, еще задолго до вступления в состав Российской Империи. К числу значимых факторов следует отнести влияние незападных религиозных, философских и политических концепции, а также формирование в регионе специфических представлений о политическом развитии, выражающихся в тенденциях к регионализации и интеграционным процессам. В статье сотрудника Института безопасности ЕС (EUISS) С. Саари выделяются возможные проблемы на интеграционном пути, такие как территориальные споры и нерешенные пограничные вопросы между тремя Центрально-Азиатскими государствами: Узбекистаном, Таджикистаном и Кыргызстаном в отношении Ферганской долины. Поскольку ЕС заинтересован в торговых путях через Центральную Азию, они готовы к содействию решения данной снижению рисков транспортных коридоров проходящих по территории этих стран.

Одним из ключевых вызовов для Европейского Союза в реализации стратегии 2019 г. стало усиление влияния Китайской Народной Республики на страны Центральной Азии. Китай интенсивно развивает инфраструктурные проекты, включая строительство 19 километровой железнодорожного туннеля в Узбекистане и функционирование логистического центра приграничного сотрудничества Хоргос на казахстанско-китайской границе. В ответ на это ЕС в 2014 и 2020 гг. направлял 1,1 млрд. евро в страны региона через программу «Инструмент сотрудничества в целях развития», а также с привлечением ресурсов Европейского инвестиционного банка и Европейского банка реконструкции и развития, общий объем инвестиции, по итогам, составил 11,3 млрд. евро. То, что отличало подход ЕС является ориентация не только на экономическую сферу, но и на такие сферы, как образование, устойчивое сельское развитие, энергетика и поддержка малого и среднего бизнесов. Таким образом, ЕС занял второе место в структуре внешней торговли региона с товарооборотом в 36,5 млрд. долларов, незначительно уступая Китаю. К 2024 г. этот

показатель увеличился на 17%, что демонстрирует растущую экономическую направленность сотрудничества. ЕС продолжает расширять свою поддержку странам ЦА: в рамках новой стратегии помощи странам Центральной Азии также было предусмотрено финансирование на сумму 1.1 млрд. евро. В июле 2019 года, по итогам визита главы дипломатии ЕС, было заключено дополнительные соглашения о предоставлении 72 млн. евро, из которых 20 млн. направлены на строительство гидроэлектростанции в Таджикистане. Это обеспечит местное население дешевой электроэнергией и поспособствует энергетическому развитию региона. [6, С. 39]

Если рассматривать работу ЕС в Казахстане, можно подметить продуктивность и плодотворность данной стратегии. Европейский союз занимает одну из лидирующих позиций среди торговых партнеров Казахстана — его доля составляет около 40 % внешнеэкономического оборота страны. ЕС также остается ведущим источником иностранных капиталовложений: на его долю в 2018 году приходилось 48 % общего объема ПИИ и порядка 60 % совокупных накопленных инвестиций. Обсуждение экологических вопросов проходит в рамках подкомитета ЕРСА, охватывающего энергетику, транспорт, природу и изменение климата. В 2013 году Казахстан инициировал курс на переход к «зеленой» экономике, осознав необходимость рационального управления богатыми ресурсами. Одним из результатов стало открытие в мае 2018 года в Астане Международного центра зеленых технологий и инвестиционных инициатив (IGTIC).

ЕС оказывает поддержку Казахстану в вопросах водных ресурсов и экологической устойчивости. Он инвестирует в программы, направленные на повышение эффективности водопользования и адаптацию к климатическим изменениям в зоне Аральского моря, способствуя восстановлению его критически важной природной системы. Это имеет позитивный эффект и за пределами региона. Казахстан подписал и ратифицировал Парижское климатическое соглашение 6 декабря 2016 года. В рамках своих обязательств страна нацелена снизить объемы парниковых выбросов на 15 % к 2030 году по сравнению с уровнем 1990 года.

Экономическая модель Казахстана в значительной мере базируется на разработке углеводородов, угля, урана и других полезных ископаемых. Казахстан играет важную роль в энергетической безопасности ЕС, являясь одним из его поставщиков. Более 70 % казахстанской нефти экспортируется в ЕС, что покрывает около 6 % европейского спроса. Среди не входящих в ОПЕК стран Казахстан занимает третье место по объемам поставок нефти в Европу.

Казахстан владеет крупнейшими мировыми запасами урана (второе место после Австралии) и лидирует в его добыче. Более 21 % урана, потребляемого в ЕС, поставляется из Казахстана, что делает страну важным элементом ядерной энергетики континента и способствует разнообразию энергетических источников Европы.

Сотрудничество в энергетической сфере остается ключевым элементом не только экономического, но и политического партнерства. Обе стороны заинтересованы в обеспечении энергетической стабильности и устойчивости в регионе. С учетом геополитической и экономической ситуации можно ожидать, что Казахстан и ЕС продолжат согласовывать свои интересы в энергетике в течение следующих десятилетий. Казахская нефть рассматривается в ЕС как наиболее ценный энергетический ресурс региона.

В рамках данной стратегии сотрудничество между ЕС и ЦА вышло на принципиально новый, более серьезный и результативный уровень. В числе ключевых инициатив стало учреждение современной дискуссионной платформы – «ЕС – Центральная Азия» (EU – Central Asia), направленная на укрепление политического и общественного диалога. Мероприятия форума проводятся ежегодно и объединяют представителей министерств, общественных деятелей, а также представителей неправительственных организаций. Основной задачей данных встреч является углубление партнерских отношений и формирование устойчивого

развития взаимодействия между ЕС и странами региона. Также, планируется запуск совместных исследовательских инициатив и инновационных центров, деятельность которых будет сосредоточена на всестороннем анализе региональных процессов и выработке рекомендаций для их развития. [6, С. 15]

4 апреля 2025 года прошел первый саммит ЕС-ЦА в Самарканде (Узбекистан) стал значимым событием, ознаменовавшим новую главу в отношениях между двумя регионами. В саммите приняли участие высшие руководители стран, включая президента Европейского совета Антониу Косту и председателя Европейской комиссии Урсулу фон дер Ляйен, а также президенты пяти стран Центральной Азии - Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана, Туркменистана и Узбекистана. В рамках саммита лидеры обсудили широкий спектр вопросов, которые затрагивают ключевые аспекты билатерального взаимодействия, и приняли ряд значимых решений. Одним из главных заключений стало согласие сторон на выведение отношений между ЕС и странами ЦА на уровень стратегического партнерства, что свидетельствует о признании возрастающей геополитической и экономической значимости региона.

В ходе саммита лидеры обсудили широкий круг вопросов и приняли несколько важных решений. Во-первых, они договорились повысить статус отношений между ЕС и Центральной Азией до стратегического партнерства, признавая растущее стратегическое значение региона. Это откроет путь к более глубокому и всестороннему сотрудничеству в различных сферах. [7]

В экономической сфере лидеры признали необходимость укрепления торговых и инвестиционных связей, а также обязались регулярно организовывать экономические мероприятия и развивать сотрудничество в соответствии со стратегией ЕС «Глобальные ворота». Они приветствовали привлечение 10 миллиардов евро от Форума инвесторов «Глобальных ворот» для создания транспортных коридоров, логистики, сетей и цепочек добавленной стоимости, в частности проекта транскаспийского транспортного коридора, который создаст эффективный транспортный маршрут, связывающий Европу и Азию. Кроме того, лидеры пришли к соглашению о важности углубления сотрудничества в сфере критически необходимого сырья, признавая его стратегическое значение для устойчивого развития. В ходе встречи была одобрена декларация о намерениях в данной области, а также утверждена дорожная карта, разработанная в рамках меморандума о взаимопонимании между ЕС и Казахстаном. Она затрагивает вопросы добычи и переработки критического сырья, производство батарей и развития технологий зеленого водорода. [8]

В области климата и энергетики лидеры подчеркнули неотложность решения проблем изменения климата, потери биоразнообразия и загрязнения окружающей среды. Они обязались активизировать борьбу с этими вызовами и полностью выполнить Парижское соглашение. Лидеры также приветствовали растущее участие Европейского инвестиционного банка и Европейского банка реконструкции и развития в регионе, особенно в области устойчивого транспорта, управления водными ресурсами, энергоэффективности и важнейших сырьевых ресурсов. В области безопасности и регионального сотрудничества лидеры подтвердили свою приверженность соблюдению международного права и принципов Устава ООН, включая независимость, суверенитет и территориальную целостность всех государств. Они выразили общую озабоченность ситуацией в Афганистане и решили совместно работать над обеспечением региональной стабильности. Лидеры также договорились укреплять сотрудничество по различным вызовам безопасности, таким как кибербезопасность, гибридные угрозы, борьба с терроризмом и охрана границ. Особо подчеркивалось, что соблюдение и продвижение прав человека, верховенство закона и основных свобод остаются фундаментальными ценностями, составляющими основу партнерских отношений между Европейским союзом и странами Центральной Азии. Они согласились, что форум

гражданского общества ЕС-Центральная Азия станет ключевой платформой для диалога и укрепления устойчивости и процветания обществ.

Наконец, лидеры подтвердили свою приверженность углублению сотрудничества в области образования, науки и контактов между людьми, в том числе в рамках программ Ерасмус+ (Erasmus+) и Горизонт Европы (Horizon Europe). Тем самым Первый саммит ЕС-Центральная Азия стал важной вехой в развитии отношений, заложив основу для более стратегического, всеобъемлющего и взаимовыгодного партнерства в ближайшие годы. Лидеры выразили готовность продолжить этот путь и опираться на результаты саммита для дальнейшего укрепления связей между двумя регионами. [9, С. 16.]

Таким образом, сотрудничество между ЕС и ЦА имеет характер стратегического партнерства. Лидеры государств нацелены серьезно на поставленные цели и задачи. ЕС в свою очередь понимая всю трудность региона ЦА предпринимают решения и стратегии, которые будут выгодны как одной, так и другой стороне, проводя аналогию с таким термином как “win-win”, где выгоду извлекают все. [10]

Миграционный кризис в Европе в 2015 году стал вызовом для обеспечения внутренней безопасности ЕС, так как усилившийся поток беженцев и нелегальных мигрантов обострил проблему контроля границ. Одной из ключевых причин кризиса стали вооруженные конфликты, особенно в Сирии. Это подчеркнуло необходимость укрепления внешних рубежей и выработки единого подхода к миграционной политике как важного элемента общей безопасности ЕС. [11, С. 73]

Обеспечивая безопасность в разных сферах, в приоритете которых является борьба с терроризмом, ЕС гарантирует безопасность, прежде всего своих границ. ЕС крайне заинтересован в том, чтобы Центральная Азия развивалась как регион сотрудничества, основанного на правилах и связях, а не конкуренции и соперничества. [12]

ЕС намерен инвестировать в новые возможности и растущий потенциал сотрудничества внутри региона и с ним в целом. Новый пакет будет финансировать проекты в области транспорта (3 млрд евро), критически важного сырья (2,5 млрд евро), водных ресурсов, энергетики и климата (6,4 млрд евро), а также цифровой связи - некоторые из них уже были одобрены и выделены Европейским банком реконструкции и развития. Доступ к чистой энергии и редким ресурсам имеет решающее значение для ЕС, который стремится достичь климатической нейтральности к 2050 году и укрепить свою автономию в стратегических секторах. Центральная Азия располагает крупными месторождениями, включая 38,6 % мировых запасов марганцевой руды, 30,07 % хрома, 20 % свинца, 12,6 % цинка и 8,7 % титана. " Мы также хотим быть вашими партнерами в развитии местной промышленности. Добавленная стоимость должна быть локальной", - заявляет Урсула фон дер Ляйен, председатель Европейской комиссии. Это означает, что основная часть экономической выгоды от производства должна оставаться внутри страны или региона, а не уходить за границу. Если подобная динамика взаимодействия сохранится, сотрудничество между Европейским союзом и странами Центральной Азии имеет все шансы перерасти в устойчивое и взаимовыгодное партнерство, способное принести ощутимую пользу обеим сторонам. Такой подход, основанный на доверии, равенстве и общих стратегических интересах, может стать прочной основой для долгосрочной стабильности, экономического роста и региональной интеграции. [13]

Список использованной литературы:

1. Р. Сухроб, *Политика Европейского Союза в Центральном Азиатском регионе* – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2024. – С.88
2. Генеральный Секретариат Совета ЕС, *Европейский Союз и Центральная Азия: новое партнерство в действии: Европейское сообщество, 2009. – С.81*

3. Эмильбек Джурсаев, Наргиза Мураталиева, *Стратегия ЕС в Центральной Азии к успешной реализации новой стратегии* – Бишкек, 2020. – С. 20
4. Центральная Азия ЕС имеет значительные интересы в Центральной Азии. Он стремится укреплять партнерские отношения с Казахстаном, Кыргызстаном, Таджикистаном, Туркменистаном и Узбекистаном. URL: <https://surl.li/hyqlpj> (дата обращения: 29.09.2022)
5. EUROPEAN COMMISSION, Joint communication to the European Parliament and the Council the EU. The EU and Central Asia: New opportunities for a stronger partnership, - Brussels, 2019 – p. 17
6. Чеботарев А.Е. *Стратегия Европейского Союза в Центральной Азии: новые контуры и возможные перспективы* – Астана, 2016. – С. 60
7. Политика Европейского союза в Центральной Азии: основные тенденции и ожидания на 2025 год [Электрон. ресурс] – URL: <https://surl.li/jddayl> (дата обращения: 23.01.2025)
8. First EU-Central Asia summit, 4 april 2025 (Ферс ЕУ-Централ Эйжа саммит, 4 эйприл 2025) [Электрон. ресурс] – URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2025/04/04/> (дата обращения: 04.04.2025)
9. Парамонов В.В., Строков А.В., Абдуганиева З.А. *Влияние Европейского Союза на Центральную Азию: обзор, анализ и прогноз* – Алматы: Фонд им. Фридриха Эберта, 2017 год. - С.119
10. 33 года сотрудничества Казахстана и ЕС: история, вызовы и новые горизонты [Электрон.ресурс] – URL: [33 года сотрудничества Казахстана и ЕС: история, вызовы и новые горизонты | Центр актуальных исследований «Альтернатива»](#) (дата обращения: 28.03.2025)
11. Д.А.Итемен., М.К. Сембинов МИГРАЦИОННЫЙ КРИЗИС В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ: СИРИЯ И АФГАНИСТАН – Алматы: Вестник КазНПУ им. Абая, 2022 год – С. 97
12. EU expands international cooperation on critical raw materials(ИЮ экспандс интернейшнл кооперейшн он критикал ра материалс) [Электрон.ресурс] – URL: https://www.eureporter.co/politics/european-commission/2024/04/07/eu-expands-international-cooperation-on-critical-raw-materials/?utm_source (дата обращения: 07.04.2024)
13. Unlike others ‘we’re reliable’, EU tells Central Asia, as it seeks greater access to rare earths (Анлайк азерс ‘ви ар релайэбл’ ЕУ теллс Централ Эйжа, эз им сикс грейтер аксес ту рейр еарзс) [Электрон.ресурс] – URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2025/04/04/unlike-others-were-reliable-eu-tells-central-asia-as-it-seeks-greater-access-to-rare-earth> (дата обращения: 04.04.2025)

МРНТИ11.15.41

<https://doi.org/10.51889/1728-550X.2025.80.1.006>

Матакбаева Л.Х.¹

¹доктор политических наук, профессор
Институт Сорбонна-Казахстан КазНПУ им.Абая

ВОПРОСЫ СУВЕРЕНИТЕТА В УСЛОВИЯХ СТАНОВЛЕНИЯ НОВОГО МИРОВОГО ПОРЯДКА: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация

В настоящей статье предпринята попытка показать изменение подходов к суверенитету в современных международных отношениях. По мнению автора, усиление гуманистических компонентов во взглядах на международные отношения стали мощным стимулом для критики суверенитета и поисков возможностей его ограничения. Понятие суверенитета сложное и неоднозначное. Его содержание продолжает меняться в связи с изменениями политических систем в тех или иных государствах. Необходимость переосмысления и переоценки понятия «суверенитет» обусловлено переходом части функций, ранее принадлежавших исключительно государству к другим акторам. Национально-государственный суверенитет меняется и развивается, адаптируется к новым условиям и приспособливает их к себе, следовательно не исчезает, а видоизменяется и наполняется новым содержанием.

Ключевые слова: суверенитет, государство, мировой порядок, недееспособное государство, мировое сообщество, мировая политика

Л.Х.Матакбаева¹

*¹саясаттану ғылымдарының докторы, профессор
Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ*

ЖАҢА ӘЛЕМДІК ТӘРТІП ҚАЛЫПТАСУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЕГЕМЕНДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ: ҮРДІСТЕРІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада халықаралық қатынастардағы егемендік түсінігіне қазіргі көзқарастардың өзгеруін зерттеуге қадам жасалады. Автордың пікірі бойынша халықаралық қатынастарға баға берудегі гуманистік белгілердің артуы егемендікті сынауға және оның мүмкіндіктерін шектеуге ынталандыра түседі. Егемендік туралы түсінік күрделі және біркелкі емес. Оның мазмұны әр түрлі мемлекеттердегі саяси жүйелердің өзгеруіне байланысты құбылып отырады. «Егемендік» туралы түсінікке қайта баға беру мен оны жаңаша ой елегінен өткізу бұрын мемлекет атқаратын біраз қызметтердің басқа акторларға өтіп кетуімен байланыстырылады. Ұлттық-мемлекеттік егемендік өзгеріске ұшырайды және дамиды, жаңа жағдайларға бейімделіп, оларды өзіне қарай икемдеп отырады, яғни, егемендік түрін өзгерткен жаңа мазмұнға толы өмір сүруін жалғастырады.

Түйін сөздер: егемендік, мемлекет, әлемдік тәртіп, сәтсіз мемлекет, әлемдік қауымдастық, әлемдік саясат

Matakbayeva L.Kh.¹

*¹doctor of Political sciences, professor
Sorbonne-Kazakhstan Institute, Abai KazNPU*

ISSUES OF SOVEREIGNTY IN THE CONDITIONS OF THE FORMATION OF A NEW WORLD ORDER: TRENDS AND PROSPECTS

Abstract

This article attempts to show a change in the in modern international relations approaches to sovereignty. In the author's opinion, the strengthening of humanistic components in views on international relations have become a powerful incentive for criticizing sovereignty and seeking opportunities for its limitation. The concept of sovereignty is complex and ambiguous. Its content continues to change in connection with changes in political systems in different states. The need to rethink and reevaluate the

concept of "sovereignty" is due to the transition of some of the functions that previously belonged exclusively to the state to other actors. National-state sovereignty changes and develops, adapts to new conditions and adapts them to itself, therefore it does not disappear, but changes and is filled with new content.

Keywords: sovereignty, state, world order, failed states, world community, world politics

Одной из важнейших проблем современных международных отношений является вопрос о том, могут ли развитые демократические страны, не отказываясь от своих ценностей повысить уровень стабильности и предсказуемости современной миросистемы? Ныне существующая международная система противоречива: с одной стороны, она основывается на принципе суверенитета, позволяющем любому государству определять свой политический строй, а с другой, допускает практику избирательного вмешательства в дела формально суверенных государств. Но что тогда произойдет с суверенными правами национальных государств? Останутся ли государства ведущими игроками на мировой арене или уступят место новым образованиям? Самым главным результатом Второй мировой войны является рост индивидуальной свободы, развитие прав человека и демократии. С 1942 до 1962 количество демократий возросло с 12 до 36 государств. В начале 1950-х годов была создана правозащитная основа современного мира. В 1948 году были приняты Всеобщая декларация прав человека и гражданина и Конвенция по предупреждению и наказанию преступления геноцида, в 1950 году Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод.

Усиление гуманистических компонентов во взглядах на международные отношения стали мощным стимулом для критики суверенитета и поисков возможностей его ограничения. В международных отношениях тема изменения, размывания национального суверенитета рассматривается в рамках глобализации и нового мирового порядка в связи с событиями в Ираке, Косово, Ливии. В данной статье показаны особенности трансформации суверенитета в условиях глобализации.

Суверенитет является ровесником государства. Начиная с XVI века принцип суверенности начал проникать в сознание европейцев, подчиняя себе и политико-философскую мысль, и международное право. С тех пор понятие суверенитета постоянно развивалось, обогащаясь новыми смыслами. Согласно определению французского философа Ж. Бодена, впервые сформулировавшего в восьмой главе его знаменитых «Шести книг о политическом сообществе» (1576г.) понятие суверенитета, как главного и существенного признака государства, «высшей, абсолютной и постоянной над гражданами и подданными в политическом сообществе»[1]. Ж. Боден рассматривал суверенитет как сконцентрированное выражение воли верховного правителя, т.е. первоначальный концепт «суверенитет» связывался с божественным правом монархов. В течении последующих четырех веков понятие «суверенитет» с суверенитета личности верховного правителя эволюционировало во власть государства.

В настоящее время идет глубокая трансформация системы международных отношений. С одной стороны взаимосвязанность и взаимообусловленность всего человеческого сообщества, создание новых эффективно функционирующих международных институтов с другой неравномерность экономического развития и обострение целого ряда проблем, порождающих серьезные экономические и политические кризисы и социальные потрясения. Как бы ни трактовали суверенитет сегодня – как политическое свойство государства, правовая категория, принцип международного права, очевидно, что модернистские трактовки суверенитета во многом устарели. Суверенитет изначально не обладал универсальностью. Он возник как исторически конкретное явление сначала из борьбы европейских монархов и князей, затем – из стремления положить конец этой борьбе. С усилением национальных государств понятие суверенитета закрепилось в политической теории и практике, окончательно превратившись в атрибут государства. В своих основных чертах суверенитет сохранился в первоначальной форме до

сегодняшнего дня: он неделим, незыблем. Таким образом, мы продолжаем применять к анализу современной политической реальности понятие образца XVI- XVII веков, когда не существовало системы международного права, движения за права человека, современных представлений о нормах демократии и свободы.

Большинство из тех государств, которые в настоящее время существуют в мире, образовано в XX столетии. Особенно интенсивно процесс возникновения новых государств шел в 1960-х годах, как следствие крушения колониальных империй. В конце XX в. новые государства стали образовываться в результате дезинтеграции бывших социалистических стран (СССР, бывшей Югославии, Чехословакии). В 1990-х годах появилось более 20 новых государств. Сейчас в мире существует немало национальных образований, которые лишь стремятся получить статус государств (англ.: wouldbenations), поэтому этот процесс, по-видимому, еще не закончен. Так при создании ООН в 1945 г. ее членами было 51 государство, в 1991 г. – 166, в 2000 г. их уже насчитывалось 189. Национальные государства крайне разнородны сегодня и различаются по многим параметрам, в том числе – по политическому влиянию, военной мощи, экономическому потенциалу, размерам территории, географическому положению, типу государственного устройства и т.п.

В период холодной войны государства подразделялись на сверхдержавы (СССР, США), крупные государства (Франция, Канада и др.), малые государства (например, Марокко, Лихтенштейн). После окончания холодной войны подобная классификация стала утрачивать смысл, уступив место экономическому фактору. Так Всемирный банк (англ.: WorldBank) выделяет три основные категории государств в зависимости от ВВП на душу населения в год: с низким уровнем доходов (765 долл. США и ниже), средним (от 766 до 9385 долл. США), высоким уровнем доходов (выше 9386 долл. США). Примерно 40% государств с населением более 55% от всей численности людей на Земле попадают в первую категорию, в то время как государства с высоким уровнем доходов составляют примерно 15%. Большинство стран с высоким уровнем доходов являются членами международной Организации экономического сотрудничества и развития – ОЭСР (англ.: Organization for Economic Cooperation and Development–OECD), так называемого «клуба богатых». Страны с высоким уровнем доходов во многом через экономические рычаги способны определять направления политического развития.

Некоторые государства, независимо от того, когда они возникли, оказываются крайне слабыми. Для них характерен развал политических институтов, законодательной системы, межобщинные конфликты, проявление национализма. Примерами могут служить Сомали, Афганистан, Руанда, Ливия и др. Такие государства получили название несостоявшихся (англ.: failedstates). Будучи слабыми, они создают и угрозу стабильности для других, являясь реальными или потенциальными очагами конфликтов, на их территории нередко базируются террористы, наркодельцы, распространяется незаконная торговля оружием и т.п. [2].

Еще одна группа стран, так называемые «государства-изгои» (англ.: rogue states). При всей дискуссионности самого термина и того, какие страны администрация США относит к данной группе, проблема заключается в том, что современный мир не исключает возможности существования диктаторских режимов в отдельных странах, которые могут, овладев оружием массового уничтожения, угрожать другим.

Изменения происходят и внутри развитых государств. Многие авторы обращают внимание на то, что современное государство не может в одиночку достаточно эффективно действовать в сфере охраны окружающей среды, обеспечения экономического роста и в других областях. Наряду с государством этими вопросами активно начинают заниматься межправительственные и неправительственные организации, различного рода движения и т. п. Они играют все более значимую роль и на мировой арене, воздействуя на международную среду, ограничивая и контролируя деятельность государств.

Все вышеперечисленное привело к тому, что в 1990-х некоторые авторы стали говорить об утрате государством ряда своих полномочий, ограничении понятия суверенитета и даже об исчезновении государства как такового в том виде, в котором мы привыкли его видеть. В ответ была сформулирована противоположная точка зрения. Согласно этим представлениям, государство продолжает сохраняться, поскольку существуют государственные границы. Количество государств становится не меньше, а больше, расширяются их функции в экономической и социальной сферах, увеличиваются возможности воздействовать на своих граждан с помощью электронных средств. Государства сами активно создают международные институты и режимы, наконец, нет такого актора, которому могут быть переданы властные полномочия государства. Иными словами, ничего существенного относительно изменений функций государства не происходит. Такая позиция отстаивалась представителями различных реалистских течений, найдя отражение, например, в материалах МВФ.

В то же время продолжают дискуссии относительно того, что происходит с государством, по каким параметрам оно меняется и насколько это серьезно. Иначе говоря, и в практическом, и в теоретическом плане обсуждается проблема государственного суверенитета. В современном мире государства вынуждены все более считаться, с одной стороны, с международными организациями и институтами (в результате происходит ограничение суверенитета «сверху»), с другой – со своими же внутригосударственными регионами, мегаполисами, которые активно выходят на международную арену, развивая торговые, культурные и другие отношения (ограничение суверенитета «снизу»). Кроме того, государства вынуждены принимать во внимание нужды, интересы других участников международных политических процессов, транснациональных корпораций, неправительственных организаций и т.д.

Исследователи отмечают, что возможности государства в современных условиях оказываются ограниченными в обеспечении национальной безопасности в традиционном понимании данного термина, в создании условий для экономической безопасности и устойчивого развития экономики, в поддержании внутреннего порядка, подрываемого преступностью и терроризмом, коррупцией, нелегальной иммиграцией, в гарантировании гражданских свобод и прав человека, в защите окружающей среды. Этот список может быть продолжен за счет других сфер, которые так же традиционно были в ведении государства, в том числе здравоохранение, образование и т. д.

Американский исследователь С. Д. Краснер предложил говорить не просто об изменении суверенитета, а об изменении так называемого вестфальского суверенитета (или суверенитета в его классическом понимании), т.е. политической организации, которая основана на том, что внешние акторы вообще не могут воздействовать на внутреннюю политику. Суверенитетом взаимозависимости, способностью органов государственной власти контролировать все потоки товаров, людей и информации, пересекающих государственные границы, полностью не обладает, по мнению С.Краснера, ни одно государство [3]. Размывание вестфальского суверенитета в современном мире означает не исчезновение его как такового, а фактический переход части функций, ранее принадлежавших исключительно государству, к другим акторам. В то же время государство приобрело ряд возможностей, которые не имело в прошлом. Например, используя современные технологии (пластиковые карты, сотовые телефоны и т. п.), государство способно довольно легко отслеживать передвижение граждан.

Вслед за изменением содержания суверенитета оказываются размытыми нормы и принципы международного права – одного из компонентов, призванного стабилизировать мировое развитие. На практике эти нормы и принципы все с большей очевидностью вступают в противоречие друг с другом. Например, права наций на самоопределение, с одной стороны, и сохранение целостности государства – с другой; принцип невмешательства во внутренние дела и оказание гуманитарной помощи; соблюдение прав человека и силовое вмешательство в конфликт с целью сохранения мира (Устав ООН, глава VII), а также проблема характера этого

вмешательства (наличие санкций ООН, возможности использования ВВС, ВМС, таких действий, как «вытеснение» вооруженных группировок, «превентивная самооборона», обеспечение доставки гуманитарных грузов, «принуждение к миру» и т.п.). Наиболее яркие примеры проявления этих и других противоречий силовое вмешательство во внутренние конфликты в конце XX столетия, прежде всего в Косово, проведение военной операции в Ираке.

Общее направление изменений мировой политики и мировой экономики представляет собой результат сложнейшего переплетения и столкновения разнородных и разнонаправленных интересов, причем ослабление системы сопровождается усилением ее отдельных сторон. Что собой представляют исторические тенденции объективного, закономерного характера. События показывают, что мировое сообщество, опирающееся на взаимодействие нескольких центров силы несравненно сложнее, чем мир, держащийся на двух или одном центре, потому что большее число независимых элементов труднее привести к равновесию и удержанию их в этом состоянии. «В мире, состоящем из множества так называемых суверенных государств не так- то легко утвердиться в роли державы-гегемона. За последние несколько столетий это удавалось лишь только трем странам- сначала Соединенным Провинциям (Нидерландам) в середине XVII века, затем Сединенному королевству (Великобритании) в середине XIX века и наконец Соединенным Штатам в середине XX века» [4]. Неолиберализм привел к тому, что государство лишилось значительной части навыков, без которых оно не способно разобраться в тех видах деятельности, которые были традиционны. Это образование, здравоохранение, наука, безопасность. Отказ государства от своих обязательств был воспринят как отрицание закона и государства.

В настоящее время на карте мира расположились сотни государств со своими традициями и интересами и держать ситуацию под контролем, какому-то одному государству становится все труднее. Речь идет о формировании нового политического пространства, нового мирового порядка. Окончание холодной войны привело к возникновению ряда бедствующих, по выражению Ф.Фукуямы «государств – неудачников», недееспособных государств (failed states). Принцип суверенитета и невмешательства до последнего времени являвшиеся основными принципами в международных отношениях стали постепенно трансформироваться, сужая незыблемость принципа суверенитета в международных отношениях. Со второй половины девяностых годов, в международных отношениях развивается практика, идущая в разрез с принципом невмешательства, на который опирались международные отношения со времен Вестфальского мира, речь идет о легитимации практики гуманитарных интервенций, делегитимации правительств суверенных государств. Известно, что за последние 20 лет, группа влиятельных стран международного сообщества предпринимала попытки дополнить свод принципов и правил, на которых основывается международный порядок внедрением в него новых регулирующих принципов. Это гуманитарная интервенция, интервенция возмездия и превентивного вмешательства, избирательная легитимность. Следует отметить, что ни одно из этих нововведений не стали в полной мере легитимными, но оказали практическое влияние на международные отношения.

Сталкиваясь с проблемой «размывания» государственной идентичности, ослаблением в каких-то сферах государственного суверенитета, власти стремятся противодействовать этим процессам, пытаются отвечать на вызовы и искать новые средства и методы для сохранения своих властных полномочий, поскольку с точки зрения любого государства размывание национальных границ, утрата, пусть и частичная, национального суверенитета крайне нежелательны. В таких условиях порой возникает искушение противиться ослаблению суверенитета через диктатуру. В результате возможно возникновение крайне коррумпированных режимов и квазигосударств, которые, используя предоставляемые им суверенитетом правовые гарантии, стремятся к поддержанию власти любым путем, создают тем самым очаги терроризма и нестабильности.

Таким образом, в XXI в. государство остается основной формой политической организации общества, главным актором на мировой арене. Но одновременно оно изменяется и развивается, адаптируется к новым условиям и приспосабливает их к себе. Не исчезает, а лишь видоизменяется и наполняет новым содержанием понятие национально-государственный суверенитет. Очевидно, что эти процессы идут сложно. В результате мир сталкивается, с одной стороны, с различными государственными, или квазигосударственными образованиями, в силу тех или иных причин слабо включенными в международные отношения, с другой, государство испытывает на себе новые вызовы, обусловленные тем, что в современных условиях его функции меняются, и оно вынуждено взаимодействовать на международной арене с другими транснациональными акторами, в том числе негосударственными.

Список использованной литературы:

1. *Политология. Энциклопедический словарь. 1993. Сост. Ю.И. Аверьянов.-М.-С-338.*
2. *Матакбаева Л.Х. Ближний Восток: кризис социальных ожиданий или новый мировой порядок //Вестник Каз НПУ. Сер. Международная жизнь и политика-2017.- №1(48).- С. 28.*
3. *Кузнецова Е. Западные концепции государственного суверенитета // Международные процессы . 2006г.-№4.- С91.*
4. *Валлерстайн И. Динамика глобального кризиса : тридцать лет спустя // Эксперт Казахстана, 2009.- №35.- С29.*

МРНТИ: 06.71.07

<https://doi.org/10.51889/1728-550X.2025.80.1.007>

Сембинов М.К.¹, Жамансарин Н.Ш.¹, Исламова А.Т.¹

¹к.и.н., профессор, доцент кафедры «Международные отношения»

¹к.и.н., доцент, заведующий кафедрой «Международные отношения»

¹старший преподаватель кафедры «Международные отношения»

Институт Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им.Абая

ПРОЕКТ КИТАЯ "ОДИН ПОЯС — ОДИН ПУТЬ" И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ И НОВОГО МИРОВОГО ПОРЯДКА

Аннотация

Проект "Один пояс — один путь" (ОПОП), предложенный Китаем в 2013 году, стал основой новой концепции международного сотрудничества, направленной на развитие торговых путей, улучшение инфраструктуры и углубление экономических связей между странами Азии, Европы и Африки. Инициатива включает в себя «Пояс шелка» и «Морской путь», охватывающие более 60 стран, что составляют значительную часть мирового населения и экономики. В статье анализируется философия древнего Китая, которая поддерживает этические принципы сотрудничества, гармонии и взаимного уважения. Также рассматривается роль Си Цзиньпина в реализации ОПОП, его геополитическое значение, а также примеры успешных проектов, таких как железнодорожные сети в Восточной Африке и порты в Пакистане. Казахстан активно участвует в инициативе, что способствует его экономическому росту и укреплению международных связей.

Ключевые слова: «Один пояс — один путь», Китай, геополитика, Казахстан, инфраструктура.

М.К. Сембинов¹, Н.Ш. Жамансарин¹, А.Т. Исламова¹

¹т.ғ.к., профессор, Халықаралық қатынастар кафедрасының доценті

¹ т.ғ.к., доцент, Халықаралық қатынастар кафедрасының меңгерушісі

¹Халықаралық қатынастар кафедрасының аға оқытушы
Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ

ҚЫТАЙДЫҢ «БІР БЕЛДЕ – БІР ЖОЛ» ЖОБАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ САЯСИ ИНТЕГРАЦИЯ МЕН ЖАҢА ӘЛЕМ ТҮЗІСІ ҮШІН МАҢЫЗДЫҒЫ

Аңдатпа

2013 жылы Қытай ұсынған «Бір белдеу-бір жол» бастамасы (БББЖ) сауда жолдарын дамытуға, инфрақұрылымды жақсартуға және Азия, Еуропа және Африка елдері арасындағы экономикалық байланыстарды тереңдетуге бағытталған халықаралық ынтымақтастықтың жаңа тұжырымдамасына негіз болды. Бастамаға Жібек белдеуі мен теңіз жолы кіреді, ол 60-тан астам елді қамтитын, әлем халқы мен экономикасының елеулі бөлігін білдіреді. Мақалада ынтымақтастық, келісім және өзара сыйластықтың этикалық принциптерін қолдайтын ежелгі Қытай философиясы талданады. Ол сондай-ақ Си Цзиньпиннің БББЖ-ді жүзеге асырудағы рөлін, оның геосаяси маңыздылығын және Шығыс Африкадағы теміржол желілері мен Пәкістандағы порттар сияқты сәтті жобалардың мысалдарын қарастырады. Қазақстан бұл бастамаға белсенді түрде атсалысып, оның экономикалық өсуіне және халықаралық байланыстардың нығаюына ықпал етуде.

Түйін сөздер: Бір белдеу-бір жол, Қытай, геосаясат, Қазақстан, инфрақұрылым.

Sembinov M.K.¹, Zhamansarin N.Sh.¹, Islamova A.T.¹

¹c.h.sc., professor, associate professor of department of International relations

¹c.h.sc., associate professor, Head of the department of International relations

¹senior lecturer of department of International relations

Sorbonne-Kazakhstan Institute, Abai KazNPU

CHINA'S ONE BELT, ONE ROAD PROJECT AND ITS SIGNIFICANCE FOR POLITICAL INTEGRATION AND THE NEW WORLD ORDER

Abstract

The One Belt-One Road (OBOR) project, proposed by China in 2013, has become the basis for a new concept of international cooperation aimed at developing trade routes, improving infrastructure and deepening economic ties between countries in Asia, Europe and Africa. The initiative includes the Silk Belt and the Sea Route, covering more than 60 countries, which make up a significant part of the world's population and economy. The article analyzes the philosophy of ancient China, which supports the ethical principles of cooperation, harmony and mutual respect. It also discusses the role of Xi Jinping in the implementation of the OBOR, its geopolitical significance, as well as examples of successful projects, such as railway networks in East Africa and ports in Pakistan. Kazakhstan is actively involved in the initiative, which contributes to its economic growth and strengthening international ties.

Key words: One Belt-One Road, China, geopolitics, Kazakhstan, infrastructure.

Проект Один пояс- один путь стал основой для для понимания внешнеполитической платформы взаимовыгодного сотрудничества в 21 веке и вообрал в себя весь многовековой опыт международного сотрудничества и стал по сути идеологической основой современного понимания мирового порядка который можно условно назвать «мир по-

китайски» так как именно Китай став крупнейшей экономической державой современного мира обозначил основные контуры его существования.

Инициатива Китая "Один пояс — один путь" (ОПОП) была предложена в 2013 году председателем Китая Си Цзиньпином с целью создания обширной сети торговых путей и стратегического сотрудничества между странами Азии, Европы, Африки и даже Латинской Америки. Эта амбициозная инициатива включает в себя два компонента: "Пояс шелка" (Silk Road Economic Belt), который охватывает сухопутные маршруты, и "Морской путь" (21st Century Maritime Silk Road), который развивает морскую торговлю. Программа ОПОП охватывает более 60 стран, представляющих около 65% мирового населения и 40% мирового ВВП. [1]

Древние китайские философы, такие как Конфуций, Лао-Цзы и Мо-Цзы, не оставили прямых трактатов, которые бы конкретно касались международного сотрудничества и торговли, но их учения можно интерпретировать в контексте этих тем.

Конфуций (551–479 гг. до н. э.): Конфуций акцентировал внимание на важности гармонии, взаимного уважения и правильных отношений между людьми. Его учение о «жэнь» (человечности) и «ли» (порядке, ритуале) может быть интерпретировано как основа для международных отношений. Для Конфуция важно было, чтобы люди, а впоследствии и государства, строили свои отношения на основе этики и справедливости. Если перевести это на язык международных отношений, то сотрудничество между государствами должно опираться на взаимное уважение и соблюдение моральных норм.

Лао-Цзы (около 6 века до н. э.): Лао-Цзы, основатель даосизма, учил важности следования природному порядку и принципу «у-вэй» (недеяния). Его философия предполагает, что гармония возникает не через насильственные действия, а через естественное течение событий. В контексте международной торговли можно сказать, что Лао-Цзы пропагандировал подход, при котором взаимодействие между странами и народами должно происходить органично и без излишней жесткости или насилия. Сотрудничество должно быть не принудительным, а добровольным, с уважением к индивидуальным особенностям каждой стороны.

Мо-Цзы (470–391 гг. до н. э.): Мо-Цзы был основателем моизма, школы мысли, акцентировавшей внимание на универсальной любви, справедливости и полезности для общества. Мо-Цзы учил, что следует действовать так, чтобы принести максимальную пользу всему человечеству. Его идеи можно трактовать как призыв к международному сотрудничеству ради общего блага и взаимовыгодных торговых отношений. В его учении есть элементы, которые напоминают современный подход к международным отношениям, основанный на взаимной выгоде и уважении к интересам всех сторон.

Таким образом, философия древнего Китая в целом предполагает, что международное сотрудничество и торговля должны строиться на этических основах, гармонии и взаимном уважении. [2]

Роль Си Цзиньпина в развитии проекта «Один пояс, один путь»:

1. Инициатор и архитектор стратегии

В сентябре 2013 года, во время своего визита в Казахстан, Си Цзиньпин впервые представил концепцию «Экономического пояса Шелкового пути» и «Морского Шелкового пути XXI века», которые стали основой для проекта «Один пояс, один путь». Проект включает в себя развитие инфраструктуры, укрепление экономических связей и создание новых торговых путей, соединяющих Китай с более чем 60 странами Азии, Европы и Африки.

Основной задачей стало расширение влияния Китая на международной арене через развитие инфраструктурных проектов, поддержку торговли и инвестиций.

2. Геополитическое значение

Си Цзиньпин подчеркивает, что проект «Один пояс, один путь» направлен не только на экономическое развитие, но и на создание взаимовыгодных отношений между странами. Этот проект отражает стремление Китая укрепить свои политические и экономические позиции в мире, особенно в Азии, Европе и Африке. В своем послании по случаю 100-летия Коммунистической партии Китая в 2021 году Си заявил, что проект «Один пояс, один путь» стал важной частью внешней политики Китая и привел к созданию "нового международного порядка" в экономической сфере. [3]

3. Экономическое развитие и инвестиции

Проект ориентирован на создание инфраструктуры, включая порты, железные дороги, энергетические проекты и промышленные парки. Си Цзиньпин подчеркивает, что такие проекты способствуют развитию стран-партнеров, особенно развивающихся, и стимулируют их экономический рост.

Китай активно инвестирует в ключевые инфраструктурные проекты в странах, участвующих в инициативе, что способствует не только экономическому развитию этих стран, но и углублению торговых отношений.

4. Институты и международное сотрудничество

Для реализации инициативы Си Цзиньпин активно задействует международные организации, такие как Азиатский банк инфраструктурных инвестиций (АИВ) и Шанхайскую организацию сотрудничества (ШОС), которые поддерживают финансирование и развитие различных проектов в рамках ОПОП.

Китайский лидер также подчеркивает необходимость «глобального сотрудничества» и уважения к суверенитету стран-участников, что позволяет строить долгосрочные партнерства.

5. Критика и вызовы

Несмотря на успехи проекта, Си Цзиньпин сталкивается с критикой и вызовами. Одним из главных опасений является задолженность стран-партнеров, которая может стать проблемой для Китая. Некоторые аналитики считают, что страны, принимающие китайские инвестиции, могут оказаться в долговой зависимости от Китая, что может повлиять на их экономическую и политическую независимость.

Кроме того, проект часто подвергается критике за недостаток прозрачности и экологические риски крупных инфраструктурных проектов, а также за попытки Китая использовать свою экономическую мощь для политического давления на развивающиеся страны. Пример развития проекта Китайская железнодорожная сеть в Восточной Африке: Проект железнодорожного сообщения между Кенией и Эфиопией является важным компонентом ОПОП. Эти проекты направлены на улучшение транспортной инфраструктуры, ускорение торговли и экономическое развитие региона. Порты в Пакистане: Один из ярких примеров ОПОП — китайский инвестиционный проект по строительству порта в Гвадаре, Пакистан. Этот проект в рамках «Коридора Китай-Пакистан» (СРЕС) включает в себя транспортные и энергетические проекты, обеспечивающие Китай доступ к Индийскому океану.

Си Цзиньпин сыграл решающую роль в разработке и продвижении инициативы «Один пояс, один путь», которая стала центральной частью внешней политики Китая. Несмотря на критику и вызовы, этот проект продолжает развиваться и играть ключевую роль в укреплении позиций Китая на международной арене. Проект ставит перед собой амбициозные цели — от повышения экономического роста стран-участников до расширения влияния Китая в глобальном масштабе. [4]

Проект "Один пояс — один путь" является стратегически важным для Китая с точки зрения его внешней политики и глобальных амбиций. Основной целью является укрепление экономических связей и расширение политического влияния Китая через улучшение инфраструктуры, торговых потоков и культурных обменов. Программа ОПОП

рассматривается как инструмент, который позволит Китаю усилить свое влияние в ряде регионов, включая Центральную Азию, Южную и Юго-Восточную Азию, а также на Ближнем Востоке и в Африке.

Согласно экспертам, проект может способствовать изменению мировой политической карты, создавая новые альянсы и подходы к глобальной интеграции. Это также будет способствовать созданию нового мирового порядка, в котором Китай может занять ведущую роль, заменив или дополнив традиционные западные механизмы, такие как Всемирный банк, Международный валютный фонд и другие международные институты.

Касательно экономической составляющей стоит отметить, что одним из главных факторов успеха проекта является строительство инфраструктуры, которая способна значительно улучшить транспортные потоки, создать рабочие места и стимулировать экономический рост в странах-участниках. Китай активно инвестирует в создание и модернизацию портов, железных дорог, автомагистралей, аэропортов, а также энергетической инфраструктуры. Эти инвестиции не только способствуют развитию экономики стран-партнеров, но и открывают доступ Китая к новым рынкам и ресурсам.

Политическая интеграция нового мирового порядка выражается в проекте "Один пояс — один путь", оказывающий глубокое влияние на глобальную политическую интеграцию. В рамках этой инициативы Китай активно заключает двусторонние и многосторонние соглашения с участниками проекта, что позволяет не только расширить экономические связи, но и укрепить политические отношения.

Китай предлагает странам-партнерам альтернативные модели развития, опираясь на принципы ненападения, уважения суверенитета и сотрудничества. Эта философия значительно контрастирует с западными подходами, которые часто основаны на политической либерализации, соблюдении прав человека и демократических принципах. В результате, страны, находящиеся в развивающихся регионах, могут воспринимать Китай как партнера, предлагающего прагматичный подход к развитию, без излишнего давления в сфере политических и социальных реформ.

Одним из примеров таких политических изменений является укрепление влияния Китая в Африке, где страны начинают оказывать большее внимание китайским инвестициям, но при этом не подвергаются жесткому вмешательству в свои внутренние дела, как это бывает с западными государствами.

Помимо экономических и политических аспектов, ОПОП также способствует культурной интеграции. Китай активно продвигает свою культуру, образцы своей истории, языка и традиций в странах-участниках проекта. Это позволяет не только укрепить политическое влияние, но и создать более глубокие межкультурные связи.

Система "культурной дипломатии" также активно развивается в рамках ОПОП: китайские культурные центры открываются по всему миру, а программы обмена учащимися и специалистами становятся важными составляющими для формирования долгосрочных отношений между странами. [5]

Проект "Один пояс — один путь" может стать катализатором изменений в глобальной политической архитектуре. Китай, через укрепление своих связей с развивающимися странами, имеет шанс стать ведущим игроком на мировой арене, предложив альтернативу традиционным западным моделям экономического и политического взаимодействия. Кроме того, создание новых экономических и торговых союзов, основанных на взаимной выгоде и стратегическом партнерстве, может повлиять на перераспределение глобального экономического влияния, укрепив позиции Китая как одного из главных двигателей мировой экономики.

Заключение

Проект "Один пояс — один путь" представляет собой значительный шаг в направлении создания нового мирового порядка, где Китай играет ведущую роль. Он способствует политической, экономической и культурной интеграции, укрепляя позиции Китая на мировой арене. Важно отметить, что успех проекта будет зависеть от того, насколько эффективно Китай сможет управлять рисками, связанными с финансовыми и политическими вызовами, а также от того, как страны-участники воспримут инициативу и будут ли готовы к долгосрочному партнерству с Китаем.

Древние китайские философы значения международного сотрудничества и развитию торговли Казахстан активно участвует в инициативе "Один пояс, один путь" (OBOR), предложенной Китаем в 2013 году. Эта глобальная инициатива направлена на развитие инфраструктуры, экономическое сотрудничество и улучшение связей между странами Азии, Европы и Африки.

Казахстану участие в проекте: Один пояс -о дин путь дает перспекитвы для значительного экономического роста:

Транспортный узел: Казахстан занимает стратегическое положение в Центральной Азии, являясь важным звеном в транспортных коридорах, которые связывают Китай с Европой и другими странами. Через территорию Казахстана проходят важнейшие железнодорожные и автомобильные маршруты, такие как Китайско-Казахстанско-Европейский транспортный коридор. Экономические проекты: в рамках участия Казахстан активно развивает свою инфраструктуру, строит и модернизирует дороги, железные дороги, порты и другие объекты. Казахстан также является участником различных проектов по развитию энергетики, включая газопроводы и электросети.

Торгово-экономическое сотрудничество: Казахстан и Китай уже давно имеют тесные торговые связи. Китай является крупнейшим торговым партнером Казахстана. В рамках инициативы "Один пояс, один путь" Казахстан стремится укрепить свою роль в качестве транзитного хаба для товаров, перемещающихся между Азией и Европой.

Инвестиции: Китай активно инвестирует в различные отрасли Казахстана, такие как сельское хозяйство, металлургия, энергетика и технологии. Это сотрудничество приносит Казахстану значительные экономические выгоды и способствует созданию рабочих мест.

Привлечение партнеров: Казахстан также активно ищет возможности для сотрудничества с другими странами в рамках этой инициативы, привлекая не только Китай, но и другие страны, заинтересованные в развитии торговли и инфраструктуры через Казахстан.

Таким образом, Казахстан играет важную роль в проекте "Один пояс, один путь", и его участие позволяет стране не только улучшать инфраструктуру и экономику, но и укреплять политические и экономические связи с ключевыми партнерами, особенно с Китаем.

Список использованной литературы:

1. Си Цзиньпин, "Выступление на саммите по инициативе "Один пояс — один путь", 2017
2. Т. Ю. Ивлева, "Современная внешняя политика Китая", М., 2020.
3. Г. Л. Смирнова, "Глобализация и Китай: теория и практика", СПб, 2019.
4. С. С. Алексеева, "Влияние Китая на мировую экономику", М., 2021.
5. А. П. Павлова, "Китайская инициатива "Один пояс — один путь" и ее значение для международной политики", Новосибирск, 2022.

Абдулхаиров А. З.¹, Гафарова Р. И.²

¹кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка и литературы, Агрынский университет им. Ибрахима Чечена (Агры/Турция)

²кандидат педагогических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных наук, Крымский инженерно-педагогический университет им. Февзи Якубова (Крым)

СОЦИАЛЬНЫЙ СТАТУС КРЫМСКОТАТАРСКОЙ ЖЕНЩИНЫ-МУСУЛЬМАНКИ: ВЕХИ ИСТОРИИ

Аннотация

В предверии 80летия со дня трагической даты для крымскотатарского народа, насильственного выселения с родины в 1944 г., необходимо раскрыть и описать роль женщины, а именно крымской татарки-мусульманки в исторических событиях. Как известно, в крымскотатарском обществе женщины всегда занимают большое и важное место в рождении, воспитании и образовании людей, которые являются одним из составляющих нацию. На протяжении длительного исторического процесса, начиная с периода образования Крымского ханства до настоящего времени, в истории тюркского, а также и других этносов, крымскотатарские женщины выполняли немаловажную роль в политической, социально-просветительской и духовной сферах жизни. Яркие личности Нур Султан хатун, Шефика Гаспринская, Алиме Абденнанова, Айше Сейитмуратова, Сабрие Сеутова, Сабрие Эреджепова и др. повлияли на многие события в историческом процессе, связанном с крымскими татарами. Таким образом, выстраивался социальный статус крымскотатарской женщины. В данном исследовании основной целью является выявить культурно-воспитательную роль и социально-политический статус женщин, как представителей крымскотатарского народа и исповедующих ислам.

Ключевые слова: Крым, крымские татары, женский вопрос, политическая роль, история.

А. З. Абдулхаиров¹, Р. И. Гафарова²

¹Филология ғылымдарының кандидаты, орыс тілі мен әдебиеті кафедрасының доценті, Ибрахим Чечен атындағы Агры университеті (Агры, Түркия)

²Педагогика ғылымдарының кандидаты, әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының доценті, Февзи Якубов атындағы Қырым инженерлік-педагогикалық университеті (Қырым)

ҚЫРЫМТАТАР МҰСЫЛМАН ӘЙЕЛІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘРТЕБЕСІ: ТАРИХИ КЕЗЕҢДЕР

Аңдатпа

Қырымтатар халқы үшін ауыр қайғыға толы күн – 1944 жылғы отанынан күштеп жер аударылғанына 80 жыл толуына орай, бұл зерттеуде әйелдің, яғни мұсылман қырымтатар әйелінің тарихи оқиғалардағы рөлі ашылып, сипатталады. Белгілі болғандай, қырымтатар қоғамында әйел әрдайым ұлттың бір бөлшегі болып табылатын адамдарды дүниеге әкелуде, тәрбиелеуде және білім беруде маңызды орын алады. Қырым хандығы құрылған кезеңнен

бастап бүгінгі күнге дейінгі ұзақ тарихи үдеріс барысында қырымтатар әйелдері түркі және өзге де этностардың тарихында саяси, әлеуметтік-ағартушылық және рухани салаларда елеулі рөл атқарды. Нур Сұлтан хатун, Шефика Гаспралы, Алиме Абденнанова, Айше Сейітмуратова, Сабрие Сеутова, Сабрие Эреджепова сынды көрнекті тұлғалар қырымтатар халқына қатысты тарихи үдерістерге айтарлықтай ықпал етті. Осылайша, қырымтатар әйелінің әлеуметтік мәртебесі қалыптасты. Зерттеудің негізгі мақсаты – ислам дінін ұстанатын қырымтатар әйелдерінің мәдени-тәрбиелік рөлін және әлеуметтік-саяси мәртебесін айқындау.

Түйінді сөздер: Қырым, қырымтатарлар, әйелдер мәселесі, саяси рөл, тарих.

Abdulkhairov A.Z.¹, Gafarova R.I.²

¹Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Russian Language and Literature, Ağrı İbrahim Çeçen University (Ağrı, Turkey)

²Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Sciences, Fevzi Yakubov Crimean Engineering and Pedagogical University (Crimea)

THE SOCIAL STATUS OF CRIMEAN TATAR MUSLIM WOMEN: HISTORICAL MILESTONES

Abstract

On the eve of the 80th anniversary of the tragic expulsion of the Crimean Tatar people from their homeland in 1944, it is imperative to elucidate and delineate the pivotal role of women, specifically the Crimean Tatar Muslim woman, in historical narratives. It is well-established that within Crimean Tatar society, women have consistently held significant and indispensable roles in the conception, nurturing, and intellectual development of individuals who form an integral part of the nation. Across the extensive continuum of history, spanning from the genesis of the Crimean Khanate to contemporary epochs, Crimean Tatar women have wielded substantial influence within the political, social, educational, and spiritual domains of existence, not only among Turkic communities but also within diverse ethnic groups. Prominent figures such as Nur Sultan Khatun, Shefika Gasprinskaya, Alime Abdennanova, Aishe Seyitmuratova, Sabrie Seutova, Sabrie Eredzhepova, and others have left indelible imprints on numerous historical junctures intertwined with the trajectory of the Crimean Tatars. Thus, the social status of the Crimean Tatar woman was built..This inquiry endeavors to delineate the cultural and educational functions, as well as the socio-political stature, of women as representatives of the Crimean Tatar populace and adherents of Islam.

Keywords: Crimea, Crimean Tatars, women's issues, political influence, history

В современном обществе роль женщины неуклонно возрастает в таких сферах как в экономике, политике, культуре и общественной жизни. Между тем, адаптация женщин к современным политическим и социально-экономическим условиям имеет высокие издержки. В последнее время очень распространенным стало выражение «социальный статус». Встречаются заголовки работ «социальный статус человека», «социальный статус личности» и «социальный статус женщины», с чем это связано, с уязвимостью или утверждением женщин в обществе. Как известно, выражение «социальный статус», введенное в Линтоном в 30-е гг. XIX в., определяя его как место, которое занимает человек в системе социальных отношений, связанное с совокупностью прав и обязанностей. В социологии различают два вида статусов: предписанные и достигаемые. Чем свободнее общество, тем менее важными становятся предписанные статусы и более важными - достигаемые. Под предписанным статусом подразумевается отнесенность индивида к той или иной расе, полу,

национальности, титулу, то есть все то, что получено при рождении. На ступеньку выше достигаемый статус, который включает возможности человека при их приобретении, образование, квалификация, должность и т.д. Вопрос о социальном статусе женщины в обществе можно с полным правом отнести к числу наиболее дискуссионных и «вечных» проблем, так как возникает одна особенность: на наш взгляд, женщины со своими предписанными статусами, намного динамично осваивают достигаемые, при этом гармонично сочетая оба вида статуса.

В спектре описываемого дискуссионного поля имеет место течение, стремящееся рационально-научно обосновать объективный статус женщины тюркского исламского мира.

Более того, именно такое направление, связанное с обоснованием адекватного общественного статуса мусульманской женщины, объективно служит воспитанию общества в духе гендерной толерантности и культуры гендерного равенства. Романова Н.И. приводит в пример утверждение Ф. Паркина, что «статус женщин, конечно, значительно уступает статусу мужчин во многих сферах общественной жизни, таких как возможности в сфере занятости, во владении собственностью, в доходах и пр. Однако эти формы неравенства, связанные с половой принадлежностью, обычно не рассматриваются как компоненты социальной стратификации. Это связано с тем, что для подавляющего большинства женщин наличие социальных и экономических ресурсов определяется в первую очередь положением их семей, и в особенности положением мужчины – главы семьи. Хотя женщины в настоящее время и обладают некоторыми собственными статусными характеристиками..., их претензии на доступ к ресурсам определяются не столько их собственным занятием, сколько основным занятием их отцов и мужей [1, 132]. А в чисто мусульманском мире это наглядно.

Цель статьи – раскрыть социальный статус крымскотатарской женщины-мусульманки, с сохранением предписанного статуса и системного изменения ее достигаемого статуса на фоне социально-политического устройства государства, его экономического развития, уровня культуры и общественного самосознания в спектре исторического процесса.

Крым – уникальное, с точки зрения национально-демографической структуры, государственное образование. Здесь издревле сформировался сложный и динамично развивающийся многонациональный состав населения, который был естественной средой и необходимым условием эволюционных процессов взаимообмена и взаимообогащения наций и народностей в разных сферах, прежде всего в сфере культуры.

При определении гендерных проблем этногенетический подход является специфическим. Крымские татары представляют собой сплав древних и относительно молодых этносов, в которых можно различить несколько исторических наслоений. Образ их жизни и взаимоотношений позволили сконцентрировать в новой этносоциальной общности многообразие культурного потенциала, формирующийся на протяжении нескольких веков.

Дело в том, что национальный менталитет крымскотатарской женщины порожден не только собственной самобытной этнокультурной базой, но и расширявшимися тысячелетиями многообразными связями и контактами с другими нациями и народностями. Это, по сути, уникальная особенность, на базе которой определено, что из синтеза материальной и духовной культур народов Востока и Запада образовалась самостоятельная культура. Для более системного раскрытия материала мы решили показать эволюцию социального статуса крымскотатарской женщины с точки зрения историко-хронологического аспекта. Учитывая, что история крымских татар развивалась на протяжении нескольких веков, нами была предпринята попытка разделить исторические процессы на периоды: I период – история Крымского Ханства (1453 – 1783 гг.), II период – конец XIX века – начало XX века (1918-1944 гг.), III период – 1944 – 1987 гг., IV период – 1988 – по настоящее время. Это позволит более четко увидеть процессы, происходящие в становлении социального статуса крымскотатарской женщины на фоне общественных, историко-политических процессов.

I период – история Крымского Ханства (1453 – 1783 гг.)

Историк Абдуллаева Г., опираясь на дневники путешественников, побывавших в Крыму, дает следующую характеристику положению женщин того времени: «Многие путешественники, дипломаты и миссионеры в разные времена, посетившие Крымское ханство, обращали внимание на особое положение женщин в государстве Гираев. Об этом они красноречиво писали в своих мемуарах и записках. Восторгаясь приветливостью, гостеприимством и красотой жительниц ханства, они подчеркивали, что здесь представительницы прекрасной половины человечества зачастую являлись главным, хотя порой и невидимым, стержнем патриархальной крымскотатарской семьи, где отношение к женщине всегда было почтительным. Более того, письменные источники сообщали, что и в Средние века, и в XVIII веке глубокое уважение к матери, жене, сестре и дочери зачастую выражалось в заботе о ее материальной самостоятельности. Другими словами, экономическое обеспечение женщины в крымскотатарском мире было не только предоставлено главой семьи, но и оберегалось законом. Женщина в Крымском ханстве всегда пользовалась свободой. Она была социально защищена и обладала правами и привилегиями больше, чем ее современницы во многих государствах запада, востока и севера. Так как в ханстве, в первую очередь, преобладали тюркские обычаи, заложенные еще в далекой древности. И если положение аристократок под влиянием соседней Османской империи со временем несколько изменилось, и они стали вести более замкнутый образ жизни, то крымскотатарская женщина из народа не утратила своих прав и свобод. К ней продолжали относиться с почтением и уважением представители сильной половины человечества. Безусловно, такое отношение было заслугой самих женщин» [2, 193-194]. По утверждению В.Е. Возгрина, такая свобода у крымскотатарских женщин «Дело в том, что здесь женщина издревле пользовалась свободой, невиданной в том же Каире или Стамбуле. Истоки таких традиций имели дальнее, монгольское происхождение. Действительно, согласно монгольским обычаям, женщина обладала не меньшими, а в некоторых сферах материального производства и хранения культурных традиций и большими правами, чем мужчина. Именно от своих далёких предков и заимствовали крымские татары особое отношение к прекрасному полу» [3, 308].

Наряду с такими положительными отзывами о статусе женщины следует отметить, что в те времена прославились, как и правительницы государства. Когда во всем исламском мире, не отмечены факты женской монархии, так как по шариату женщины не имеют права принимать участие в государственных делах. «Женщины из рода Гираев активно принимали участие в жизни своей страны, и именно от их настроений порой зависели дипломатические отношения Крымского государства с соседними державами. Ссылаясь на сохранившиеся источники по истории Крымского ханства, где фигурируют имена женщин ханского рода: кадиаскерские книги, документы крымско-русских отношений и Литовской Метрики - можно воссоздать картину тех далеких лет и сделать вывод, что сегодня жены крымских ханов незаслуженно забыты и им отведена роль второго плана» [2, 188]. В отличие от законов брачной политики Османской Империи, в которой основным правилом было, что в жены брали из рабынь или невольниц нетюркского происхождения, для сохранения баланса правления при полном отсутствии конкуренции. То в Крымском ханстве считалось, что «происхождение от рабыни выглядело порочащим фактом... во всей традиции крымского двора с присущим ему культом аристократизма, столь отличавшим крымские государственные традиции от османских» [4, 357]. Потомки ханов вступали в брак с дочерьми родовитых знатных особ, воспитанных в духе крымскотатарских культурных традиций. Таким союзом Крымское Ханство укрепляло свое материальное положение и соблюдало нормы правового равенства в государстве. В истории Крымского Ханства большую роль сыграли ана-бийымы или валиде (буквально «мать-госпожа»). На эту титульную должность назначалась мать новоизбранного хана,

которая принимала активное участие во внутренней и внешнеполитической жизни ханства, с правом голоса.

В истории Крымского и Казанского ханства сыграла большую роль Нур-Султан, дочь Темир-бея Мангыта, одного из представителей аристократии мангытов. После смерти мужа Ибрагим-хана, правившего с 1467-1479 гг., стала женой крымского хана Менгли Гирея, взяв с собой в Бахчисарай малолетнего сына Абдул-Латифа. Старший же, 10-летний Мухаммед-Амин, был отправлен в Москву и вскоре ему был дан на управление удельный город Кашира. [5]. Это событие, свидетельствующее о политических, культурных и экономических связях, существовавших между Казанью и Крымом, чрезвычайно способствовало упрочению этих связей и в дальнейшем имели важные следствия, так как явились источником крупных политических событий. Факт тесных взаимоотношений Крыма и Казани, в последующем дадут известные фамилии в истории Крыма и Татарстана.

Политику дружеских отношений с московскими правителями продолжила Нурум, старшая жена Мехмед Гирея I, также прославились своими дипломатическими способностями мать Девлет Гирея I (1551 -1577), Мехмед-Гирея II Тучного (1577-1584), Ислам-Гирея II (1584 -1588) других ханов, известные перепиской с европейскими дворами. [4].

Таким образом, период Крымского Ханства сформировал и утвердил социально-политический статус крымскотатарской женщины в мусульманском обществе.

II период – конец XIX века – начало XX века (1918-1944 гг.)

Между первым и вторым периодом образовался огромный временной разрыв. Это связано с массовой эмиграцией крымских татар из Крыма, и в связи с этим процесс развития крымскотатарского сообщества был в некоторой стагнации.

Однако имеются единичные источники, свидетельствующие о активной деятельности крымскотатарской женщины в обществе. В записях одного иностранного публициста представлен следующий факт: «... помимо того, что в крымскотатарская женщина мусульманка была независимой в семье В Крыму, издавна были известны женщины-мудеррисы. Как правило, эту почетную обязанность брали на себя жены мулл или хатипов. Но это было почти семейное занятие: пока муж преподавал мальчикам, его жена в том же мектебе учила девочек» [4, 314]. Этот факт как докательство запечатлен на гравюре художника О. Раффе в начале XIX века, Старинный мектеб для девочек. Занятия пением на свежем воздухе.

Возрождение общественно-политической жизни крымских татар берет начало с появлением имени Исмаила Гаспринского, великого просветителя, реформатора всего тюрского мира.

Деятельность Исмаила Гаспринского была направлена на реформу в школах, создание крымскотатарской журналистики, изменение национального самосознания крымского общества. «Он показал, что один человек, не имеющий никаких властных полномочий, не использующий никакого насилия – ни физического, ни интеллектуального, – но целенаправленно и честно действующий на благо народа, способен изменить судьбу целого народа за краткий срок своей жизни» [6, 87].

Огромная заслуга Исмаила Гаспринского также в том, что он уделяет большое внимание положению крымскотатарской женщины в обществе. Исмаил Гаспринский, будучи глубоко верующим человеком, называет женщин «половиной мира», вкладывая в это словосочетание глубокий философский смысл. Его произведения о женщине проникнуты глубоким почитанием и поклонением к женщине, он отождествлял ее с фундаментом общества и его главной частью. Под руководством великого просветителя повсеместно начинают работать его новометодные школы, во главе которых были не только мужчины, но и женщины. В газете «Терджиман» сохранились заметки о таких фактах: «Княжна Пембе-

ханум из известного рода Балатуковых открыла в 1893 г. новометодное мектебе для бахчисарайских девочек, во главе которого стояла до самой смерти» [по 4, Терджиман, 29.03.1905].

Отдельной вехой в истории крымских татар - это появление на политической арене женского движения, во главе которого стояла дочь Исмаила Гаспринского Шефика-ханым Гаспринская (1886-1975 гг.). Следует отметить, что мать Шефики Зухра Акчурина, дочь известного Симбирского фабриканта Асфандияра Курамшевича Акчурина осталась в истории и как первая татарская женщина-журналистка. Самое активное участие Зухра Акчурина принимает в издании газеты «Терджиман». Именно она осуществляла финансирование газеты, которая просуществовала 35 лет и была закрыта 23 февраля 1918 года. Вместе с мужем Зухра редактировала тексты, желая сделать их максимально понятными всем татарам вне зависимости от их геополитического положения. Дочь Зухры, Шефика, унаследовав интеллектуальные и лидерские способности, продолжает издательскую работу, начатую родителями. В начале XX века издававшая первый крымскотатарский женский журнал «Алем-и-нисван», на страницах которого поднимала проблемы женщин, объединяя их для решения проблем не только в Крыму, но и во всем мусульманском мире. Ровно 95 лет назад женское движение явилось одним из самых авангардных в освоении опыта эмансипации женщин-мусульманок Крыма. Революционные события февраля и марта 1917 г. положили начало интенсивному развитию общенационального и феминистического движений в Крыму. В середине апреля, в Бахчисарае был проведен женский митинг, на котором избрали городской женский революционный комитет во главе с Шефикой Гаспринской, дочерью Исмаил-бея Гаспринского, в его работе участвовали представительницы Крыма: Дилира Булгакова, Ильгамия Туктарова (сестра Фуада Туктарова известного политического деятеля, юрист, журналист, член Всероссийского учредительного собрания), Зейнеб Амирхан, Хакиме Шамседдин. «Этот митинг стал знаменательным началом изменения в положении тюркской женщины», - писала Ш. Гаспринская. - Впервые в истории тюрков и ислама женщина оказалась призванной к общественной жизни, выпрямила спину и сказала себе: «И я пойду». В 1917 г., выступая на митингах и в печати, она указывала на две основные причины дискриминации женщин, над которыми должны были задуматься крымские татарки: отсутствие права на родину и ошибочное толкование ислама. В 1917 году был проведен I Курултай. Среди семидесяти семи народных представителей, избранных на Курултае оказались четыре женщины: Анифе ханым Боданинская (Симферопольский уезд), Хатидже ханым Авджи, Ильгамия ханым Туктарова (Ялтинский уезд), Шефика Гаспринская (Евпаторийский уезд). В репортаже об открытии 26 ноября 1917 года в Бахчисарае Курултая, автор об участии четырех женщин пишет, как о самом главном событии. «Президиум Курултая, - пишет он, - украшает жалобного цвета из черного аксамита символическая шапочка, покрытая белой такой же символической чадрой. Если черная шапочка принесла на Курултай вековые страдания женщины татарки, то белая чадра должна была вынести с Курултая мир, дружбу, согласие и равноправность между татарин-мужчиной и женщиной-татаркой» [7]. Проблемы женской свободы, которые полностью перевернули традиционный уклад жизни в мусульманском обществе, также были рассмотрены на Курултае.

Шефика Гаспринская, пожалуй самый яркий пример активный процесс социальной эмансипации крымскотатарских женщин, который начался в конце XIX в. Крымские татарки принимали непосредственно участие в политической и культурной жизни родного народа. Главным в их деятельности было просвещение и образование женщин, их права, положение в семье и обществе, проблемы здоровья и образования детей.

В период существования Крымской АССР выросла целая плеяда учителей из числа крымскотатарских женщин, которые показали себя подвижницами возрождения национальной культуры, развития народного образования, реформирования образа жизни.

Перечислим их фамилии: Усеинова Сабе, Аджерединова Зуледжа, Аппазова Алие, Бакшишева Зияде, Ислямова Умре, Ибраимова Зайде, Кайярова Махфуре, Кудусова Зейнеп, Кемерова, Айше, Абдулгфарова Хатиджа, Аблямитова Сайбе, Аметова Эсма, Абдульджемилева Фериде, Анафиева Эдие, Алиева А., Аблаева Эмине, Асанова Байза и др. [8, 36, 40-47, 100, 104, 109, 115, 117, 161].

Также культурная жизнь крымских татар отразилась на положении крымскотатарской женщины.

В начале XX в. в духовной жизни крымскотатарского народа наряду с процветанием образования, при участии Исмаила Гаспринского и городского головы г. Бахчисарая Мустафы-мирзы Давидовича открывается крымскотатарский театр. В 1905–1908 гг. первыми постановками были исторические драмы «Надиршах», «Шейх Санан», «Алим-Азамат оглу» состоялись.. Особенный подъем культуры, в том числе и театра, в жизни Крыма наблюдался после февральской революции в 1917 году. Один из активных участников создания крымскотатарского театра Джелял Меинов писал: «После февральской революции 1917 года театральное искусство во всем Крыму начало бурно развиваться. Друг за другом организовывались театральные труппы во всех городах Крыма, было сыграно множество пьес. Приблизившиеся к равным правам с мужчинами, крымскотатарские дамы все чаще стали появляться на сцене театра, а также рядом с мужьями или братьями в зрительных залах» [9, 169]. Женские роли до 1914 года играли преимущественно мужчины. Первой крымскотатарской девушкой, которая сыграла в национальном театре в 1906 г., была Мерзие Солпудай. Позже на сцену вышли крымские татарки А. Солпудай, Ф. Ширинская, Е. Челебиева. В 1917 году в Симферополе была создана женская труппа «Ешиль ада» («Зеленый остров»), главными режиссерами которой стали А. Болатукова и А. Тайганская. Следует отметить, что А. Тайганская сыграла огромную роль в крымскотатарской драматургии дооктябрьского периода. Пьесы, в которых она играла главные роли, – «Ешиль бапмаклар» («Зеленые башмаки»), «Кърым тоюндан бир сахна» («Одна сцена из крымской свадьбы»), «Чингене чалашы» («Цыганский шалаш») – были уникальными картинами жизни крымских татар начала века. Успехи Тайганской в актерской и режиссерской деятельности, занятия педагогикой и собиране национального фольклора помогли ей оживить сцену, приблизить ее к простому народу. Крымскотатарское сценическое искусство и драматургия начала XX века качественно изменили и подняли на более высокую ступень национальную культуру [9, 136]. В 1923 году в Симферополе открывается Крымский государственный татарский театр, который собрал талантливых артисток, которые оставили неизгладимый след в сценической культуре крымских татар: Айше Пармаксызова, Айше Диттанова, Ава Клычева.

Завершающим этапом второго периода в становлении социального статуса крымскотатарской женщины является участие во Второй Отечественной войне (1941-1945 гг.). женщины-крымские татарки сражались против фашистов, в партизанских отрядах, уходили в подполье. Мы помним о славных дочерях крымскотатарского народа: о 19-летней разведчице Отдельной Приморской армии Алиме Абденнановой, о подпольщицах Найме Велиевой, Хатидже Чапчакчи, Абибе Асановой, Гульзаде Софу, Айше Абиева, Фаня Берберова и других, погибших за свой народ и свою землю [10]. Многие женщины сражались за родину до последних дней войны и были удостоены медалями за отвагу, орденами боевой славы. Одна из таких ярких личностей является Алиме Абденанова (1924–1944), она известна как резидент отдела разведки штаба Приморской армии. В 1943 году в составе разведгруппы действовала на Керченском полуострове и добывала сведения о немецких и румынских войсках, дислоцировавшихся в Крыму. В феврале 1944 года группа была раскрыта, а все ее члены арестованы. После жестоких пыток и длительных допросов была расстреляна 5 апреля 1944 года. В 2014 году была посмертно награждена званием Героя Российской Федерации, и в тот же год на родине Алиме Абденнановой в Ленинском районе Крыма крымскотатарскими

активистами установлен памятник ей. В 2024 году по Крыму прошли мероприятия у юбилейной дате со дня рождения героя Великой Отечественной войны (3)

III период – 1944 – 1987 гг.

Начавшаяся 18 мая 1944 г. спецоперация по выселению всех крымских татар из Крыма, подготовленная и проведенная органами НКВД и НКГБ СССР во главе с Л. Берией изменила размеренный и более или менее устоявшийся уклад жизни крымских татар, с трудом привыкший к Советской власти. Обвиненный в измене и депортированный со своей Родины крымскотатарский народ с особым статусом «спецконтингента» оказался по распоряжению высшего руководства страны в местах высылки в жестких условиях комендантского режима.

Крымские татары, основную часть выселенцев составляли женщины и дети, размещенные в товарных вагонах, оборудованных нарами, направлялись в Узбекскую ССР. Всего принято и расселено в Узбекистане спецпереселенцев - 33.775 семей, 151.529 людей, из них: мужчин - 27.558, женщин - 55.684, детей - 68.287. Расселено по областям: Ташкентской - 56.362 человека, Самаркандской - 31.540 человек, Андижанской - 19.630 человек, Ферганской - 16.039, Наманганской - 13.804, Кашка-Дарьинской - 10.171, Бухарской - 3.983., а часть крымских татар была выслана в Марийскую АССР - 8.597, в Казахскую ССР - 4.286, остальные были распределены "для использования на работах" на Урале: Молотовской - 10.555, Кемеровской - 6.743, Горьковской - 5.095, Свердловской - 3.594, Ивановской - 2.800, Ярославской - 1.059 областях РСФСР]. [3].

После завершения боевых действий к ним присоединились демобилизованные крымские татары. Большая часть крымскотатарского народа была отправлена в Узбекистан, так как набравшее темпы производство республики остро нуждалось в дешевой рабочей силе. Женщины вынуждены были работать, большая часть трудилась в рудниках, хлопковых полях, заводах и фабриках Узбекистана, на лесоповалах Сибири и Урала.

По прибытии крымские татары в местах высылки оказались в условиях жесткого комендантского режима, нарушение которого очень сурово каралось. Комендантский режим становился одной из форм всеобъемлющего контроля и дискриминации крымскотатарского народа, оказавшегося по воле советского руководства вне закона. Основная масса крымских татар была выселена в республики Средней Азии, преимущественно в Узбекистан, где они содержались на дискриминационном режиме спецпоселения вплоть до 1956 г.

В годы депортации женщины, крымские татарки, сыграли огромную роль в сохранении родного языка, традиций и обычаев своего народа. Потеряв мужей на войне, вся тяжесть заботы и содержания семьи легла на их хрупкие плечи.

Такая обстановка подтолкнула к получению образования в целях выживания и самосохранения. Кульпин Э. С. по это поводу дает интересное умозаключение: «Лишенным политических прав переселенцам не было оставлено иной возможности личного социальнополитического самоутверждения и социально-экономической вертикальной мобильности, кроме совершенствования в области технических специальностей и производственного профессионального роста. Индивидуальное самоутверждение и профессиональный рост были как никогда и нигде почти напрямую связаны с необходимостью получения образования, прежде всего общего среднего – предпосылки среднего технического. Первое поколение депортантов, выросшее в Центральной Азии, в отличие от родителей, заканчивало уже не только начальную, но обязательно – среднюю школу, затем получало техническую подготовку, а впоследствии ориентировало своих детей (второе поколение переселенцев) на получение высшего специального образования» [6, 88-8]. Уже в местах депортации формировалась крымскотатарская интеллигенция, которая заполняла ряды учителей, ученых, медиков и инженеров. Это позволило возрождению газеты на крымскотатарском языке, литературы и искусства, и даже открытия в Ташкентском

государственном педагогическом институте специальности «Крымскотатарский язык и литература».

Однако и в последующие десятилетия крымские татары были лишены права возвратиться на родину. Принятый в 1967 г. Указ Президиума Верховного Совета СССР «О гражданах татарской национальности, проживавших в Крыму» предлагал считать их «укорененными» в местах нынешнего расселения, иначе говоря, в местах ссылки. До самого последнего времени (до 1987 г.) официально не признавалось само существование крымскотатарского народа -фактически отсутствовали национальная школа, пресса, культурные учреждения. В тяжелые годы депортации зарождается крымскотатарское национальное движение и здесь женщины наравне с мужчинами вносили свой посильный вклад. Национальное движение крымскотатарского народа за восстановление своих поправленных прав и возвращение на историческую родину зародилось непосредственно после депортации, однако приобрело организационные формы лишь начиная с середины 1950-х гг. Первого пика своего развития это движение достигло во второй половине 1960-х гг. Основной формой массового политического действия первоначально было направление в органы власти (ЦК КПСС, Верховный Совет СССР и т.д.) петиций и обращений с требованием восстановить справедливость по отношению к репрессированному народу. Со временем получили распространение и другие формы политической активности: митинги, демонстрации, собрания, выезды крупных отрядов «представителей народа» в Москву и т.д. Предпринимались попытки переселения в Крым на свой страх и риск, жестко пресекавшиеся местными властями и правоохранительными органами. В целом, крымскотатарское национальное движение того времени настаивало не столько на «восстановлении национальной государственности», сколько на ликвидации дискриминации крымских татар как граждан. На этой идеологической основе произошло сближение крымскотатарских активистов с представителями общедемократического правозащитного движения. Женщины включались в правозащитное движение, позже получившее название национальное, отстаивали права нации, боролись с тоталитаризмом, успевая хранить семейные очаги и воспитывать детей.

В то время эти женщины пополняли ряды диссидентов, среди них Айше Сейтмуратова, Сабрие Сеутова, Тамара Кантуганская, Фатма Языджи, Сыдика Джемилева, которые за свои политические убеждения понесли наказание в местах заключения. Сафинар Джемилева, Васфие Хаирова, Зера Джемилева, Мумине Куртумерова, Зекие Абдуллаева, Гульнара Сейдалиева В крымскотатарском национальном движении женщины по праву занимают достойное место. По подсчетам политзаключенной советской эпохи Джеляла Челебиева, в 1960-1970-х годах 14 крымских татарок были осуждены за участие в борьбе своего народа: Хатидже Хайретдинова, Салиха Усеинова, Медине Каралиева, Леннара Гусейнова, Эльмира Абдулхакова, Тамара Кантуганская, Светлана Аметова, Мунире Халилова, Айше Сейтмуратова, Сани Мустафаева, Ульвие Ходжаева, Сусанна Джелялова, Зера Шабанова, Фатиме Абдураимова. [11]

В этих условиях сформировался и утвердился более социально-политический статус крымскотатарской женщины, олицетворяющий несломленный дух народа, борющийся со всеми трудностями наряду с мужчинами, при этом замечательно справляется не только с привычными, традиционными функциями – заботой о детях, о семье, но и работает, учится, самосовершенствуется.

После массового возвращения в 1987 году на историческую родину на плечи женщин снова легли заботы обустройства в Крыму. Это время совпало с распадом Советского Союза, экономическим крахом и политической неразберихой. Поэтому крымские татары вынуждены были заново обустраиваться на родине .

Весьма важно также и то обстоятельство, что за послевоенные десятилетия резко изменилась социально-профессиональная структура крымскотатарского населения. Если в довоенном Крыму татарское население было преимущественно сельскохозяйственным, то сейчас 68,9% крымских татар являются горожанами и владеют городскими профессиями. Как уже отмечалось, за послевоенные десятилетия крымские татары в значительной степени утратили свою традиционную социально-профессиональную специфику. Большинство их стали городскими жителями, что определяет тяготение репатриантов в Крыму к городам, прежде всего к Симферополю и Бахчисараю, и поселкам городского типа. Еще недавно крымскотатарские переселенцы могли получить прописку лишь в степных районах Крыма, где многие из них успешно использовали навыки товарного огородничества, приобретенные в Средней Азии.

Сегодня роль женщин в крымскотатарском обществе продолжает с каждым годом возрастать и крымскотатарские женщины, в условиях динамичного развития прогресса, не только с успехом справляются со своими прямыми обязанностями домохозяйки, но и пытаются конкурировать с сильным полом в традиционно мужских сферах деятельности, хотя это, конечно, далеко не всегда приемлемо. Но здесь, на мой взгляд, важно не утратить свои исконно женские черты – хранительницы семейного очага и воспитательницы собственных детей. Применительно к крымскотатарскому народу, эта позиция еще более значима, ведь сегодня, в условиях низкого уровня жизни, снижения рождаемости, высокого уровня безработицы, межнациональных трений, неурегулированных земельных отношений, миссия возрождения народа, его языка, культуры и традиций, может стать выполнимой благодаря большим усилиям, в первую очередь, женщин.

Крымскотатарская женщина – хранительница многовековой истории. Она всегда свято исповедовала Ислам и признавала главой семьи мужчину, но никогда не была рабыней и вносила свой вклад в развитие семьи и общества. Природа Крыма прибавила крымским татаркам красоты, женственности, мудрости, сделала их неповторимыми. Сколько бы возвышенных слов ей не посвятить, этого будет недостаточно... Многое выпало на их долю: тяготы депортации, жизнь на чужбине, долгожданное и очень трудное возвращение на Родину. Именно крымскотатарские женщины, после возвращения на историческую родину снова взяли на себя очень важную инициативу - культурного возрождения нации.

Следует отметить, в настоящее время половина работников образовательной сферы Крыма составляют женщины (около 30%). Приблизительно такие же показатели характерны для системы здравоохранения (33%); работники искусства (10%), другие профессии (24%). Женщины играют заметную роль и в сфере малого и среднего бизнеса. Число женщин-владельцев частных фирм, действующих в различных отраслях производства и сферы услуг, составляет около 10% этой категории деловых людей.

Таким образом, в современном крымскотатарском семейном быту важнейшие компоненты былой гармонии сохранились во многом благодаря особым качествам крымскотатарской женщины, также уцелевшим в бурях непростой истории народа, которая сформировала особенный социальный статус, определяя его как место, которое занимает крымскотатарская женщина в системе социальных отношений, связанных и с совокупностью прав и обязанностей, через призму исторических изменений, при которых формируется роль женщины, занимающей определенное положение в обществе.

Список использованных источников:

1. Романова Н. П. Социальный статус как интегративный показатель положения человека в обществе: гендерный аспект [Текст] / Н.П. Романова //Вестник Читинского государственного университета. 2009. - № 3 (54). - с. 132.

2. Абдулаева. Г. Золотая эпоха крымского ханства [Текст]. / Г. Абдуллаева. - Симферополь: Крымучпедгиз, 2012. - 208 с.
3. Бекирова Г. Р. «Вывезены все». Глава из книги «крымскотатарская проблема в ссср (1944-1991)» [Электронный ресурс] / Г.Р. Бекирова. – режим доступа: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/zabuti-zertvy-viyny/711-hulnara-bekyrova-vyvezeny-vse-hlava-iz-knyhy-krymskotatarskaia-problema-v-sssr-1944-1991> (29.04.2020)
4. Возгрин В.Е. История крымских татар: Очерки этнической истории коренного народа Крыма: монография[Текст]: в 4 – х т. / В.Е. Возгрин; Нестор-История - СПб., 2013, - Т 2. –940 с.
5. Клейменов [Г.Н.](#) История Русской равнины. В 2 кн. Кн. 1 и 2. Издательство РУНЭТА, 2011, 1076 с.
6. Кульпин Э.С. Крымские татары: эволюция самоидентификации [Текст] / Э.С. Кульпин // Историческая психология и социология истории. - 2013. - №2., с. 86-94/
7. Hablemitoğlu Ş. Şefika Gaspıralı ve Rusyada Türk Kadın Hareketi (1893-1920) [Текст] / Ş. Hablemitoğlu, N. Hablemitoğlu. – Ankara, 1998. – 672 s.
8. ГАРК. Ф.Р.20. Оп.9. Д.13 (Абдураманова, Аметов, Абдулгафарова, Абдуллаев, Ахтемова, Асанов, Аметова, Абдульджемилева, Анафиева, Абиров, Абдульгафарова, Айзедман, Аблятифов). 164лл. (л. 36, 40-47, 100, 104, 109, 115, 117, 161.)
9. Керимова С. Страницы истории крымскотатарского довоенного театра и драматургии [Текст]/ С. Керимова. – Симферополь: Доля, 2002. – 192 с.
10. Велиев А. Муаребе аскерлери: кырымтатарлар Экинджи дюнья дженкинде: монография [Текст]: в 3-х т. / А. Велиев; Крымучпедгиз.– Симферополь, 2011. – 3 т. – 478 с.
11. БекироваЗ. В рядах борьбы за справедливость. (Книга памяти). Четвертая книга. – Симферополь: ГАУ РК «Медиацентр им. И.Гаспринского», 2018 – 624 с.

Авторлар туралы мәлімет

- А. З. Абдулхаиров** педагогика ғылымдарының кандидаты, әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар кафедрасының доценті, Февзи Якубов атындағы Қырым инженерлік-педагогикалық университеті (Қырым)
- Г. Я. Амандықова** философия ғылымдарының кандидаты, халықаралық қатынастар кафедрасының аға оқытушысы, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ
- Н. Е. Байгелова** құқық ғылымдарының кандидаты, доцент, Кенжеғали Сағадиев атындағы Халықаралық бизнес университеті
- Р. И. Гафарова** филология ғылымдарының кандидаты, орыс тілі мен әдебиеті кафедрасының доценті, Ибрахим Чечен атындағы Агры университеті (Агры/Түркия)
- Н. Ш. Жамансарин** тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, «Халықаралық қатынастар» кафедрасының меңгерушісі, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ
- Е. М. Жаухан** 1 курс магистранты, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ
- А. К. Жұмадилла** 3 курс студенті, Кенжеғали Сағадиев атындағы Халықаралық бизнес университеті
- А. Т. Исламова** «Халықаралық қатынастар» кафедрасының аға оқытушысы, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ
- А. Қ. Құрманғали** саясаттану ғылымдарының докторы, аға профессор, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ
- Л. Х. Матақбаева** саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ
- С. С. Набережнев** заң ғылымдарының магистрі, оқытушы, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ
- К. Б. Ниязова** 2 курс студенті, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ
- М. К. Сембинов** тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, «Халықаралық қатынастар» кафедрасының доценті, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ
- К. Е. Тлеужанова** 1 курс студенті, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ
- К. Б. Ұркімбай** 3 курс студенті, Кенжеғали Сағадиев атындағы Халықаралық бизнес университеті
- Т. Н. Чумаченко** педагогика ғылымдарының кандидаты, «Халықаралық қатынастар» кафедрасының аға оқытушысы, Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ

Сведения об авторах

Абдулхаиров А. З. кандидат педагогических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных наук, Крымский инженерно-педагогический университет им. Февзи Якубова (Крым)

Амандыкова Г. Я. к.ф.н., старший преподаватель кафедры Международных отношений Института Сорбонна-Казахстан КазНПУ им.Абая

Байгелова Н. Е. кандидат юридических наук, доцент, Международный университет бизнеса имени Кенжегали Сагадиева.

Гафарова Р. И. кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка и литературы, Агрынский университет им. Ибрахима Чечена (Агры/Турция)

Жамансарин Н. Ш. к.и.н., доцент, заведующий кафедрой «Международные отношения», Институт Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им.Абая

Жаухан Е. М. магистрант I курса, Институт Сорбонна-Казахстан, КазНПУ имени Абая

Жумадилла А. К. студентка 3 курса, Международный университет бизнеса имени Кенжегали Сагадиева

Исламова А. Т. старший преподаватель кафедры «Международные отношения» Институт Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им.Абая

Құрманғали А. Қ. доктор политических наук, ассоциированный профессор Института Сорбонны-Казахстан КазНПУ им. Абая

Матакбаева Л. Х. доктор политических наук, профессор Институт Сорбонна-Казахстан КазНПУ им.Абая

Набережнев С. С. магистр юридических наук, преподаватель, Институт Сорбонна-Казахстан КазНПУ им.Абая

Ниязова К. Б. студентка 2 курса, институт Сорбонна-Казахстан КазНПУ им. Абая

Сембинов М. К. к.и.н., профессор, доцент кафедры «Международные отношения», Институт Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им.Абая

Тлеужанова К. Е. студентка 1 курса специальности Института Сорбонна-Казахстан КазНПУ им.Абая

Уркимбай К. Б. студентка 3 курса, Международный университет бизнеса имени Кенжегали Сагадиева

Чумаченко Т. Н. к.п.н., старший преподаватель кафедры международных отношений, Института Сорбонна Казахстан, КазНПУ им. Абая

About authors

Abdulkhairov A. Z. Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Sciences, Fevzi Yakubov Crimean Engineering and Pedagogical University (Crimea)

Amandykova G. Ya. PhD in Philosophy, Senior Lecturer of the Department of International Relations, Sorbonne-Kazakhstan Institute, Abai Kazakh National Pedagogical University (KazNPU)

Baigelova N. E. Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Kenjegali Sagadiyev International Business University

Gafarova R. I. Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Russian Language and Literature, Ibrahim Chechen Agri University (Agri/Turkey)

Zhamansarin N. Sh. Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of International Relations, Sorbonne-Kazakhstan Institute, KazNPU Abai

Zhauhan E. M. 1st year Master's student, Sorbonne-Kazakhstan Institute, KazNPU Abai

Zhumadila A. K. 3rd year student, Kenjegali Sagadiyev International Business University

Islamova A. T. Senior Lecturer of the Department of International Relations, Sorbonne-Kazakhstan Institute, KazNPU Abai

Kurmangali A. K. Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Sorbonne-Kazakhstan Institute, KazNPU Abai

Matakbaeva L. Kh. Doctor of Political Sciences, Professor, Sorbonne-Kazakhstan Institute, KazNPU Abai

Naberezhnev S. S. Master of Legal Sciences, Lecturer, Sorbonne-Kazakhstan Institute, KazNPU Abai

Niyazova K. B. 2nd year student, Sorbonne-Kazakhstan Institute, KazNPU Abai

Sembinov M. K. Candidate of Historical Sciences, Professor, Associate Professor of the Department of International Relations, Sorbonne-Kazakhstan Institute, KazNPU Abai

Tleuzhanova K. E. 1st year student, Sorbonne-Kazakhstan Institute, KazNPU Abai

Urkimbay K. B. 3rd year student, Kenjegali Sagadiyev International Business University

Chumachenko T. N. Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of International Relations, Sorbonne-Kazakhstan Institute, KazNPU Abai